

TARİH OKUMALARI:
OSMANLI KURULUŞ TARTIŞMALARI
(Ocak 2005 - Haziran 2005)

Sunum Yapanlar

Cemal Kafadar

Feridun Emecen

İhsan Fazlıoğlu

Oktay Özel

Bülent Arı

Cengiz Şişman

Fatih Bayram

Yunus Uğur

Hazırlayan

Reyhan Sarıkaya

Redaksiyon

Yunus Uğur ve Yücel Bulut

**BİLİM
VE
SANAT
VAKFI**

Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

BİLİM VE SANAT VAKFI

Türkiye Araştırmaları Merkezi 2

NOTLAR 4

Tarih Okumaları:
Osmanlı Kuruluş Tartışmaları

Kasım 2005

Vefa Cad. No. 35 34470 Vefa İstanbul

Tel **0212. 528 22 22 pbx**

Faks **0212. 513 32 20**

e-mail **bisav@bisav.org.tr**

www. bisav.org.tr

Türkiye Araştırmaları Merkezi

e-mail **tam@bisav.org**

SUNUŞ

“Tarih Okumaları”nda “Osmanlı Kuruluş Tartışmaları”

Kuruluşu tartışmak, aynı zamanda yıkılışı tartışmaktır. Başka bir yönüyle de, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu tartışmak, günümüz dünyasındaki yerimizi tartışmak anlamına gelir. Osmanlı'nın kuruluşunu Avrupa ile irtibatına bağlayanlarla Türklük an'anelerine bağlayanlar, aslında, benzer kaygılarla hareket ediyorlar.

1910'lardan başlayıp günümüze kadar hararetli bir tartışmanın konusu olan ve Osmanlıların, özellikle de bugünkü Türkiye'nin yerinin ve var oluş ilkelerinin anlaşılması açısından çok fazla önemi haiz bu konu, Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin, metne yönelik okuma-anlama ve tartışma amaçlı *Tarih Okumaları* başlıklı toplantılar dizisinin son 5 oturumunun gündemi olmuştur. Hatırlanacağı gibi bu program çerçevesinde, 31 ay devam eden Osmanlı Kronikleri ile ilgili toplantılarda 31 adet ilk el Osmanlı tarihi okunmuş ve tartışılmıştır.

Kuruluşla ilgili tüm tartışmalarının temel sorusu, Osmanlı'yı Söğüt'te küçük bir beylikten koca bir devlete dönüştüren şartların neler olduğudur. 1910'da İstanbul'da gazetecilik ve öğretmenlik yapan ilâhiyatçı Gibbons'un bu soruya cevabı tartışmanın seyrini çok etkilemiştir. Ona göre Osmanlılar, Türk ve Müslüman olmaktan öte “Avrupa medeniyeti” ile yani Bizans ile karşılaşmaları dolayısıyla bu başarıyı sağlamışlardır. Avrupa'nın içinde bulunduğu kaos ortamından istifade ederek yönetim sanatını öğrenmişler, kadınların örtünmesinden savaşlarda istilacı bir politika izlememeye kadar birçok özelliklerini bu medeniyetten almışlardır. Pagan iken sonradan Müslüman olmuşlar, Avrupalılarla karışarak Osmanlı melez ırkını ortaya çıkarmışlardır. Buna benzer birçok örnek ve iddialarla, var olan başarıyı Avrupalılara hamletme çabası Gibbons'un hem İslâm hem de Türk kültür ve medeniyeti ile ilgili bilgisizliğini (veya ilgisizliğini) ortaya koymaktadır. “Avrupa medeniyeti” gibi kullanımlar ise Gibbons'un bugünden tarihi okuma gibi metodolojik bir hata içerisinde olduğunu gösteriyor. İddialarına mesnet olarak tamamen İslâm ve Türk kaynakları dışındaki kaynakları kullanması ise kendisinin olayı anlama sorunu çekmesine sebep olmuş gözüküyor. Bütün bunla-

ra rağmen Osmanlı'nın hayat sürdüğü coğrafyada yer alan Hıristiyan devlet ve unsurların aralarındaki iktidar mücadelelerini ve Osmanlıların bu mücadeleler sırasında güttüğü siyasi stratejileri anlatması bakımından Gibbons'un eseri son derece değerli sayılmalıdır.

Fuat Köprülü 1934 yılında Fransa'da yaptığı konuşmada öncelikle Gibbons'un ihmal ettiği ve yok saydığı Osmanlıların Türk geçmişini detayları ile anlatıyor. Sonrasında ise beylikten devlete giden süreci anlamak için takip edilmesi gereken çok faktörlü (coğrafi, siyasi, dinî, iktisadî, etnik, ictimai faktörler ve hatta bizzat şahıs faktörü) analiz yönteminden bahsediyor. İhsan Fazlıoğlu sunumunda şöyle diyor: "Köprülü'nün kitabındaki en temel vurgu; Türklerin Gibbons'un iddia ettiği gibi bir 'türedi' olmayıp Anadolu'da önceden beri var olduğudur. Bunu yapmasının sebebi ise, modern Türk Cumhuriyeti'nin Anadolu'da bulunmasını temellendirmektir." Köprülü esas olarak savunmacı bir üslupla yaptığı konuşmasında, soruyu yerli yerine oturtacak yöntemler de öneriyor ve fakat kendisi bu tür bir araştırma içerisine girmiyor. Önerdiği bu çok faktörlü analiz yöntemi, özellikle de Halil İnalçık ve Feridun Emecen gibi tarihçiler tarafından dikkate alınmıştır.

Gibbons'la başlayan tartışma Köprülü ile adeta ilmi bir hüviyet kazanmıştır. Tartışma zamanla dallanıp budaklanmış ve daha rafine yaklaşımlara kapı aralanmıştır. Paul Wittek, Köprülü'den hemen sonra Londra'da bir dizi konuşma yapmış ve bunlar bir kitap olarak neşredilmiştir. Wittek Osmanlıların Bizans ile karşılaşmasını çok önemser. Ona göre bu karşılaşma, Osmanlıları yavaşlatmış ve ayağı yere basan bir ilerlemeye mecbur etmiştir. İlk dönem yapılan fetihlerin seyrine bakılırsa aslında yavaş bir seyir vardır. Esasen bu yavaş seyir, Osmanlıların teşkilatlanarak ve çevresiyle güçlü bir bağ kurarak ilerlemesini sağlamıştır. Ahi teşkilatı ve ilmiye sınıfının ortaya çıkışı bunun göstergesidir. Wittek'in bu görüşleri, kuruluş sürecini açıklama kabiliyeti çok yüksek olan görüşlerdir. Wittek Osmanlıların "gaza" ilkesi ile Hıristiyanlarla savaşım insanları arkasından sürüklediğini ve Anadolu'da meşruiyetini sağladığı söyler. Gerçeklik payı olan bu görüş, Köprülü'nün üzerinde daha az durduğu İslâm faktörüne bir vurgu gibi gözükmektedir.

Wittek'in gaza teorisi, Halil İnalçık tarafından tashih edilmiştir: Osmanlılar içerisinde gaza ile uğraşan bir kesim şüphesiz vardır ama bu bütün beyliği şâmil bir durum değildir. İnalçık'a göre kuruluşu açıklayan asil unsur, Osman'ın stratejisyen kişiliği ve Osmanlıların içerisine dâhil ol-

duğu beylikler sistemidir. Osmanlı'nın kuruluş yıllarının kronolojisini, çok farklı kaynak ve yöntemler kullanarak tespit etmeye çalışan İnalçık, bu veriler ortada olmadan yapılacak yorumların isabetsiz kalacağına vurgu yapar.

Paul Lindner, antropolojik yöntem ve kavramları kullanmak suretiyle yaptığı analizlerde Osmanlıların Orhan Gazi döneminin ortalarına kadar yağma ile geçindiklerini ve sonrasında yerleşikliğe geçerek kendilerini diğer beyliklerden ayırt edebildiklerini söylüyor. İlk dönemlerde birçok Hıristiyan unsurun orduda ve yönetimde bulunmasını gaza ruhuna aykırı gören Lindner, bu sebeple Wittek'in gaza teorisini eleştiriyor hatta "İslâm'dan çok Şamanizmin savaşçıları" nitelemesinde bulunuyor. Aslına bakılırsa; Lindner de -Gibbons gibi- göçebe insanların arkalarında getirdikleri birikim ve alışkanlıkları görmezden gelmekte ve kuruluşun gerçekleştiği coğrafya ve kültürün etkisini abartmaktadır. Her ikisi de tarihin ve kültürün sürekliliğini bir kenara bırakıp tam bir dönüşüme vurgu yapıyorlar.

Colin Imber'e göre ise, Osmanlıların ilk dönemi tam bir "kara delik"tir, tıpkı İslâm tarihinin ilk döneminin kara bir delik olması gibi! Sebep ise kaynak yokluğudur. Kuruluş tartışmalarında kullanılan kaynaklar Imber'e göre, devlet tarafından yazdırılmıştır ve bilimsel bir çalışmaya mesnet olamazlar. Anlatılanların çoğu hikâyedir, imal edilmiştir. İnalçık ise -yukarıda da belirttiğimiz gibi- Imber'i çürütürcesine ilk dönem kaynaklarını titizlikle inceler, alan araştırmasına çıkıp bilgileri test eder ve aynı dönemde yazılmış Rumca vb. kaynakları kullanarak bilgi birikimini zenginleştirmeye çalışır. Sonuçta kaynakların yokluğuna değil, nasıl okunması gerektiğine dair yöntemler geliştirir.

Cemal Kafadar 1995'te yayınlanan kitabında, mevcut iddiaları gözden geçirip eleştirel bir değerlendirmesini yaptı. Sonra hem genel yaklaşım olarak hem de kaynakların kullanımı açısından alternatif önerilerle tartışmayı derinleştirmeye çalıştı. Türk-Rum, İslâm-Hıristiyan gibi ak-kara türü yaklaşımlar yerine 'hem ondan hem bundan' yaklaşımının olması gerektiğini söyleyen Kafadar, kitabının ismini *İki Cihan Âresinde* koyarken de bunu vurguladığını belirtmektedir. Özellikle ister ırk ve isterse gaza olsun tek faktöre indirgenerek yapılan açıklamaları yetersiz bulan Kafadar, Köprülü'nün çok faktörlü yaklaşımına daha yakındır. Kaynaklar meselesinde anlatsal kaynakların da dikkate alınmasını öneren Kafadar, kaynakların okunması sırasında ise, metinlerin yazıl-

ma amacının tespit edilerek dönemin olaylarının o dönemde nasıl algılandığının ortaya çıkarılması gerektiğinin altını çizmektedir.

Toplantılarımızın sonucunda yapmış olduğu konuşmasında Cemal Kafadar, kitabında yapmadığı bir şeyi yaptı ve Osmanlı'yı başarıya ulaştırın faktörleri madde madde sıraladı. Buna göre, "bizimseyicilik", sosyal dinamizm, coğrafi konum, şans ve kurumsallaşabilme (devşirme ve tahta tek vâris sistemi) gibi faktörler Osmanlıların, Anadolu Beylikleri arasından sıyrılıp bir cihan devleti kurmalarını sağlayan unsurlar oldu.

Cemal Kafadar'ın yaptığı sentezden sonra, 2001 yılında konuyla ilgili bir kitap neşreden Feridun Emecen, başta Köprülü olmak üzere İnalcık ve Kafadar'ın vurgu yaptığı Anadolu beylikleri üzerinde durur. Emecen bir taraftan Osmanlı'nın Türkmenliği ve Kayı boyu aşireti iddialarının göz ardı edilmemesi gerektiğini söylerken, diğer taraftan da Osmanlıların yerleştiği coğrafyanın ve Rumeli'ye doğru olan yöneliminin, kuruluşu açıklayan önemli unsurlar olduğunu belirtir.

Bu tartışma ile ilgili en son çıkan kitap sayılabilecek Heath Lowry'nin eseri (2003) ise tartışmaları özetleyen fakat özetin sonucunu gaza teorisine şiddetle karşı çıkan ve başarıyı ganimete ve Hıristiyan unsurların asimilasyonuna dayandıran bir noktaya getiren bir kitaptır.

Tarih Okumaları serisi, *Osmanlı Kuruluş Tartışmalarından* sonra yeni bir konu ile devam edecektir. Bu defa mercek altına alacağımız mesele *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de İskân Politikaları*. Yine tartışmayı şekillendiren metin ve kişilerin konuşulacağı bu çok önemli ve ilginç toplantılarda görüşmek dileğiyle...

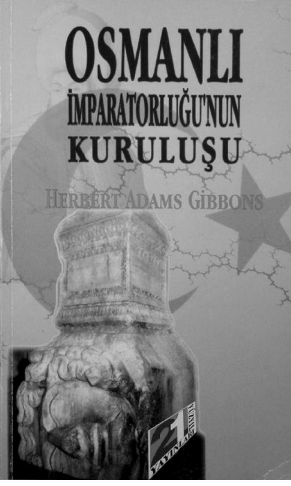
TARTIŞMA BAŞLIYOR: “AVRUPA MEDENİYETİ” VE TÜRKLER

Herbert Adams Gibbons, *The Foundation of the Ottoman Empire: A History of the Osmanlis up to the Death of Bayezid I (1300-1403)*, Oxford: Clarendon Press, 1916. (*Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, çev. Ragıp Hulusi, İstanbul: Devlet Matbaası, 1928).

Fuat Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: TTK, 1991.

Sunan: Yunus Uğur ve İhsan Fazlıoğlu

“Bir toplum ya da bir kişinin kuruluşu neden araştırılır? “Mebde” ve “mead” diyebileceğimiz bu sorular, tarihteki en çözümsüz sorulardır ve sürekli tartışıla gelmiştir. Osmanlı'nın kuruluşuna dair tartışmaları, genel olarak dört kategoride ele almak mümkün. *Birincisi*, klasik tartışmalar. Bunları da iki şekilde ele almak mümkün: a) Osmanlı'nın kendi içindeki tartışmaları. Bu tartışmalar daha çok kadim dönemde hanedan-aile merkezli olarak cereyan etmiştir. Ailenin yönetime hakkı olup olmadığı üzerinde tartışılmıştır. b) Osmanlı'nın hem Türkleri, hem Arapları yönetip yönetemeyeceğine dair aile kökenli tartışmalar. *İkinci* olarak Avrupa'da özellikle 1500'lerden sonra yazılan tarihlerde “Osmanlı Türklerinin menşei nedir” sorusu, karşılarındaki büyük bir gücü tanımaya yönelik olarak sorulmuştur. *Üçüncü* ve bugün dahi halk nezdinde hala popülerliğini koruyan tez ise, Namık Kemal tarafından ortaya atılmıştır. “Dört yüz çadırdan bir cihan imparatorluğu kurduk” şeklinde özetlenebilecek olan bu görüş, daha çok, bir vatan fikri yaratabilmek için ortaya atılmıştır. *Dördüncü* olarak; Fransız devriminden sonra gelişen, devletlerin üzerine inşa edildikleri ırkı araştıran tezler. Gibbons'un tezi de, bu anlamda, bir ırk aramaya dayalıdır.

1910'larda İstanbul'a bir gazeteci sıfatıyla gelen Herbert Adams Gibbons, 1918'e kadar gazete muhabiri olarak ve Robert Koleji'nde ders vermek suretiyle İstanbul'da kalmaya devam eder. Gibbons'un eserini kaleme aldığı döneme baktığımızda, Osmanlı ile ilgili çalışmaların genellikle Türkiye'de gazetecilik ya da öğretmenlik yapanlar tarafından gerçekleştirildiğini görürüz. Gibbons'un tezi 1916 yılına, Osmanlı devletinin yıkılmaya yüz tuttuğu döneme rastlar. *The Foundation of the Ottoman Empire a History of the Osmanlis up to the Death of Bayezid I* adlı İngilizce eseri, 1928 yılında Osmanlıca'ya çevrilir. Bu tartışmanın asıl makes bulması ise, Köprülü'nün tezinin kitap halinde yayınlanmasından sonra, yani 1950'lerden sonraki döneme rastlar.

Gibbons'un kitabında, Ertuğrul'un Anadolu'ya gelmesinden, 1402 Ankara Savaşı'nda Yıldırım'ın yenilmesine kadar geçen dönem içinde, Bizans'ta (Doğu Avrupa) cereyan eden siyasî olayların detaylı bir şekilde ele alındığını görüyoruz. Gibbons'un kitabını, kısaca, üç ana bölüm halinde ele alabiliriz. Kitabın ilk bölümünde, Osmanlı'dan Söğüt'e gelenlerin nereden geldikleri; ikinci bölümünde, ilk yerleşilen Söğüt coğrafyası, Bizans ve Doğu Avrupa, kısmen de Fransa ve İngiltere ile ilgili bilgiler ve üçüncü bölümünde ise, yazarın 'Roma coğrafyası' olarak adlandırdığı mekanla ilgili bilgiler yer alıyor.

Gibbons'un üzerinde durduğu en temel soru, "XIII. asırda Söğüt'e gelen bu beylikten Osmanlı diye bir devletin çıkmasını sağlayan şartlar nelerdir?" Kitap boyunca bu sorusuna cevap arayan yazarın, Söğüt'e gelenlerle ilgili olarak "Türkler" ifadesini rahatlıkla kullanması dikkat çekici bir noktadır. Buraya gelen Türklerle ilgili olarak pasif, talihsiz hatta "pagan" gibi nitelermelerde bulunur. Ona göre, bu "pagan" kültürün medeniyetle karşılaşmasından ise "Türk" diye yeni bir ırk doğar. Yazar "ihtida" kavramını kullanarak, Türklerin 1290'da paganken Müslüman olduğunu, inançta Müslüman ancak uygulamalarda (yönetim, diplomasi gibi) Avrupa'yı örnek aldıklarını iddia eder.

Peki bu "talihsiz ve ehliyetsiz" ırk nasıl oldu da böyle devasa bir yapıya büründü? Yazara göre, Osmanlıların geldiği Anadolu coğrafyasına, yüksek bir medeniyet olan Bizans hakimdi. Ancak yöneticileri ehliyetsizdi ve bir kaos ortamı mevcuttu. 'Bu boşluğu iyi değerlendiren Osmanlı, Avrupa'nın usûl ve adetlerini almaktan geri durmadı' diyen Gibbons, Avrupâi medenî davranışlar olarak değerlendirdiği şu örnekleri verir: Türklerin savaştan sonra yakıp yıkmamaları, haraç-vergi almaları, devşirme sistemi ve hatta kadınların örtünmeleri. Bunların İslâmî gelenekten kaynaklanmayıp, Bizans'tan alınan uygulamalar yahut Osman'ın zekasının birer ürünü olduğunu savunuyor. Müslüman kadınların Hıristiyan erkeklerle evlenmeyişi-ni anlamlandıramaması, yazarın İslâm hakkındaki bilgisizliğini gözler önüne seriyor. Ayrıca, 1916'da *American Historical Review* (Albert Howe Lybyer, c. XXII, sy. 1, s. 140-142) ve 1917'de *The English Historical Review* (T. W. Arnold, c. XXXII, sy. 125, s. 122-126) dergilerinde yer alan "keşke İslâm hakkında daha çok bilgisi olsaydı" şeklindeki ifadeler, yazarın İslâm hakkındaki bilgi yetersizliğine işaret ediyor. Diğer taraftan o tarihlerde Osmanlı ile ilgili olarak böyle bir değerlendirmenin yapılmış olması, Osmanlı'nın Batı'daki önemini göstermesi açısından ayrıca dikkat çekici.

"Osmanlının neden Anadolu'da değil de Avrupa'da fetihlere başladığı" yazarın üzerinde durduğu diğer bir konu. Yazara göre, Osmanlı'nın Anadolu'ya geçmesi için Avrupa'daki gücünü ispat etmesi gerekirdi. Osmanlı farklı bir ırk olduğu için, Anadolu'ya gidip orayı asimile edemeyecekti. Bu sebeple Avrupa'dan öğrendiği diplomasi ile Avrupa'yı yönetmiş, sonra Anadolu'ya yönelmiştir.

Kitapta Osman, Orhan, Murat ve Yıldırım Beyazıt'la ilgili birer bölüm yer alıyor. Yazar; Orhan, Osman ve Murat'ı çokça övmesine karşılık Yıldırım için aynı şeyleri söylemiyor. Yıldırım için: "ihtirasına düşmüş, İslâm kahramanı olmayı düşünen, Avrupa'yı bırakıp Asya fetihlerine yönelmiş ve bu ihtirası yüzünden Timur'a yenilmiştir" der. Osman'ı övgüsünden, onu bir Bizans yöneticisininin vasıflarına sahip olarak gördüğünü anlıyoruz.

Son olarak, Gibbons'un eserinin teknik yönüne baktığımızda, beş yüzden fazla kaynak kullanmış. Ancak bunlar Osmanlı kaynakları değil. Daha çok Venedik ve İngiliz kaynakları. Bu ise, eser için menfi bir durum teşkil edi-

yor. Dipnot göstermesi eserin ilmi değerini artıran olumlu bir özellik olmasına rağmen; bibliyografik pek çok hatayı içermesi, teknik açıdan sorunlu bir kitapla bizi karşı karşıya bırakıyor.

Neticede, Gibbons'un Osmanlı için "pagan" demesi, "Türk değil" demesi "kuruluş"a dair Osmanlı ile ilgili menşee tartışmalarını başlatması açısından ayrı bir öneme sahiptir. Gibbons'un Osmanlı'nın kuruluşuna dair ortaya attığı tezin özeti şudur: Anadolu'da hakim olan nüfus Rum'du. Türklerin gelmesiyle doğan karışımdan yeni bir ırk ortaya çıktı. Bu ırkın dini de yeni bir dindi, klasik İslâm değildi.

Bu tezin tam karşısında hiç şüphesiz Fuat Köprülü durur. Köprülü'nün 1934'te Fransa'da vermiş olduğu konferans, 1937'de Fransızca, 1959'da ise Türkçe olarak, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu* adıyla yayınlanır. Gibbons'un tezini ortaya attığı tarih olan 1916, aynı zamanda Batı'da İslâm ateşli gücünün tarihten silindiği dönem olarak ele alınır. 1959 ise, Latin-Yunan tarih görüşünden Türkiye'de vazgeçilmeye başlandığı dönemdir. Tüm bunlar, bu çalışmaların arkasındaki siyasî zemini gösterir.

Bu dönemdeki tartışmaları dönemsel ve siyasî konjonktürden ayrı değerlendirmemek gerekir. Köprülü'den sonraki tezler "gaza" ideolojisine dayalıdır ve siyasî olmaktan çok akademik bir yapı arz eder. Gery Leiser tarafından Köprülü'nün bütün eserleri İngilizce'ye tercüme edilmiştir. Çünkü modern Türk ulusuyla işbirliği yapılabilmesi için, Cumhuriyet ideolojisini yaratan kişinin tanınması gerekir.

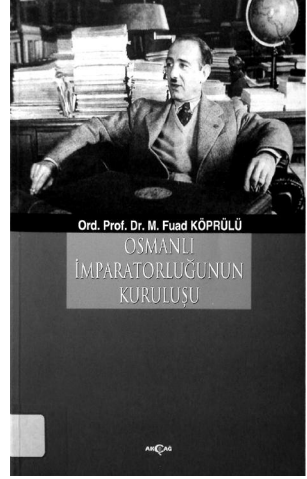
Köprülü'nün kitabındaki en temel vurgu, Türklerin Gibbons'un iddia ettiği gibi bir "türedi" olmayıp, Anadolu'da önceden beri var olduğudur. Bunu yapmasının sebebi ise, modern Türk Cumhuriyeti'nin Anadolu'da bulunuşunu temellendirmektir. Eserini iki bölümde inceleyen Köprülü, ilk olarak Gibbons'un tezi ve bunun tenkidi üzerinde durur. İkinci bölümde ise kendi tezini ortaya koyar. Ona göre Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu tek bir vakiyaya indirgemek mümkün değildir. Köprülü'nün tezinde, çok faktörlülük ön plandadır. Çok çeşitli faktörlerin aynı anda ve kronolojik olarak incelenmesi gerekir. Bu sebeple Köprülü, eserinde, Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla ilgili olarak, coğrafî, siyasî, dinî, iktisadî, etnik, ictimai ve hatta

şahsî yapı üzerinde hassaten durur. Osmanlı Devleti'ni anlayabilmek için, Maveraâunnehir'den başlayarak Büyük Selçuklu-Anadolu Selçuklu çizgisinin analiz edilmesi gerektiğini savunur.

Köprülü'ye göre: 960 ila 1300'lü yıllar arasında İslâm'a girmeye başlayan Osmanlıların, bu dönem içerisinde yoğrulmuş bir kültürün temsilcisi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Gibbons'un tezi anlamını yitirir. O dönemde telif edilmiş eserlerin, Türk ya da Batılı olsun pek çok tarihçi tarafından dikkate alınmayışı, dönemsel bir zaaf noktası olarak karşımızda durur. Yine Gibbons'un, Fârisî devlet geleneğinden habersiz olması, Osmanlı devlet geleneğinin nereden geldiğini anlamlandıramamasına sebep olmuştur. Çünkü Osmanlı devlet geleneği büyük ölçüde Fârisî devlet geleneğinin İslâmîleşmiş şeklidir. Köprülü'nün, Altınordu'nun Osmanlı'ya tesirine işaret etmesi o dönem için çok erken bir tespittir ve Fars kültürüne işaret etmesine dahi gerek yoktur.

Gibbons ve Köprülü'nün tezlerini beraberce düşündüğümüzde karşımıza birkaç soru çıkıyor:

"Gibbons, neden ırk kavramına dayalı bir tez ortaya atmıştır?" diye sordüğümüzde, Gibbons vb. tarihçilerin zihinlerindeki modern "millet" anlayışını geriye doğru götürdüklerini görürüz. Ancak kadim dönemde böyle bir şey olmadığını gözden kaçırmamalıyız. Yönetici ve tebaayı birbirinden ayırarak telakki eden modern "millet" kavramı için, Osmanlı'nın farklı etnik grupları barındırması sorun teşkil eder. Ancak o dönemde devlet, bir ailenin çevresinde teşekkül eden siyasî birliktir ve hanedanın etrafındaki yapı hangi özelliği gösteriyorsa –özellikle dil- devlet de odur. Klasik dönemde hiçbir devletin saf bir ırka dayanmadığını görmekteyiz. Örneğin Endülüs İslâm devletinde Oğuz birliklerine, Abbasi devletinde Türk birliklerine rastlıyoruz. Osmanlı ordusunda gayrimüslimlerden oluşan önemli bir yekûn vardır. İlmiye sınıfı hariç tutulmak üzere yönetimde de Türk ve Müslüman olamayan unsurlar da her zaman olagelmıştır. Bütün bunlar,

kadim dönemin -özellikle Osmanlı'nın "devlet" dediği şeyin pek çok unsuru kuşatmasından kaynaklanan- özellikleridir.

Osmanlıların Kanunî'nin ikinci döneminden itibaren meşruiyet anlamında bir sorunları kalmamıştır. Arapların ise Osmanlı'nın Arap olup olmadığını tartışması, devletin zaafa uğramaya başladığı 1670-1680 sonralarına rastlar. Aynı dönemde Gazi Muhtar Paşa, "Hilafet Risaleleri"nde, Oğuzlardan başlayarak Osmanlı'nın Kureyşî bağlantılarını kurar. Türkler de eğer o dönem itibariyle güçlü olsalardı bunu tartışmamaları gerekirdi.

Son olarak, Gibbons'un tezinde özetle söylemek istediği şey, "Osmanlı'nın Anadolu'ya gelerek, kaos ortamının şartlarını iyi değerlendirdiği ve yöneticiler arasındaki çıkar kavgasının, Osmanlı'yı büyüttüğüdür." Köprülü ise, "Osmanlı'yı Osmanlı yapan unsurların tek bir nedene indirgenemeyeceğini, Kuruluş'ta birbirini besleyen çok çeşitli faktörlerin etkili olduğunu" savunmaktadır.

KURULUŞ'A İDARİ YAKLAŞIMLAR: GAZA TEORİSİ VE BEYLİKLER SİSTEMİ

Paul Wittek, *The Rise of the Ottoman Empire*. London: The Royal Asiatic Society, 1938. (*Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul: Pencere Yay., 2000).

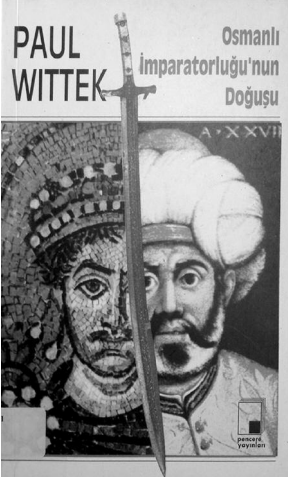
Halil İnalçık, *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600*. Londra, 1973 (*Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ, 1300 – 1600*, çev., Ruşen Sezer, İstanbul: YKY, 2003).

"The Question of the Emergence of the Ottoman State", *International Journal of Turkish Studies*, 1981-1982, c. II, sy. 2, s. 71-79.

Sunan: Fatih Bayram ve Bülent Arı

Paul Wittek I. Dünya Savaşı'na katılmış Avusturyalı bir subay. II. Dünya Savaşı sırasında Londra'ya gitmek zorunda kalmış ve zor şartlar altında hayatını devam ettirmiştir. Akademik hayatının büyük kısmını İngiltere'de geçiren yazar, yazmaktan kaçınmıştır. Osmanlı'nın kuruluşuna dair eserinin yanı sıra, "Menteşe Beyliği" monografisi Beylikler tarihi açısından bir şaheser kabul edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile aynı safta yer almasını bir kader birliği olarak değerlendiren yazar, "gaza" teorisiyle de bu birlikteliği taçlandırmış oluyor.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu adıyla Türkçe'ye kazandırılan *The Rise of the Ottoman Empire* adlı eseri, University of London'da yapmış olduğu konuşmalardan oluşmaktadır. Makale formatında olmadığı için kitapla ilgili çok detaylı bir eleştiriye rastlayamıyoruz.

Kitabına ilk olarak Gibbons'ın ortaya atmış olduğu tezi ele alarak başlıyor. Yazara göre; bir oryantalist olmayan Gibbons, oryantalizmin geldiği noktayı göz ardı ederek tezini oluşturmuş ve bu sebeple tarihî gerçekleri yakalayamamıştır. Köprülü'yü ise, XII. ve XIV. yüzyılları anlattığı ve Osmanlı'nın imparatorluk olduğu kısmı, yani XV. yüzyılı atladığı noktasında eleştirir. Ona göre, kuruluşu dair en büyük katkı bu yüzyıllarda gerçekleşmiştir.

Osmanlı tarihine olan geleneksel yaklaşımı eleştiren Wittek, bunun en güzel ifadesinin "cihangirane bir devlet çıkardık bir aşiretten" şeklinde özetlendiğini vurgular. Geleneksel tarih anlayışında Moğol istilası

zorunlu hareket olarak ele alınmaktadır. Anadolu'ya göç eden Osmanlı Türkleri burada devletlerini kurmuşlardır. Wittek; bu bakış açısını, bazen "geleneksel bakış açısı", bazen de "resmi Osmanlı görüşü" olarak adlandırmaktadır. Bu görüşe göre, özellikle II. Murat döneminde, Moğolların soylarını Şahruh'a dayandırmalarına karşılık, Osmanlılar da alternatif bir soy ağacı geliştirmişlerdir. Bu soy ağacında Osmanlı sultanları Oğuz Han'a bağlanıyor ve nihayetinde, bu soy Hz. Nuh'a kadar ulaşıyor. Wittek, kitabının yaklaşık beş on sayfasını, soy ağaçlarındaki tutarsızlıklara ayırır.

Osmanlı'nın Oğuzlardan geldiği iddiasının XV. yüzyılda, özellikle II. Murat ve Fatih dönemlerinde ifade bulduğunu ve bu sebeple Osmanlı'nın orijini'nin hiçbir şekilde soy ağaçlarına dayandırılmayacağını söyler. Wittek'e göre alternatif bir teori geliştirmek gerekir. Bu da, sonraki yaklaşık elli yılla damgasını vuracak olan "gaza" teorisi. Gaza düşüncesi etrafında şekillenen Osmanlı'nın dünya görüşünü anlamamızda bize yardımcı olacak iki kaynaktan bahseder. Bunlardan biri, XV. yüzyılın başında otantik bir kaynak olarak karşımıza çıkan Ahmedî'nin *İskendernâme*'sidir. Diğeri ise, 1337 tarihli Bursa'daki bir kitabedir. Bu kitabenin özelliği ise, Osman Gazi'nin oğlu Orhan'dan "gazi sultanlarının oğlu gazi sultan" şeklinde bahsetmesidir. Wittek'in tezini dayandırmaya çalıştığı bu iki kaynak, daha sonra ciddi eleştirilerle karşılaşmıştır.

Bundan sonra bu iki kaynağın incelenmesini tarihî gerçeklerle örtüştürmeye çalışır. Kuruluş döneminde önemli bir beylik olan Danişmentliler gazi bir beyliktir. Buna karşılık Anadolu Selçukluları gazi unvanını kullanmayarak Bizans'la barışçıl bir politika izlemiştir. Selçuklular, Bizans yerine Küçük Ermenistan, Trabzon-Rum İmparatorluğu gibi daha küçük devletlerin karşısında yer almıştır. Yani bu beyliklerde gazaya dair bir vurgu bulamamaktayız. Ancak Osmanlılar Danişmentlilerin "gazi" ideolojisinin takipçileri olmuşlardır. I. Murat'ın Tokat'ı aldığı zaman *Danişmentnâme*'yi Türkçe'ye tercüme ettirmesini de bunun bir göstergesi olarak değerlendirir.

Yine Wittek, Danişmentliler'den sonra Anadolu'da kurulan Menteşoğulları ve Aydınoğulları'nın Osmanlı'nın gazi beylik olmasına yaptığı katkıdan ve Karesioğulları'nın korsan gemileriyle Osmanlı'nın kuruluşuna zemin hazırladığından bahseder. Beylikler arasında Germiyanogulları ve Karamanoğulları'nı gazi karakteri en az olan beylikler olarak görür.

Yazarın, kitabında yer verdiği diğer bir görüş ise, "gazi" hareketinin bir üst kimlik olarak "gazi" ve "fütüvvet" hareketini de birleştirdiğidir. Buna örnek olarak, Eflâkî'nin *Menâkibül-Arifin* adlı eserinde geçen "Aydın beyi gazi unvanını bir Mevlevî şeyhinden almıştır" ifadesine yer verir. Bu vesileyle sultan-derviş ve gaza-sûfizm arasındaki ilişki üzerinde durur. Üzerinde durduğu bir diğer nokta, Timur'un Anadolu'daki beyliklere eski topraklarını vererek Osmanlı'ya Balkan fetihlerinin yolunu açmış olmasıdır.

Witteck kitabında şöyle bir soru ile karşımıza çıkar: "Tarihte bir çok gazi beylik/devlet kurulmasına rağmen, Osmanlı neden bunların en uzununu olmuştur?" Yazara göre; Osmanlı'nın coğrafi konumu ve bir uç beylik oluşunun yanı sıra, "gazi" hareketinin iki önemli özelliği üzerinde durmak gerekir. Bunlarda biri, fethedilen topraklardaki "ihtida" hareketleridir. Bir diğeri ise, yerli unsurların İslâm'a kazandırılmasıdır. Wittek, bu iki unsurun birleşiminden devşirme sisteminin ortaya çıktığını söyler. Devşirme ve yeniçeri sisteminin getirdiği kurumsal yapı ile Osmanlı uzun süre ayakta kalabilmiştir. Ancak daha sonra yıkımlara sebep olacak yeniçerileri, Osmanlı'nın kuruluşundaki yeniçerilerle bir ve aynı tutmamak gerekir. Çün-

kü ilk dönemde yeniçeriler merkezi otoriteyi temsil eden bir yapıdadır, kurucu güç niteliğinde değildir.

Kitabının son kısmını, Osmanlı'nın ilk ve en büyük fethi dediği "İstanbul'un fethi"ne ayırır. Bu fetihle;

- Fener-Rum patrikhanesinin Osmanlı himayesine alınması,
- Ayasofya'nın camiye çevrilmesi,
- Fatih'in kayser-i Rum unvanını almasıyla bir medeniyet dönüşümü yaşanmıştır.

Witteck'e göre İstanbul'un fethi de gaza ideolojisinin bir neticesidir. Yazar *gaza* ve *fetih* arasındaki paralellığe vurgu yaparak kitabını bitiriyor. Ancak yazarın gaza kelimesiyle ilgili etimolojik bir tahliline bu kitapta rastlamıyoruz.

Halil İnalçık ise, kuruluş tartışmalarını doğru bir kronoloji üzerinden okuma taraftarıdır. Bunun sağlanması yönünde, kaynak tenkidi ve yer adlarının sorgulanması üzerinde ısrarla duruyor. Kronolojiyi yabancı kaynaklarla desteklemeye özen gösteriyor. Eğer bu yapılmazsa ortaya "çorba" diyebileceğimiz bir karmaşa çıkıyor. Popüler kültürü besleyen tarih anlatımı, biraz romantik yapı arz ettiği için, bu tarih anlatımına her dönemde bir şeyler eklenmesiyle gerçek tarih ortadan kalkıyor. Yine İnalçık'a göre, Aşıkpaşazâde'den önce menâkıbnâmeler etrafında kurulmuş bir tarihçiliğe sahibiz. Bu sebeple İnalçık'a göre 1474'te tarihini yazmaya başlayan Aşıkpaşazâde, bazen hatalar yapıyor, bazen de hiç kaynak vermiyor.

İlk olarak bu rivayetleri Pahimeres'le karşılaştırma yoluna gidiyor. Pahimeres 1308 tarihine kadar geldiğinden, bundan sonra boş kalan kısmı diğer kaynaklarla doldurmaya çalışıyor. İkinci olarak, İtalyan, Venedik ve Ceneviz kaynaklarını kullanıyor. Üzerinde durduğu üçüncü bir husus, Osman Gazi tarihine eleştirel bir yaklaşım. Bu sayede kuruluşa dair daha sağlam bilgilere ulaşılabileceği kanaatini taşıyor. Pahimeres'le ilgili değerlendirmesine bakacak olursak; İnalçık'ın mukayese için sık sık atıfta bulunduğu Pahimeres, Bizans tarihinde ilk kez Osman'dan bahseden kişidir. Son olarak da eski rivayetleri tenkit ederken yeni bir metot kullanıyor. Hadisenin

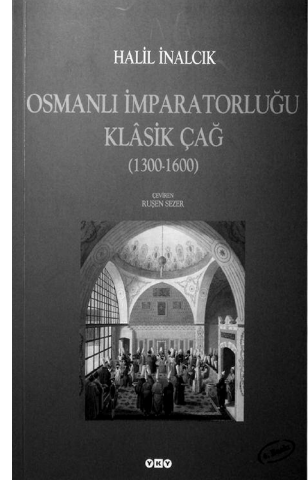
cereyan ettiği yerleri bizzat “alan tespiti” çalışmalarıyla belirlemeye çalışan İnalçık, Pahimeres’in verdiği Rumca yer isimlerinin önemli bir malzeme teşkil ettiği düşüncesindedir. Aydınlatılabildiği noktalarda kesin tarih veriyor, eğer yabancı kaynaklarla örtüşmeyen noktalar varsa bunları biraz muğlak bırakıyor. Ama kesin olarak belirttiği ifadeleri var.

Ona göre büyük bir stratejist olan Osman Gazi’nin temel hedefi Bursa ve İznik’i fethetmekti. Çünkü İznik’i fethettiğinde Anadolu Selçuklu mirasını direkt olarak ele geçirmiş olacaktı. Bunun için iki sefer düzenliyor. İnalçık’ın Osmanlı’nın kuruluşu için verdiği tarih, Bapheus Muharebesi’nin yapıldığı 27 Temmuz 1302 tarihidir. Osman Gazi’nin ilk defa bir beylik kurucusu olarak temayüz ettiği bu muharebeyle Osmanlı’nın kuruluşunu tarihsel olarak tespit ediyor. Ona göre 1299 tarihi biraz afakî bir tarih olarak kalmakta. Osmanlı’nın imparatorluk olarak kuruluşu ise Fatih devrinde gerçekleşmiştir.

Kesin olarak tespit ettiği bir diğer olay da, Edirne’nin fethidir. Ay tutulmasının gerçekleştiği bir gün oluşundan dolayı astronomlara soruyor ve 1361 olarak kesin bir tarih veriyor. I. Murat’ın 1362’de tahta geçmesinden dolayı fethedemeyeceği iddialarına, Orhan saltanattayken oğlunu şehzade olarak gönderdiğini, fetih için sultan olmasının şart olmadığını tespit ederek karşı çıkıyor.

Osman Gazi’nin şahsiyetini dönemsel olarak ikiye ayırıyor: İlk dönem, Eskişehir-Karacahisar devresi 1288-1290’lara kadar. İkinci dönem, fetihler ve İznik üzerine yoğunlaşması.

Osmanlı’daki gaza hareketini ise şu şekilde değerlendiriyor: Yarı göçebe olan Türkmen halk içinde sürekli savaşla meşgul olan bir grup var. Bunlar sadece gaza ile meşguller ve tek geçim kaynakları ganimet. Hem küf-fâra karşı cihad yapıyorlar, hem de ganimet elde ediyorlar. Fetihler de bu şekilde yürüyor. İnalçık’ın üzerinde durduğu önemli bir nokta da, Moğol istilasından kaçan 30000 Türkmen çadırının olduğudur. Gaziler burada

devreye giriyorlar ve yeni yerleşim yerleri açmak için fetihler yapıyorlar. Sosyal bir yerleşim problemi neticesinde Rumeli'ye geçiş sağlanıyor.

Paul Wittek tezini, Osmanlı'nın gazi bir beylik olduğu ve bu gaza hareketlerinin Osmanlı'nın kuruluşunda ve nihayetinde imparatorluğa giden yolda başat rol oynadığı iddiasına dayandırıyor. Buna karşılık Halil İnalcık, Osmanlı'nın kuruluşu meselesini beylikler çerçevesinde ele alıyor. Beyliklerin o günkü pozisyonunu tespit ettiğimizde, "*Osman Gazi kimdir*" sorusuna da cevap bulmuş olacağız:

Selçuklu Devleti'nde üç tane uç beyliği mevcuttur. Bunlar, Ankara'da Germiyanoğulları, Kastamonu'da Çobanoğulları ve Denizli'de Candaroğulları'dır. Beyliklerin birinci halkasını teşkil eden bu uç beylikleri Selçuklu topraklarında kurulmuştur. Selçuklu bu üç bölgeyi uç yeri olarak belirlemiş ve *emiru'l-ümeralar* tayin etmiştir. Bunlara bağlı olarak en uç sınırlarda Türkmen beyleri ganimet seferleri yapmaktadır. Bu uç beylerinin çok nüfuzlu olmalarının sebebi, emirliğin babadan oğula tevarüs eden yarı bağımsız bir yapı arz etmesidir. İkinci halkayı ise, Bizans topraklarına yapılan fetihler sonucu, *emiru'l-ümeralardan* bağımsız olarak kurulan beylikler teşkil eder. Aydınoğulları, Menteşoğulları, Saruhanoğulları gibi. İşte Osmanlı Beyliği de bu şekilde teşekkül etmiştir. O dönemde en güçlü uç beyliği olan Ankara'daki Germiyanoğulları'nın beyi Alişiroğlu Yakup, Bizans'ta fütühat yapmak üzere kendi subaşılarını gönderir. Bizans'a karşı fetih hareketleri, bu şekilde gerçekleştirilmektedir.

Osman Gazi de, Germiyanoğulları'ndan Yakub Bey'e bağlı bir subaşı. İnalcık hocamız bu bilgiye *Garipnâme*'den ulaştığını ifade eder. Germiyan'a karşı kendi subaşıları Saruhan'da bir beylik kurarlar. Osman Gazi'nin de Germiyan beyi ile aralarında bir çekişme vardır ve daha çok Kastamonu beyliğine bağlıdır. Neden Osman Gazi'nin diğerlerini geride bırakarak ön planda yer aldığını, çağdaş bir tarihçi olan Pahimeres şöyle açıklar:

Kastamonu beyleri, Sakarya'ya kadar fetihler gerçekleştirince, Bizans imparatoru birtakım kalelerle Sakarya nehrini aralarında sınır haline getirir. Sık sık mecra değiştiren Sakarya ırmağı dolayısıyla bu sınır ortadan kalkınca, Kocaeli bu akıncılara açılmış olur. Bizans imparatoru da, Çoba-

noğlu Ali ile bir anlaşma yapar. Yanındaki askerler fetihleriyle önceden beri dikkatleri üzerine çeken Osman'ın tarafına geçer ve Osman uçtaki en güçlü gaza şefi haline gelir. Osman Gazi, Çobanoğullarının hizmetinden çıkarak Karasi, Saruhan gibi ayrı bir beylik halini alır.

Pahimeres'in bu epik rivayetlerinde bizi aydınlatan çok önemli bilgiler de yer almaktadır. Örneğin, Osman Gazi'nin Karacahisar'ı fethi, uç bölgesini Karacahisar'dan Yenişehir'e getirmesi, İznik ve Bursa'yı almak için yaptığı seferler vardır. Bu bilgilerden yoksun olan Colin Imber gibi Batılı yazarlar ise, epik-folklorik rivayetlerle ilgili yüzeysel değerlendirmeler yapmaktadır.

Özetle, İnalıcık'a göre Osman Gazi, oğlu Orhan'a bütün kurum ve kuruluşlarıyla bir devlet teslim etmiştir. Osmanlı'nın bir devlet sisteminin olduğunu ise Farsça bir vakıfnameden tespit ediyor. Sistemi olmayan bir yapının, böyle bir vakıfname yazması mümkün değildir.

KURULUŞ'A SOSYAL YAKLAŞIMLAR: BEYLİKLER VE GÖÇEBELER

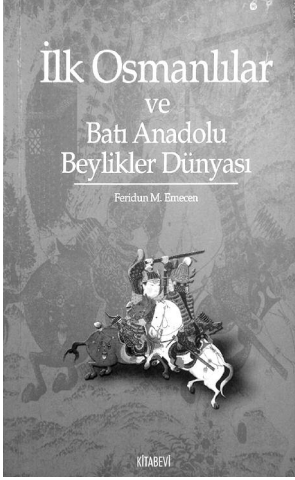
Feridun Emecen, İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası.
İstanbul: Kitabevi Yay., 2001.

Paul Lindner, Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia. Blo-
omington, 1983 (*Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar.*
çev. Müfit Günay, Ankara: İmge Kitabevi Yay., 2001)

Sunan: Feridun Emecen ve İhsan Fazlıoğlu

Yakın dönemde ele alınan menşe' sorularının, gelişen siyasî ve sosyal duruma paralel olarak klasik dönemden farklılık arz ettiği bir gerçektir. Bu dönemdeki kuruluşa dair yaklaşımları dört kategoride ele alabiliriz:

- a) Çöküşte olan bir devletin toplumsal psikolojisini ve ben idrakini yeniden inşa etmeye yönelik, özellikle Namık Kemal'in "vatan" kavramı etrafında oluşturduğu söylem.
- b) XIX. yüzyıldan sonra ırkçı siyaset görüşüyle paralel olarak gelişen ve Gibbons'ın ortaya atmış olduğu "ırk" kavramına dayalı bir Osmanlı görüşü.
- c) Bir topluluğu harekete geçiren gücü tespitiye yönelik Wittek'in "gaza" teorisi.
- d) Kaynak, coğrafya, dinî, siyâsî, etnik vs. yönleriyle tarihî bağlamı sorgulamaya dayalı, Köprülü ile başlayan ve daha çok Türk kökenli araştırmacıların tezi.

Wittek'in ortaya atmış olduğu "gaza" teorisinden sonra, Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair tartışmalar, genelde bu çerçeve üzerinden yapıldı. Kaynaklarda "gaza" ifadesinin geçip geçmediği ise, ayrı bir tartışma konusu olarak hafızalarda canlılığını korumakta. Osmanlı tarihinde kronik yazımına yüz, yüz elli yıl kadar sonra başlanmış olması, o dönemin karanlıkta kalmasına ve araştırmacıların müphem olan bu alanla ilgili mesnetsiz fikir beyan etmelerine sebebiyet vermiştir. Bu dönemle ilgili pek çok teorinin ortaya atılması yine aynı sebebe dayanıyor.

İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyasını adlı eseri kaleme alan Feridun Emecen; kendi tabiriyle işin ihmal edilen kısmından yola çıkarak, yani Türkmen dünyasında kaynaklar açısından Osmanlı'ya bakışın nasıl olduğunu ele almaya çalışıyor. Elimizde XV. yüzyılda Ahmedî ile başlayan kaynaklar var ve bu kaynakların nasıl yorumlanacağı önemli bir problem. İlk olarak kaynaklarda karşımıza çıkan Osmanlı'ya dair hikayelerin menşeyini araştırmamız gerekir. Bu konuda eski Selçuklu kaynakları bize önemli açılımlar sağlamakta. Osmanlı kaynakları ile Selçuklu kaynaklarının benzerlikler taşıması bir etkileşimin gerçekleştiğine işaret etse de, Osmanlı'nın Selçuklu'ya tabi olduğu ya da Harzemşahlar'ın bir bakiyyesi olduğu anlamını taşımaz.

İkinci olarak ise, Osmanlı Beyliği'nin ortaya çıkışıyla ilgili olarak bütün kaynakları değerlendirdiğimizde kesin olarak ulaşacağımız bilgiler şunlardır:

- Osmanlılar Anadolu'ya gelen Türkmen boylarından biridir ve Osman Bey'in tarihî bir şahsiyet olarak varlığı tartışmasızdır. Osman Bey'in atası olarak Ertuğrul ve Gündüzalp dışındakilerin sıhhati tartışmalı. Gündüzalp'in adına Selçuklu kaynaklarında da rastlamaktayız.
- Kayı Boyu'na mensubiyet iddiasının, Osmanlı'nın Türkmen beylikleri arasında meşruiyeti sağlayabilme yolunda bir iddia olduğunu savunmak tutarlı bir söylem değil. Çünkü aynı bilgilere Pahimeres'te de rastlamaktayız.

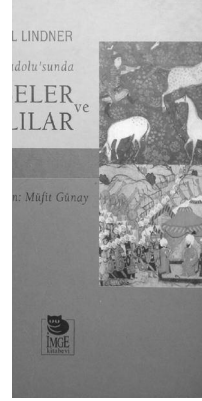
- Bulunduğu coğrafyanın stratejik özelliği, tartışma kabul etmeyen diğer bir konudur. Buldukları yerde diğer beyliklere rağmen bir imparatorluğa dönüşmeleri, ayrıca ele alınması gereken bir konu.

Coğrafi yapı açısından Bizans'la karşılıklı bir etkileşim söz konusu. Özellikle Bursa bölgesinde bir iç içe geçmişlik var. Bizans kaynaklarında Hıristiyanlaşmış Peçenek, Kıpçak gibi Türkmen boylarına rastlıyoruz. Osmanlı devletinin diğer beyliklere nazaran şanslı oluşu, bulunduğu Rumeli coğrafyasıyla ilişkilidir. Osmanlı'nın çekirdek coğrafyası Bursa olmasına rağmen, asıl devlet-imparatorluk halini aldığı bölge Rumeli'dir. Osmanlı'yı bir anlamda "Balkan Devleti" olarak tanımlamamız mümkün gözükmemektedir. Özetle Feridun Emecen, Osmanlı'nın kuruluşunu Türkmen kaynaklarındaki bilgilerle karşılaştırarak bir okuma yapmayı hedefliyor

Rudi Paul Lindner *Nomads and Otoman in Medieval Anatolia* adlı kitabıyla "kuruluş" tartışmalarına katılır. Eserine baktığımızda Gibbons ve Wittek'in tezlerinin bir senteziyle karşılaşırız. Kitabındaki temel tez, antropolojiyi kullanarak bir kavram geliştirmeye yöneliktir. Hikâyevâri bir üslupla konuyu anlatan yazar, kitabının büyük bir bölümünü bir defterin incelenmesine ayırıyor. Eserde çok güçlü bir mantık örgüsüyle karşılaşmamıza rağmen, antropolojik bulguları geç dönem göçebe boylarının yerleştirilmesinde katkı sağlayacak bir nitelik taşıyor.

Ele aldığı temel kavram "aşiret" olmakla birlikte, üç temel kavram çifti geliştiriyor. Bunlar: *Tarım-kır*, *çiftçi-göçebe* ve *Kabil-Habil*. Burada Kabil çiftçiyi, Habil köylüyü temsil ediyor ve çiftçi en sonunda intikamını alıyor. Ona göre, göçebe toplumdaki tarım toplumuna geçen bir yapı arz eden Osmanlı için "aşiret" kavramını analiz ederken öne çıkan birkaç unsur var.

Bir çıkar birlikteliğine dayanan aşiret, klasik tanımın aksine kan bağına dayanmıyor. Aşiretin yağmayla geçinen ve güvenliğini silahla sağlayan yapısı var. Osmanlı'nın ortaya çıkışını da bu şekilde değerlendiriyor. Yaz-

ra göre; içerisinde Hıristiyanlar ve dinî amacı olmayanları barındırması, Osmanlı'nın çıkar birlikteliğine işaret eder. Bu aşiret Bizans üzerine yağma yaparak, elde ettikleri ganimetlerle geçiniyor. Bu yağma süreci Lindner'e göre Osman Gazi'den biraz önce başlayıp, Orhan Gazi'nin ikinci yarısına kadar devam ediyor. Osmanlı'nın bu kısa sürede askerî, idarî ve siyasî bir şekilde nasıl örgütlendiğine dair ayrıntılı bir bilgiye rastlamıyoruz. Ancak bu örgütlenmede ana terim "defter"e kaydetmedir. Osmanlı örgütlü bir toplum haline geldikçe kayıt altına alınarak yerleşime zorlanıyor.

Yerleşik hayata geçişle ilgili olarak *Şikari Tarihi*'nden bir örnek veriyor. Karamanoğlu beyinin, "Keşke biz de yerleşebilseydik" şeklinde bir söz sarf edişinden hareketle, onların yerleşik hayata geçemediklerinden dolayı Safeviler tarafına geçtiklerini iddia ediyor. Lindner, Osmanlı-Safevi arasındaki çekişmeyi de dinî-siyasî olmaktan çok yerleşik-göçebe olgusuna dayandırıyor. Osmanlı coğrafyasındaki göçebe boylarının Safevilere yönelişi de bundan kaynaklanmakta. Osmanlı'nın kuruluşunu bu şekilde özetleyen Lindner'in tek tip heterodoks uygulamaları ön plana çıkardığını da görmekteyiz. İlk Osmanlı beyleri arasında Hıristiyan beylerin olmasını, Osmanlıların gaza yapacak kadar dinî bir hassasiyete sahip olmadıkları şeklinde yorumlayarak, Wittek'in gaza teorisini açıkça eleştiriyor. "İslâm'dan çok Şamanizm'im savaşçıları" diyerek, Osmanlıları ideolojik bir tanıma hapsedmiş oluyor. Daha sonraki dönemde Ahmet Yaşar Ocak'ın da Osmanlı ilk dönem heterodoksi uygulamalarını ön plana çıkardığını görmekteyiz. Yine ilk dönemde Köprülü'de de gördüğümüz bu anakronik yaklaşımdaki katı ayırımın daha sonraları, siyasî bir tehdit olarak algılanmaya başlanmasına paralel olarak ortaya çıktığında hiç kuşku yoktur. Bu sebeple ilk dönemdeki nispeten rahat uygulamaları genele teşmil etmemek, daha sağlıklı bir okuma tarzı olacaktır. Ayrıca Osmanlı'nın tekil diyebileceğimiz bu uygulamalarını, esnek yönetim tarzının bir uzantısı olarak da yorumlamak mümkün. Bu sayede Balkanlara giden Osmanlı, katı Hıristiyan olmayan unsurları dönüştürebilmiştir. Nüfus nakilleri vasıtasıyla her türlü unsur Balkanlara taşınmıştır. Yeniçerilerin ilk nüvesi de bu topluluklardan oluşturulmuştur.

Osmanlı'yı ayakta tutan üç unsur; askerî güç, bürokratik yapı ve ulema faktörüdür. Osmanlı'nın sacayağı diyebileceğimiz bu üç unsur sayesinde

Osmanlı gerek Balkanlar'da gerek Anadolu'da sistemli bir şekilde ilerleyebilmiştir.

Buna karşılık Lindner, Osmanlı'yı sabahtan akşama kurulmuş bir devlet olarak tanımlıyor. Bunun yanı sıra Anadolu'daki ilmî, siyasî, iktisadî birikimi dikkate almadan sadece Bizans'a bağlı bir kurumsallaşma olarak görüyor. Ancak Osmanlı'nın Anadolu'dan gelen bir arka planı olduğu şüphesiz. Anadolu Selçuklu örneğini görmezden gelerek ortaya atılan kuruluş tezi oldukça afakî kalıyor.

KURULUŞ'UN KAYNAKLARI SORGULANIYOR: ESKİ TEZLERE GERİ DÖNÜŞ

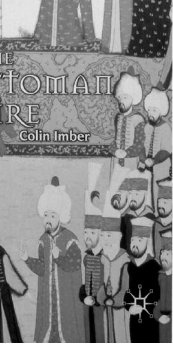
Colin Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1650: The Structure of Power*, New York: Palgrave Macmillan, 2002.

Heath W. Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State*, New York: SUNY, 2003.

Sunan: Cengiz Şişman

Osmanlı ile ilgili en sofistike çalışmaları, hiç şüphesiz "kuruluş" ve "çöküş"e ait olanlar teşkil ediyor. Kuruluşla ilgili sorulan en temel soru, "Osmanlı'nın başarısını ve kısa süredeki yayılışını nasıl izah edeceğiz"dir. XX. yüzyıla kadar, bu soru üzerinden fazla literatür üretilmediğini görüyoruz. XX. yüzyıla gelindiğinde genel olarak teoriler bunun üzerine bina edilmeye başlanıyor. İlk olarak, Gibbons'un çok akademik olmayan teziyle karşılaşılıyor. Wittek ise teorik yönü biraz daha ağır basan "gaza" tezini ortaya atıyor. Wittek'in kitabının yayınlanması çığır açıcı bir etki yapıyor ve tartışmalar bu minval üzere devam ediyor. Öne çıkan unsurları "gaza", "ganimet", "ihtida", "insan coğrafyası" gibi başlıklar altında toplamak mümkünse de, tartışma neticede ikili bir boyuta iniyor: *Gaza* ve *ganimet*.

1970'li yıllarda yazmaya başlayan Imber'in görüşleri, 1980'lerde yankı buluyor. Çünkü 1980'li yıllara kadar "gaza" teorisi geçerliliğini korumakta. "Pozitivist" bir tarih anlayışına sahip olan Colin Imber; sadece Wittek'i değil, bütün bir Osmanlı tarihçiliğini eleştirmektedir. Imber, bir konuda bel-

gemiz yoksa konuşma hakkımızın olmadığını savunur. Ona göre İslâm tarihinin ilk yüzyıllarında elimizde yazılı belge olmadığı gibi, Osmanlı'nın ilk yıllarında da yazılı kaynaklar oldukça azdır. Başka bir ifadeyle, "Osmanlı tarihinin ilk dönemi kara bir deliktir", bunun içinde, net bir şey söylememiz mümkün değildir.

The Ottoman Empire adlı kitabında Imber'in üzerinde durduğu ve anlamaya çalıştığı, Osmanlı'nın ilk dönemindeki anlatılar ve bu anlatılarda yer alan mitolojik unsurlardır. Bunların nasıl ortaya çıktığını ve bugüne nasıl gelmiş olduklarını görebilmek için, elimizdeki kaynakların metin analizini yapmamız gerekir. Bunu yaptığımızda ise şu sonuca ulaşırız: Osmanlı, XV. ve XVI. yüzyıllarda imparatorluk olma yolundaki gücünü;

hem kendi tebaasına, hem de çevresindeki güçlere kabul ettirebilmek için bunları üretmiştir. Yani siyasî, dinî ya da konjonktürel bir meşruiyet aracı olarak bu tarz anlatılara ihtiyaç vardır.

Örneğin, Ertuğrul Gazi'nin Anadolu'da ilk yer edinişini Ahmedî, Aşıkpaşazâde, Şükrullah ve Neşrî tarihlerinden yararlanarak ele alan Imber, kronolojik olarak bir zenginleşme ve gelişmeden bahseder. Yine yazara göre kaynaklardaki bu tarz bilgiler, Osmanlı'nın amacına hizmet eder nitelikte ve zamanla kurularak örülmüştür. Bunlar Osmanlı'nın kendini meşru ve Selçuklu'nun bir devamı olarak gaza ideolojisinin mirasçısı gördüğüne işaret eder.

İkinci bir örnek, Osmanlı'nın "Oğuz" olduğu söyleminin nasıl bir süreçte gelişerek form değiştirdiğidir. Yazar; Ahmedî, Yazıcızâde, Şükrullah tarihlerinden örnekler vererek, Oğuz soyunun Hz. Peygambere nasıl dayandırıldığını izah ediyor. Timurluların Cengiz soyundan geldiklerini iddia etmelerine karşılık, Osmanlılar da bu dinî argümanı geliştirmişlerdir. Son olarak Osman Gazi'nin Şeyh Edebalî'nin evinde görmüş olduğu meşhur rüyaya değinir. Bu rüya da diğer anlatılanlar gibi çok basit olarak başlamış, ancak XVI. yüzyıla gelindiğinde bugün bildiğimiz şeklini almıştır.

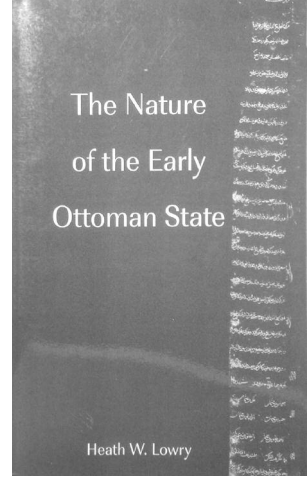
Metin analizine büyük önem atfeden Imber'e göre kaynaklara yaklaşımla ilgili iki zaaf noktasından bahsedebiliriz. Elimizde o dönemle ilgili çok fazla kaynak yok ve bu kaynaklardaki bilgileri söylendiği şekliyle algılamaktayız.

Heath W. Lowry'nin çalışmaları daha ziyade tahrirler üzerinedir. Kuruluş tartışmalarına sonradan katılmış bir isimdir. *Nature of the Early Ottoman State* adlı kitabı; 1996 yılında Cemal Kafadar'ın kitabının yayınlanmasından sonra alevlenen tartışma ortamında, 2003 yılında çıkıyor. Bu dönemdeki çalışmaların daha ziyade Wittek ya da Lindner'e atıflar çerçevesinde şekillendiğini biliyoruz. Lowry'de ise, yeni şeyler söylemekten ziyade, mevcut tezlerin yeniden okunduğunu görüyoruz. Zaten kitabının son kısmında iddialı olmadığını, ancak sonraki araştırmacılara katkı niteliğinde bir çalışma yaptığını belirtiyor.

Kitabına Wittek'i eleştirerek başlıyor. Wittek'in tezini oldukça zayıf bulan yazar, dönemindeki pek çok tezin ona atfen ortaya atılmış olmasını ilginç buluyor. Wittek'in gaza tezini dayandırdığı iki kaynakla ilgili Lowry'nin eleştirileri vardır. Kaynakları, özellikle de *İskendernâme*'yi çok seçici okuyan Lowry, burada geçen "gaza" sözcüğünün doğrudan dinî içerikli olmayıp daha nötr bir kavram olduğunu söyler. İkinci kaynak olan Bursa'daki bir kitabede geçen "gaza" ve "gazi" kelimeleri, "akıncı" ve "akın" kavramları yerine kullanılabilir. Akıncılık ise, hem Müslümanlar, hem de gayrimüslimler için söz konusudur. Bu sebeple Wittek'in tezini çok gerçekçi bulmuyor.

Lowry'nin kuruluşla ilgili olarak altını çizdiği iki husus var.

1. Osmanlı'nın kuruluşunda ihtida eden Hıristiyan eliti önemseyen Gibbons gibi, Lowry de Bizans ve Balkan elitinin Osmanlı eliti haline gelmesinin çok önemli bir faktör olduğunu söylüyor. Böylelikle tartışmanın en başına dönmüş oluyor.
2. Kuruluşta diğer bir faktör olarak da "ganimet"i, dinî içeriğinden soyutlanmış ifadeyle "yağma"yı görüyor.

Kaynakları ve yorumu biraz daha genişleten Lowry'nin diğer araştırmacı-lardan farklı olarak dikkat çektiği iki nokta vardır:

1. Tahrir defterlerinden yararlanarak Hıristiyan köylüleri incelemiştir. Köylülerin seyyâliyetinin XV. yüzyılda bozulduğunu savunur. Çünkü Os-manlı, ilk dönemde herkesin katılabileceği bir yapı arz ederken, daha sonraki dönemlerde bu özelliğinden uzaklaşmıştır.
2. Osmanlı'nın Bizans ve Balkan elitini yok etmeden kendi unsuru haline getirmesi kuruluşta önemli bir katkı sağlamıştır.

Sonuçta Lowry; Osmanlı'nın kuruluşunun, dinî kökenli gaza ideolojisin-den ziyade bu unsurları içinde pek de barındırmayan "ganimet" ideoloji-sine dayandığını savunmaktadır.

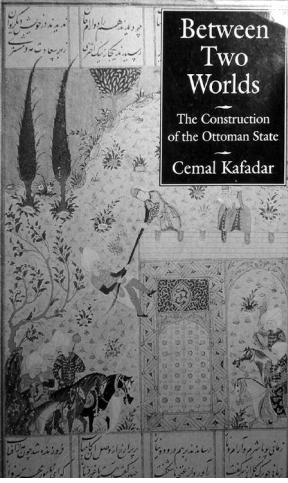
Her iki tezi beraberce düşündüğümüzde, tartışmaların en başa dönme-siyle teorik olarak biraz geriye gidildiğini, analiz ve yorumlama sürecinin ise bir miktar genişlediğini görmekteyiz.

KURULUŞ TARTIŞMALARI SENTEZLENİYOR

Cemal Kafadar, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 1995.

Sunan: Cemal Kafadar
Müzakere: Oktay Özel
Takdim: Yunus Uğur

Değerli hocalarım, değerli misafirler, arkadaşlar, hoş geldiniz. Türkiye Araştırmaları Merkezince 36 aydır yapılan "Tarih Okumaları" programının son beş oturumu, "Osmanlı Kuruluş Tartışmaları"na ayrılmıştı. Bugün o beş oturumluk kuruluş tartışmalarının sonuncusunu yapıyoruz. Cemal Kafadar Bey'in sunuşu ve Oktay Özel Bey'in müzakeresiyle; hem tartışmalarda gelinen son noktayı görmeyi, hem de bundan sonraki gidişat ve alternatif çalışma yöntem ve soruları hakkında bir değerlendirme yapmayı düşündük. Daha önceki dört oturumun ilkinde, Köprülü ile Gibbons'un tezlerini; ikincisinde, Wittek ile İnalçık'ın iddialarını; üçüncüsünde Emecen ve Lindner'in iddialarını; dördüncüsünde ise Lowry ile Imber'in görüşlerini tartışmıştık. Konuyla az çok ilgili olanlar, bunların ana tartışmayı oluşturan kişiler olduğunu bilirler. Tartışmalarımızda belli başlı konular gündeme gelmişti. Özellikle Osmanlıların ırk olarak orijini nedir, geldikleri coğrafyada ne tür ilişkiler kurmuşlardır ve bunların özelliği nedir gibi sorulara cevap aramıştık. Bu konuda çeşitli yazarların iddiaları vardı. Cemal Bey bunları kitabında değerlendirdi ve bir sentez oluşturdu. Bugün o sentez üzerine konuşmak ve temel soruların ve cevapların neler olduğunu belirlemek üzere buradayız.

Cemal Bey, özellikle, yüksek lisans ve doktora tezin-den sonra niye kuruluş meselesine geçtiğine dair hi-kayesini anlattıktan sonra tartışmaya geçerse mem-nun olacağım. Çünkü 1986'da yaptığı doktora tezi ikti-sat tarihiyle ve gerileme paradigmasıyla ilgili bir tez-di. Hatırlarsanız Türkiye Araştırmaları Literatür Der-gisi'nin ilk sayısında bu tez tanıtılmıştı. Sonra 1995'te kuruluş tartışmalarıyla ilgili bir kitap çıkardı. O sıçra-yış nasıl gerçekleşti? Benzer durumu Halil İnalıcık'ta da görüyoruz. Halil İnalıcık da önce XIX. yüzyıl, yani Tanzimat çalışıyor; bir müddet sonra da ilk dönem Os-manlısı üzerine çalışmaya başlıyor. Benzer serüven-ler ve süreçler mi var? Bu noktayı da değerlendirme imkanımız olabilir düşüncesindeyim. Cemal Bey'in

sunumundan sonra Oktay Özel Bey bir müzakere yapacak. Ondan sonra da mikrofonlar dolaşarak sorularınızı alacağız ve birlikte tartışmaya çalışacağız. Ben sözü, Cemal Bey'e bırakıyorum.

Osmanlı'nın Kuruluşu

Çok teşekkür ediyorum. Bilim ve Sanat Vakfı'na bir kez daha böyle güzel bir tartışma ortamı yarattığı için teşekkür ederim. Burada bulunduğumdan çok memnun olmama rağmen, bu büyük salondan ziyade bir masa etrafında gerçekleşecek bir tartışma ortamı bekliyordum. Yine de hiç merak etmeyin, belirli bir seminer samimiyeti içinde bu tartışmayı sürdürmek niyetinde ve ümidindeyim.

Yunus'un sorusu hiç düşünmediğim bir şey değil. Fakat, şu an ne diyeceğimi bilemiyorum. İnsanın zihninde bir sürü soru oluyor aynı anda. Belli bir çalışmayı o sorulardan birine teksif ediyor. Diğer soru zihinde sürüp gidiyor. Belki sorunu, organik bir bağlantının olup olmadığı şeklinde ele almak gerekir. Yani "o gerileme paradigması ve XVI. yüzyıl sonu iktisadî gerçekleriyle ilgili tezden buraya geçişte organik-entelektüel bir bağ olup olmadığını" sorarsanız, herhalde vardır. Burada sunum sırasında üzerinde durmak istediğim, birtakım metodolojik meseleler var zaten. "Kaynak-

larımızı nasıl okumalıyız, kaynaklarımıza nasıl bakıyoruz, o işi nasıl inceleyebiliriz” gibi kaygılarım vardı. Metodolojik kaygılar açısından çok benzeri geçişler var. Onun dışında “gerilemeden bıktım, biraz da yükseliş, kuruluş dönemine bakayım” gibi de olabilir. O günlerde, 1980’lerin ortalarında, ben tam doktora tezimi bitirirken, daha önce Köprülü ve Wittek’in çok sağlam ve etkin çalışmaları dolayısıyla, Osmanlı Devleti’nin kuruluşu meselesi etrafında içtihat kapılarının kapandığı tartışılmaktaydı. 1980’lerin ortalarında o soru yeniden gündeme gelir gibi olunca heyecanlandım. Bir de bu var, yani konjonktürel bir şey var. Ama zihnimin gerisinde birtakım meselelerle ilintili şüphesiz. Bir noktadan sonra gerileme paradigmasını, yükseliş paradigmasından bağımsız ele alamayacağımızı düşünmeye başladım. Yani bunlar, aynı hikayenin farklı bölümleri gibi analiz edilmeli. Eğer bir anlatı çerçevesinde Osmanlı tarihini analiz edeceğiz o anlatının çatısına, yapısına bakarsak gerileme paradigmasına baktığımız gibi yükseliş, altın çağ, sağlam dönem, esaslı kurumlar paradigmasına da bakmak gerek diye düşünmüştüm. Onun da etkisi var sanırım, belki daha sonra başka şeylerle açarız bunu.

Yunus’un da değiştiği gibi kitap çıkmalı on yıl oluyor. İngilizce *Between Two Worlds [İki Cihan Âresinde]* adıyla yayınlandı. Başlık üzerine bir şeyler söyleyeceğim birazdan zaten. Tabi bu çalışma 15 yıl öncesine gidiyor. Kitap 10 yıl önce çıktıysa da, ben bu kitap üzerinde 1980’lerin sonlarında 1990’ların başında çalışıyordum. Belli bir uzaklaşma ve yabancılaşma oluyor belki, hatta obje olarak herkesin hissettiği bir şeydir, yani ‘bu benim neyim şimdi’ diye insan kendi kitabına ve makalesine bakıyor bazen. Bunu, en iyi şekilde Düccane Bey değerlendirirdi. Felsefi açıdan obje midir, suje midir? Benim belli bir zamanımın, ömrümün belli bir kısmının efendisi midir? Nedir? O burada duruyor. Orada söylenen şeylere de belli bir yabancılaşma oluyor. Zaman içinde insan onların yanıtlarını, eksiklerini daha bir iyi görüyor. Nasrettin Hoca’nın kar helvası hikayesini bilirsiniz. “Bunu ben icat ettim ama ben de beğenmedim” demiş. O kadar değilse dahi, şüphesiz insanın 10 yıl, 15 yıl öncede kalan çalışmasıyla ilgili şüpheleri, tereddütleri zaman içinde artıyor. Bununla birlikte son günlerde yeniden bu çalışmaya döndüm. Hatta bu yılın temel projesi buydu benim için. Genişletilmiş bir Türkçe edisyon, çeviri değil de yeni bir yayın olarak Türk-

çe versiyonunu hazırlıyorum. Dolayısıyla inşallah bu yaz aylarının temel hedefi bu. Dolayısıyla konu bir yandan yabancı, bir yandan da son aylarda bilhassa yeniden içine girdiğim bir konu. Önümüzdeki aylarda çıkmasını ümit ediyorum. Dediğim gibi; öyle bir niyetleri olmamakla birlikte Köprülü ve Wittek'le birlikte, meslektaşlarım ve büyüklerim arasında, 40-50 yıl boyunca mesele temel hatlarıyla vaz edilmiş, temel önermeler ortaya çıkmış gibi kabul görüyordu. Bunun da çok sağlam sebepleri var tabii ki. Ama her kuşak kendi tarihini, kendi gününden yeniden kurguladığı için, sanırım özellikle 1980'lerde gaza tezinin eleştirildiği birtakım yazılarla bu içtihat kapısı aralanmıştı. Lindner'in, önceki oturumlarınızda tartıştığınız kitabı var. O kitabın bir bölümü, bu konu üzerinde duruyor. Çok önemli bir müdahaleydi o. Onunla aynı yıllarda yazan, dikkatinizi çekmek istediğim iki yazar var. Historiyografik açıdan Gyula Kaldy-Nagy ve Ronald Jennings gibi yazarlar aşağı yukarı benzeri sebeplerle, gaza tezinin eleştirisini yaptılar. Belki Lindner kadar güçlü bir şekilde sunmadılar eleştirilerini. Hem onların iddiaları makale düzeyindeydi, Lindner'inki ise kitap. Kitabın etkisi sanırım biraz daha fazla oluyor bizim sahalarda. Ama dikkatinizi çekmek istediğim husus; aynı kuşaktan, üç aşağı beş yukarı, üç tarihçi aynı yıllarda birbirinden bağımsız olarak Wittek'in gaza teziyle ilgili olarak, Türkiye ve Balkanlar dışında hakim tez bu idi. 1930'ların sonlarından bu yana ilk defa birbirine benzer eleştiriler atılar ortaya. Bu kapının ardına kadar açılmasıyla, dünya tarihinin en önemli ve ilginç meselelerinden biri olan Osmanlı Devleti'nin kuruluşu meselesinin, tarihçilerin tüketilemeyecek konuları arasına katılması ve kıyasıya tartışılması istendi. Doktora tezimize ilgisi nedir bilmiyorum. İzah etmeye çalıştıklarımın ötesinde kesinlikle direkt bu konuyla bir bağlantısı olduğunu düşünmüyorum. Bu konunun dünya tarihçileri ve Türkiye tarihçileri arasında tartışılmasını arzulayarak, bu işe giriştim. Bu tartışma benim bulunduğum katkının çok ötesinde sürüyor. Burada okuduğunuz, hiç olmasa referans olarak adını duyduğunuz birtakım başka katkıların sayesinde.

Bu konuyla ilgili olarak, beni en çok rahatsız eden kitabiyat yazısı, kitabın yayınlanmasından kısa bir süre sonra, çok sevdiğim ve çok kıymet verdiğim meslektaşım Suraiya Faroqhi'den geldi. Bu, çok övgülü bir kitabiyat yazısıydı. Suraiya Hanım yazısının sonunda şöyle diyor, mealen: "Yazara

müteşekkirim. Çünkü öyle bir kitap yazmış ki eğer hakkı verilirse bu konudaki tartışmayı uzunca bir süre için gereksiz kılabilir.” Oysa bu, benim yapmak istediğim tam tersiydi. Dünya tarihinin en önemli meselelerinden biri hakkında tartışmanın açılmış olmasını çok önemsiyorum. Meselenin öneminin şüphesiz sizler de farkındasınız. Altı yüz küsur sene çok karmaşık, bir çok açıdan kültürel-siyasî vs. önemli çok büyük bir coğrafyada hüküm sürmüş bir devletin nasıl ortaya çıktığını ve başarısının sebeplerini anlamaya çalışıyoruz. Bu meselenin, öyle içtihat kapısının kapandığının kabul edilmesiyle durması beklenemez. Bu devamlı açık durması gereken bir şey bana kalırsa.

Burada konuyu, daha çok, kendi kitabım ve kendi düşündüklerim çerçevesinde anlatacağım, umarım bunu ben merkezlilik addetmezsiniz, ama benim meseleye bakışım bu perspektiften. Bir çok kitabiyat yazısı çıktı, daha önemlisi yeni yayınlar çıktı. Feridun Emecen’in değişik yazılarından oluşan, nihayet kitaplaşan çalışması çıktı. Heath Lowry’nin çalışması çıktı vs. Bunları da göz önünde bulundurarak genişletilmiş bir Türkçe edisyon hazırlıyorum dediğim gibi. Bu da benim yeni heyecanım.

İki Cihan Âresinde

Ne yapmaya çalıştım, nasıl yapmaya çalıştım, neler buldum kendime göre, diğer bilinen ve bulunanlarla örtüştüğü ve ayrıştığı yerler neresidir, bunlara biraz değineceğim. Meselenin ele alınış tarzında buna “usûl” mü demeliyiz. “Usûl” bazen çok iddialı bir kelime olarak kullanılıyor. Metodoloji daha uygun. Gerçi benim kaçındığım bir kelime değil ama, meselenin ele alınış tarzında beni rahatsız eden yönler vardı. Bunların başında, yorumların ya şöyle ya böyle zıtlıkları içinde ele alınması geliyordu. Devleti kuran unsur Türk müydü, gayri Türk müydü, Türk olmayan bir şey miydi? Gayri Türk pek denmiyor ama biliyorsunuz ne demek istediğimi. Ecnabiler de uymuyor buraya. İslâmi miydi, Pagan mıydı? Bazen buna Şaman dendiği de oluyor. Asyalı mıydı, Avrupalı mıydı? Kan bağına dayalı bir topluluk muydu, kan bağıının yoktan inşa edildiği, var sayıldığı, kurgulandığı bir topluluk muydu? Dinî duyguların, dinî yayma iştiyakının harekete

geçirdiği bir enerji miydi, yoksa maddi kaygıların, yağma ve iktidar beklentilerinin motive ettiği bir topluluk muydu?

Bunların yapay zıtlıklar olduğunu düşünüyordum ve hala da öyle düşünüyorum. Bunların yerine hem böyle, hem şöyle denebileceğini sanıyorum. Kitabıma verdiğim *İki Cihan Âresinde* isminde kullandığım metaforla, bir yanıyla, buna işaret etmek istemiştim. Yani "İki Cihan Âresinde" sözümü bilhassa İngilizce adıyla çıktığı için "Between Two Worlds", iki dünya arasında, yani Doğu ile Batı arasında, yani İslâm dünyasıyla Hıristiyan dünyası arasında gibi sadece coğrafi düzlem üzerine yayabileceğimiz bir şekilde algılayanlar çok oldu. Oysa benim kastım bundan çok farklı bir şeydi. Çünkü bir kere İngilizcesi olsun, Türkçesi olsun kitabın başlığına aldığım imge Hacı Bayram Veli'nin bir şiirinden. Hacı Bayram Veli'nin orada çağırştırdığı çeşitli boyutları düşünmenin gerekli olduğuna işaret etmek istiyordum "İki Cihan Âresinde" başlığıyla. Hatırlayanlarınız vardır muhakkak:

*"Calabım bir şar yaratmış iki cihan âresinde
Bakıcak didar görünür ol şarın kenaresinde
Nagihan ol şare vardım, anı ben yapılır gördüm
Ben dahi bile yapıldım taş u toprak âresinde"*

Tabi ben bu şiiri okuyup çok etkilenmiştim ama, kitabın başlığı olarak kullanılmaktaki ilham kaynağım -bir çok konuda başvuru ve ilham kaynağı olabilecek olan- Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir*'idir. Türkçe basısında daha açık yazacağım bunu. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir*'inde Ankara kısmında geçer olay. H. Bayram Veli'nin Ankara'da olması zaten makul. Hacı Bayram'ın kainatı ve insanı beraberce oluş halinde gösteren bir manzumesi vardır ki, bilhassa bir beyti bu XV. asır Türkiye'sinin adeta manzarasını çizer: "Nagihan ol şare vardım anı ben yapılır gördüm\ Ben dahi bile yapıldım taş u toprak âresinde". Şar, bir yanda şehir ve bunun çağırştırdığı medeniyet, normlar, kültür diyelim isterseniz -o tartışmaya girmek istemiyorum; bu bağlamda kültür-medeniyet farklılıkları gereksiz-; beri yanda da taş ve toprak arasında, maddi şartlar arasında dünyeviliğin en basit anlamında yapılan yeni bir insan manzumesi, malzemesi. Ele aldığımız insanların -bunu niye zikrettiğimi metodolojik

sözlerime bağlamak istiyorum- ya şöyle ya şöyle tercih zorlamasındansa hem öyle, hem öyle şeklinde bu zıtlıklara bakabileceğimizi ifade etmek istemişim. “İki Cihan Âresinde”yi; bir çok sebep dahil ama özellikle benim metodolojik kaygılarıma, duyarlılığıma, kişisel olarak dünyayı algılayış tarzıma yakın bulduğum için başlığa çektim.

Ele aldığımız insanların ve toplulukların zihniyet kalıplarını değerlendirirken maddeci veya maneviyatçı yorum tercihi arasında sıkışmaya karşıyım. Gaza ideolojisini ya her şeyi kuşatan ve belirleyen yüce ve saf değerler manzumesi ya da sadece bir ideoloji olarak kurgulamanın, karmaşık tarihî gerçeklere haksız bir tür indirgemecilik olacağını düşündüm. Tabi “İki Cihan Âresinde”nin ilk akla gelecek anlamını da burada söylememiş oldum. “Dü cihan”, her iki cihan arasında, maddî-uhrevî. Gaza kavramının tarihleştirilmesi. Yani değişik dönem ve mekanlarda ve aynı zamanda değişik sosyal katmanlarda ve değişik sosyal birimlerde değişik şekillerde algılanmış olabileceğinin altını çizmek, bunun maddi faktörlerle değişik doz ve şekillerde harmanlanmış olabileceğinin farkına varmak istedim. Bununla ilintili somut bir gözlem olarak, kaynakların gaza ve cihad arasında toptan değilse de yer yer bir fark gözetmiş olmasının üzerinde durdum. Mesela Colin Imber, bu konuda benimle hiç hemfikir değil; ama ben kendi tavrımda ısrarcıyım. Gaza ve cihadın tamamen örtüşen şeyler olmadığı kanaatindeyim.

Kaynakları Nasıl Okumalı

Yine bu açıdan gaza kavramını tarihî bir zihniyet meselesi olarak ele almamızı sağlayacak bazı kaynakları, ham bir pozitivistimin ikinci plana ittiği bazı kaynakları, tartışmaya kazandırmak istedim. Efsanevî, destansı, menkıbevî anlatıların bu ve benzeri boyutta ele alındığında yer yer arşiv belgeleri ya da kronik tarzı kaynaklar kadar önemli olabileceğini vurguladım. Dede Korkut, Danişmentnâme, Saltuknâme doğrudan Osmanlılarla ya da herhangi bir beylikle ilgili hiçbir şey söylemeseler dahi, eğer gaza kavramını ciddiye alacaksak ve tarihleştirmeye çalışacaksak bizim temel kaynaklarımız arasına girmelidir demek istiyorum.

Bir diğerk metinsel kaygım, erken Osmanlı kaynaklarının okunuşuyla ilgiliydi. Bu kaynaklardaki varyantları muhtelif ve bazen birbirleriyle ihtilaf eden rivayetleri, anonim veya Aşıkpaşazade, Oruç gibi adını bildiğimiz yazarların bazı verilere, rivayetlere *tesadüfen* vakıf olup olmamasıyla açıklayamayacağımızı düşünüyorum. Bazı yerlerde bu açıklama geçerli olabilir; şu detayda, bu detayda. Ama çoğu zaman bu yazarların ellerindeki malzemeyi, kendi dünya görüşleri, toplumsal konumları ve bunlarla ilintili tercihleri doğrultusunda tasnif eden *editörler* olarak ciddiye almamız gerektiğini düşünüyorum. Osman Gazi ile amcası Dünder Bey arasındaki ilişkiyi anlatan rivayetlerin ihtilafını bu gözle değerlendirmeye çalıştım. Osman Gazi'nin amcası Dünder Bey'i öldürdüğü rivayetini aktaran kaynakların başka noktalarda da kardeş katli ile ilgili tavrı istikrarlı bir şekilde sürdürdüğünü gözlediğimi zannediyorum. Osman Gazi ile amcası Dünder'in arasındaki ilişkiyi bu boyutuyla ele almayan kaynaklar da, tarihî gerçekliğin ne olduğu ayrı bir konu, kardeş katli konusunda başka bir tavrı istikrarlı bir şekilde sürdürüyorlardı. Bana kalırsa Osman Gazi ve amcası Dünder üzerine değişik rivayetlere aşına idiler. Tercihlerini, bildikleri doğrultusunda yaptılar. Aslında hepimiz böyle yapıyoruz, bunda şaşırtıcı bir şey bulmuyorum.

Buradaki sorun sadece gerçekten ne olup bittiğini anlamak olamaz, olmalı. Tabi bu da önemli. Postmodernist bir şekilde tarihçi, bir tarihî gerçeklik taşımamalı, mâzi dediğimiz şey silmece, kurmacadır falan tavrında da değilim. Ama bir diğerk sorun, bu rivayeti şu ya da bu şekilde nakledenlerin neden böyle yaptığını anlamaktır. Tavrı ve tercih farklılaşması da anlamaya çalıştığımız gerçekliğin bizatihi bir parçasıdır. Yani bir anlamda bu farklar da bir pozitif veri teşkil eder. O farkların aktardığı olayların gerçekliği ne olursa olsun, o farklılaşmanın ortaya çıkması; bizatihi o toplum hakkında farklı görüşleri, farklı tercihleri yansıtan bir veri tabanı oluşturabilir, eğer pozitivist bir şekilde niteleyeceksek.

Bu bağlamda gaza kavramı çerçevesinde kavramsallaştırılan başarıların yani iyi başarılı bir gazi olma özelliğinin değişik metinlerde, değişik vurgularla değişik kişilere atfedilmesi önemli geldi bana. Edirne'yi veya Dimetoka'yı veya bilmem nereyi kim aldı? Rumeli fütuhatının ilk kahramanları kimlerdi? Sırpsındığı kimin başarısıdır? Bu konularda küçük de olsa

-ki zaman zaman o kadar da küçük değil- çeşitli farklar, çeşitli farklı rivayetler var kaynaklarımızda. Hangi gaziler ve hangi dervişler hak ediyor çeşitli başarıların prestijlerini? Gaza dediğimiz kültürel ve sosyal sermaye nasıl paylaştırılıyor bu kaynaklarda? Gerçek olaylar nasıl cereyan etmiş olursa olsun, bu konularda kaynakların ihtilafı bize bizzat o toplumun gerçekliğini belirleyen, biçimlendiren bazı ihtilafların varlığını gösterir diye düşündüm ve öyle yaklaştım. Bunların izini sürerek o toplumun iç çatışmalarını daha iyi anlamaya çalıştım.

Kavramsal Tartışmalardan Sosyolojik Gerçekliklere: Gaza ve Gazi

Bu bağlamda bir ideolojik etmen olarak gaza kadar, hatta ondan daha çok bir sosyolojik gerçeklik olarak *gaziler* üzerinde durmaya çalıştım. Kendilerini, şu veya bu şekilde kavramlaştırılmış kısmen idealist, kısmen enstrümantalist bir şekilde değerlendirilmiş bir gaza fikrinin sahiplenicileri olarak etten kemikten toplumsal aktörler olarak görmenin önemli olduğunu düşündüm.

Kitapta, belki bugün burada da toplumsal bir aktör olarak gazilerden çok, bir kavram olarak gazadan bahsettim; ama analitik unsur olarak asıl önemseydiğim şey ve tartışmayı kaydırmak istediğim nokta, bir ideolojik etmen olarak gazadan bir sosyolojik gerçeklik olarak gazilerin çalışılmasıdır. Yani gaza kavramı üzerinde fazlaca durduk. Ama bu bazılarının sandığı gibi Wittek'in gaza açıklamasını sahiplenmek, ona yeniden geçerlilik kazandırmak için değildi. Historiyografyanın üzerinden hakkıyla geçmek ve kendi metodolojimi netleştirmek için bu gerekiyordu. Gaza teorisini eleştirenlerin bence yaklaşımlarını ele almanın yolu bu.

Kendi yaklaşımına gelirse... Ben gazileri ve gazayı çok önemli bulmakla birlikte, gaza motivasyonu açıklamalarını o kadar yeterli ve geçerli bulmuyorum. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu gaza ideolojisi ile açıklayamayız; çünkü Osmanlılar ile rekabet halinde olan bir nice siyasi aktör ve beylik en az onlar kadar benimsemişti bu ideolojiyi. Hatta diğer bazı beyliklere ait kaynaklarda gaza sözcüğünü daha erken ve daha bol buluyoruz.. Burada Osmanlıların nisbî/görelî bir avantajından söz edemeyiz, eğer ga-

za ideolojisini temel bir faktör olarak ele alacak olursak. Ama bence sa-
hahliğinden de şüphe edilemez. Osmanlı kaynaklarında, gaza sözcüğünün
nispeten geç belirmesini Osmanlıların bu kavrama ilgi duymamış olması
ile de açıklayamayız. Yani ben gaza kavramının ilk Osmanlılar arasında
önemli olmadığını söylemek istiyor değilim; bilakis belki komşularından
daha farklı bir şekilde anladıklarını söylüyorum. Ama bundan da emin de-
ğilim. Fakat muhakkak önemliydi. Yalnız ne kadar önemli olursa olsun,
Osmanlılara diğer beyliklere göre görece bir avantaj sağlayan bir şey de-
ğildi. Feridun Emecen'in de belirttiği gibi, -bu konuda yaklaşımımızın çok
benzeştiğini düşünüyorum- gaza kavramı ilk Osmanlılar arasında önemli
bir rol oynamış olmalı. Muahhar bir idealizasyonun varlığı, erken dönemin
gerçekleriyle ilgili iddiaların sadece kurmaca olduğunu göstermez. Kom-
şuları arasında bunca yaygın ve önemsenen bir kavramın ve bunun sahip-
lenilmesinin getirdiği prestije Osmanlıların bigane kalması düşünülemez
bence. Söğüt'ün kırk elli kilometre ötesindeki Seyitgazi kültürü; Osman
Gazi'nin komşularından birinin adının Gazi Çelebi olduğunu ve 1311-1312
Birgi Aydınoğulları Cami'nin kitabesinde sahilliğinden hiç şüphe edilemez
bir şekilde Aydınoğlu beyinin gazi olarak sunulduğunu hatırlatmak iste-
rim. Ayrıca bizatihi Osmanlı kaynaklarını -kaynak tartışmalarının bilindiği-
ni var sayıyorum; çünkü, dört beş aydır sürdürdüğünüz bir seminerin so-
nucu olarak buradayız- kısaca özetleyeyim.

Wittek gaza teorisini ortaya attığında en erken kaynak olarak bu konuda
1337 tarihli Bursa'daki bir kitabe üzerinde durur. Daha sonra bu kayna-
ğın sahilliği hem Şinasi Tekin, hem de Heath Lowry tarafından sorgu-
lanmıştır. Hem 1337'den önce, 1324 yılında, sahilliğinden hiç şüphe et-
mediğimiz bir kaynak var. Orhan Gazi'nin Mekece Vakfiyesi ile ilgili tem-
liknâmesi. Bu Vakfiye'de gaza kelimesi geçmez. Ama Orhan Gazi kendi-
sinden "Şücaüddin", babası Osman Gazi'den "Fahruddin" olarak bahse-
der. Şimdi mesele ille ve ille bir kelime etrafında her şeyi bulmamız tar-
zında bir ideoloji değil elbette. Dinî kavrayış ve değerlerin bir rol oynayıp
oynamamasıdır ki bu, Osmanlıların bu erken devirde yani 1324'te dinî bir
kimlik kurgulamaktan aciz olmadığını ve bu tür motiflere alakasız kal-
madığını gösterir.

Anadolu Beylikleri İçerisinden Osmanlılar: Teleolojik Yaklaşım ve Milli Kimlikler

Gaza ideolojisinin görel bir avantaj olmaması meselesinde, Osmanlıların diğer beyliklerle rekabet içinde olduğundan söz ettim. Bu konunun da yeterince üzerinde durulduğunu sanmıyorum. Yani Osmanlı Devleti'nin kuruluşu meselesi, sadece ve öncelikli olarak bir Bizanslılar-Türkler çatışması olarak ele alınmamalı. Neden Bizans Devleti'nin yerine Türkler geçti ya da bir Türk devleti geçti? Bilhassa Türkiye dışında tartışma büyük çapta bu şekilde cereyan etmiştir. Bir tarafta Bizans, diğer tarafta onun yerine geçen bir şey. Beylikler arası rekabet ve zaman zaman ciddi çatışmalar var, ama sorunun diğer boyutu şudur: "Neden başka beylikler değil de Osmanlılar?" Neden biz bugün Germiyanlı ya da Aydınoğulları tarihi üzerine bu şekilde konuşmuyoruz da, Osmanlı tarihi üzerine konuşuyoruz? Bu en az öteki kadar önemli bir soru ve bence çok daha az üzerinde durduğumuz bir soru. Onu da öne çıkarmanın gerekli olduğunu düşündüm.

Bir kere XIV. yüzyıla ait karmaşık siyasî tablonun bir tek devletin elinde toparlanmasının dahi farz olduğunu varsayamayız. Anadolu birliği dediğimiz şey, 1071 ya da 1127 ya da 1255 ya da 1360 tarihinde, ileride bir zaman gerçekleşeceğine muhakkak gözüyle bakacağımız bir telos, bir hedef, bir son değildir. Tarihçilerin açıklaması gereken, bir vakıdır. Oysa bu konuya genellikle teleolojik dediğimiz, sondan geriye doğru giden bir yaklaşımla baktık. Anadolu birliği tesis edildi, demek ki edilecekti; Osmanlıların elinde oldu, demek ki olacaktı. Bu aradaki süreç bizim için önemli tarihî soruları içeren bir süreç olmadı, rekabetçilik bağlamında ya da neden birlik ve neden Osmanlılar sorusu bağlamında. Halbuki o soruları ben öne çekmek istiyorum.

Günümüzdeki millet birimlerini çizgisel bir şekilde geçmişe yansıtarak tarihin temel aktörleri konumuna oturtan yaklaşım -ki milliyetçilik bunun sadece bir varyantı, milliyetçiliği de burada genel siyasî ekol olarak değil sadece historiografyadaki yanıyla ele alıyorum. Milletçi diyebileceğimiz bir yaklaşım Türkiye'de olsun, başka ülkelerde olsun en azından XIX. yüzyıldan bu yana dünya tarihçiliğine hakim olmuş bir yaklaşımdır. Milletçi dediğim yaklaşımı bir daha özetliyorum: Yani günümüzdeki millet birim-

lerini çizgisel bir şekilde geçmişe yansıtarak tarihin temel aktörleri konumuna oturtan yaklaşım. Bugünkü gibi “Türkler, Rumlar, Hırvatlar, Bulgarlar 1200’lerde, 1300’lerde çatışıyorlardı ve o hikayenin çizgisel devamını biz bugün yaşıyoruz” tarzı bir anlatı. Tabi bu Balkan milliyetçiliklerinde nasıl olur? Bir yan türevinden bahsedeyim.

Kitapta ortaya attığım bir metaforla ele aldığım üzere Osmanlı Devleti, kaynamayan bir tencerenin kapağı gibi ele alınır; yani XI., XII. ve XIII. yüzyıllarda Hırvat, Bulgar, Ermeni filan gibi şimdiki milletlerin bütün hammaddesi orada duruyordu. Osmanlılar geldi güç ile bunun üstüne bir kapak kapattılar. Sonra milli uyanış oldu, şu oldu, bu oldu ve kapak devrildi. Altından aynı birimler zuhur ettiler ve kaldıkları yerden tarihlerine devam etmeye başladılar. Bununla ilgili daha çarpıcı bir örnek vereyim. İngilizce *İslâm Ansiklopedisi*’nin Osmanlılar, -“Osmaniyyun” ya da “Osmanî” şeklinde çıktı- maddesinde ele alınan bir yaklaşım bu. Bildiğiniz hikaye. Ama Osmanlı tarihçiliği; oradaki tarihleştirilmemiş millet birimlerini eksene alan yaklaşımı, -çeşitli milliyetçilikler açısından ya da başka perspektiflerden-sürdürmüştür kanaatindeyim ve bunun da sorgulanması gerektiğini düşünüyorum. Kimlikler ve milletler sürekli inşa halinde. Bunların da tarihî bir bakışla oluşumu, değişimi, çözülme süreçleri, yeniden kurgulanma gibi evreleriyle düşünülmesi gerektiği kanaatindeyim. Yeniden Hacı Bayram’a referans yapabilirim: “Ben dahi yapıldım taş u toprak arasında.” Bir şeyler yapılıyor orada; yani “insan” ve “ben” var yapılan. Sadece birtakım kurumlar değil. Yani hem Osmanlı, hem Türk kimliklerinin belirli bir oluşum ve yapıma dönemi olarak da bakabiliriz. XIII., XIV. ve XV. yüzyıllara baktığımda, böyle düşünüyorum. Aynı şekil ve derecede değil tabii ki. Yani bunların tarihiliği de farklı. Osmanlı yoktan var edilen bir kimlik. 1200’lerin sonlarından itibaren, belki 1300’lerin başlarından itibaren. Türk ise böyle değil. Ama yine de sürekli bir oluşum ve dönüşüm süreci var ve bu süreç bize bazen öyle konjonktürler veriyor ki, çok ciddi değişiklikler olabiliyor. Yani 1300’lerden 1800’lere kadar, Türk olmak diye bir fiilin, çeşitli Avrupa ve Balkan dillerinde yaşamadığını düşünmenizi istihram ederim. İngilizce’de Türk, olunabilen bir şeydi bir zamanlar ve bu çok sayıda insanı ilgilendiren bir tarihî vakıydı. Daha önce üzerinde durulmamış bir şey değil. Osman Turan’ın daha 1950’lerde ya-

yınladığı bir makalesi vardır, "ihtidalar meselesi ve Anadolu'da nüfus karışımıyla" ilgili. Ben onun perspektifini tamamen paylaşmamakla birlikte, o yazısını çok önemsiyorum. Ama önemseyelim önemsemeyelim, o yazıya akan bilgi birikimi, bizim bu teleolojik millet kurgusunu kalkıp 1300'lere atfetmemizi, bu atfı vurgulamamızı sağlamadı. Bu bağlamda çeşitli metodolojik kaygılarımın bana ne yönde hareket etme dürtüsü verdiğini, ne yönde yeni yorum arayışları içine girmemi sağladığını izah ettim şu ana kadar.

Osmanlı Devletini Var Eden Unsurlar

Kitapta hiç yapmadığım bir şeyi yapacağım. Peki bana göre, Osmanlı Devleti nasıl kuruldu? Temel açıklayıcı faktörler nelerdir? Kitapta, daha çok tariyografik ve metodolojik tartışmanın içine yedirmeye çalıştım bu soruyu. Daha doğru ve daha hoş gelmişti aslında bana. Bir yandan da Köprülü'nün, zamanında Lucien Febvre'i de etkileyen, çok faktörlülük vurgusu üzerinde durmak istediğim için böyle yaptım. Köprülü'yü eleştirenlerin bir kısmı, 'hangi faktörden dolayı Osmanlı Devleti'ni kurulmuş dededeceğiz, başarılı dededeceğiz' sorusuna buradan bir cevap çıkmadığını ileri sürmektedirler. Wittek'in indirgemeci ve tek faktöre bakan tezinin bu nedenle daha kolay kabul gördüğünü düşünüyorum, özellikle de Türk dünyası dışında. Köprülü'nün yaklaşımı, Analles ekolünün kurucularından biri olarak benim çok hayranlık duyduğum tarihçi Lucien Febvre'in takdirini kazanmıştır. Çünkü orada Köprülü'nün indirgemecilik yapmayan, taviz vermeyen çok faktörlü yaklaşımı çok zengin bir açıklayıcı model sunar önümüze. Ben de bu çerçevede, biraz da bu duyarlılık içinde tezde direkt olarak, işte faktör veya faktörler gibi bir diskur geliştirmedim. Şimdi son olarak o konuda bir şeyler söylemek istiyorum.

"Bizimseyicilik" Faktörü

Kimliklerin yoğrulması anlamında olmak üzere "bizimseyicilik" şeklinde bir özellikten bahsetmek istiyorum. Bu kelime yerine belki başka bir ke-

lime bulmak gerekir. Yani içermek, kapsamak, kapsayıcılık, içericilik tarzı karşılıklar veriliyor son zamanlarda Türkçe’de bu olguya. Ama onlardan da pek memnun değilim. 1995-1996’da kitap çıktıktan az sonra bir mülakat olmuştu bir gazetede ve ben orada “içericilik” kelimesini kullanmıştım. Nasreddin Hoca’nın “kar helvası” hikayesinde olduğu gibi, kendim icat ettim fakat ben de beğenmedim. Onun yerine yeni bir icat sunuyorum ama her halükarda önemli olan kelime değil, sizin benden de iyisini bulacağınızı ümit ediyorum. Osmanlıların; değişik unsurları, işlerine geldiği, fırsat elverdiği, şartlar olduğu kadarıyla aralarına kabul etme olgunluğu yetisi diyebileceğim bir şey bu *bizimseyicilik*. Kimliklerin akışkanlığına, plastisitesine açık olma hali, bunları belirli bir siyasî ve kültürel proje çerçevesinde yoğurma, biçimlendirme, sahiplenme başarısı. Bunu da, bir anlamda, ortak faktörler arasında sayabiliriz. Gaza ideolojisi gibi. Gaza ideolojisinin önemsiz olmadığını umarım ifade etmeyi becermişimdir. Sadece Osmanlıları özellikle öne çıkaran bir şey olmadığını söylemek istedim.

Bu bizimseyici olma halinde de, Osmanlıları ben aslında sezgisel olarak, başka komşularından ve rakiplerinden başarılı bulmama rağmen onların da aynı tavır içinde olduğunu üç aşağı beş yukarı söyleyebiliriz. Dolayısıyla bunu, gaza ideolojisi gibi ortak faktörler arasında sayabiliriz ama çok önemli buluyorum “bizimseyiciliği”.

Sosyal Dinamizm Faktörü

Ortak faktörler arasında, Köprülü’nün sözünü ettiği sosyal dinamizm, - burada herhalde okumuş ve tartışmışsınızdır, uzun uzun üzerinde durmak istemiyorum- oldukça önemli bir boyuttu. Daha batıya giderek, kuzey batıya göç eden Türkmenler, mühtediler ve -ilk göz ağrım olan fakat kitapta hiç üzerinde durmadığım, ömür boyu da hep dönüp dolaşıp oralara bakacağımı ümit ettiğim- Ahiler. Bu sosyal dinamizm Köprülü’nün sözünü ettiği sosyal dinamizm ve bunun belirli tarihî sebeplerden Anadolu’nun batısına yığılması, yine Osmanlıları başarılı kılan ortak faktörler arasında kesinlikle zikredilmesi gereken bir şey.

Coğrafi Konum Faktörü

Ortak faktörlerin bile Osmanlıların lehine çalışmasını sağlayan daha özel yönlerinden söz etmek istiyorum biraz da.

Osmanlıların coğrafi konumunun önemini hem Wittek, hem de Köprülü vurgulamıştır. Bence haklı olarak vurgulamışlardır. İlk başında Osmanlılar, bağlı uç beyliklerinin dağılmış portresi içinde, unutmayalım en küçüklerinden biriydi, belki de en önemsizlerinden biriydi. Her halde 1300 ile 1330 arasında diyelim, tam tarihini veremeyeceğim, ama dolaşsaydık o coğrafyayı, şöyle bir zihin egzersizi yapsaydık ve bu beyliklerden birisi başarılı olacaksa hangisi başarılı olur diye bir fikir yürütsek, bir fikir egzersizine girişseydik, Osmanlıları öne çıkaran çok azımız olurdu diye tahmin ediyorum. Germiyanogulları ve Aydınoğullarının XIV. yüzyılın ilk başında hatta belki bütün ilk yarısı boyunca, belki Trakya'ya geçiş sürecine kadar çok daha önemli, çok daha kurumlaşmış ve dinamik birimler olduğunu söyleyebiliriz. Ama bu, Osmanlıların bir yandan da işine gelen bir faktördü. Bilhassa İran'dan kollarını Anadolu'ya uzattıklarında, İlhanlıların en son ulaşacağı birim Osmanlılardı belki de. Nitekim İlhanlıların Anadolu'da şu veya bu nedenle bazen isyanlar sonucu olarak yürüttüğü askerî harekate bakarsak, diğer beyliklerin adı geçer, Osman Gazi'nin ve Osmanogullarının adı dahi geçmez. Orada uzakta küçük olmanın belli avantajları da var demek istiyorum. Ama Wittek ve Köprülü'nün üzerinde durduğu şey bu değil. Onların üzerinde durduğu belki de daha önemli.

Sonuç olarak Osmanlılar Bizans Devleti'ne çok yakın, tek yakın devlet. Belki de en yakın devlet diyemeyiz buna ama bazen öyle kurgulanıyor, halbuki Karasileri unutuyoruz. Çok yakın konumda olma dolayısıyla görel bir avantaja sahiptiler ve uzun vadede eğer gaza enerjisini bir şekilde, - dediğim gibi bu enstrümantalist olabilir, realist olabilir, başarılı olabilir, başarısız olabilir- taşıyan insanları boğazların öbür yakasına götürecekti ise eğer, -ki buna da farz olarak bakamayız erken tarihlerde- Osmanlıların bu açıdan görel bir avantajı vardı. O bağlamda Osmanlıların coğrafi konumunu; hem uzak, küçük ve önemsiz bir yer olması hasebiyle, hem de Bizans'a yakın olması hasebiyle ciddiye almamız gerekir diye düşünüyorum. Tabi bu yakınlığı değerlendirecek belirli bir askerî strateji ya da

askerî ve bununla bağlantılı olarak yayılma, genişleme, siyasî olarak olgunlaşma stratejileri gerekiyordu. Sayın Halil İnalıc hocamızın son yıllarda yaptığı çalışmaların gösterdiği bir şey, Osman ve Orhan Gazi döneminde Osmanlı yayılmasının tesadüfi olmadığı, belirli stratejik kaygılarla yapıldığıdır. Ben bunun da önemli olduğunu düşünüyorum. Neden Bursa da, İznik değil? Neden önce Bursa, sonra İznik? Bu konularda biliyorsunuz -belki bir kısmı yayınlandı, bir kısmı yayınlanmadı ama- Halil Bey'in sağlığı el verdiğince yaptığı geziler ve kısmen etnografik çalışmalar sonucu vardığı bir nokta var. İlk iki kuşak Osmanlıların kendi coğrafi konumlarını çok iyi değerlendiren stratejiler geliştirmişlerdir. Bunun yabana atılabileceğini sanmıyorum.

Şans Faktörü

Osmanlıları özel kılan diğer faktörler arasında tarihçilerin- bilhassa kendilerini bilim ve akıl çağının bilimsel beklentilerine uydurma zorunda hissettiklerinden dolayı- pek dikkate almadıkları "şans" faktörünü de düşünmemiz gerekir kanaatindeyim. Son zamanlarda tarihçiler hem metodolojik olarak, hem ampirik olarak şans faktörüyle biraz daha yakından ilgilenmeye başladılar. Bu bence olumlu bir faktör, olumlu bir gelişme. Şans dediğimiz şey de şüphesiz tarihçinin ele aldığı biçimiyle zaman zaman hiç olmazsa "niye o değerlendirebildi?" sorusunu sorabileceğimiz bir rasyonel sorgulamaya götürebilir insanı. Ama Osmanlılar ile Karasiler arasında 1340'larda Bizans'la yapılan ittifak tercihlerinin bu sonucu vereceğini; ne Karasiler, ne de Osmanlılar bilebilirdi.

Özetleyeyim: 1340'larda Bizans hanedanı içinde ve çevresinde bilhassa İstanbul'da çok önemli bir fraksiyonlaşma vardı, çoğunuzun bildiği. Bu fraksiyonlar da kendilerine hem Balkanlar'da, hem Anadolu'da müttefikler arıyorlardı. Bir fraksiyon Karasiler ile anlaşılıyor, diğer fraksiyon ise Osmanlılar ile anlaşılıyor. Kazanan fraksiyonun Karasiler ile anlaşan fraksiyon olmaması, Osmanlıların bizatihi kendi biçimlendirdikleri bir gelişme olarak addedilebilir mi? Emin değilim. Muhakkak bir katkısı oldu o fraksiyonun kazanmasına ama o fraksiyonun kazanmasını, Osmanlılar

ile kurdukları ittifaka bağlayamayız. Bilmem anlatabildim mi? Ayrıca neden o Bizans fraksiyonunun önce Karasiler ile anlaşma yoluna gittiğine dair, Osmanlıların kendi kararlarını çok aşan boyutları var. Bu bir örnek sadece.

Kurumlaşabilme Faktörü

Osmanlıları öne çıkaran diğer faktörler arasında, -kitapta bunun üzerinde durdum ama bölük pörçük oldu belki, sanırım yeterince açık da olmadı- "kurumlaşma becerisi", yani bu bizimseyicilikle birlikte -umumi faktörü- onu kendi istekleri doğrultusunda yönlendiren bir devlet olma konusunda özel bir başarı göstermeleri önemli olmuştur kanaatindeyim. Kurumlaşma konusunda Osmanlıların rakiplerinden -burada beyliklerden söz ediyorum- daha yaratıcı, daha özgün olduğunu söyleyebiliriz kanaatindeyim. Mesela devşirme müessesesi. Şüphesiz ona benzer kurumlar, Orta Çağ tarihinde İslâmî ve gayri İslâmî bir çok çevrede bulunuyordu. Gulam kul, abd, memlûk kurumlarının tevarüs edilmesi ve devam etmesi hadisesi Osmanlılara ait bir şey değil ama devşirme bu miras içerisinde Osmanlılara has bir adım. Takdir ederiz etmeyiz, şöyle ya da böyle düşünürüz... O ayrı konu, ama bu adım ve buna benzer adımların, Osmanlıların kurumlaşmakta çok daha yaratıcı olduklarını gösterdiğini düşünüyorum.

Tımar, sanırım aynı şekilde ele alınabilir ama devşirme çok daha bariz bir şey. Erken Osmanlı mimarisi için bile benzer değerlendirmeler çoktan yapıldı. Beylikler ve Osmanlı mimarisini karşılaştıran sanat tarihçilerinin çoğunun vardığı kanaat, diğer beyliklerin mimarisinde Selçuklu estetiğinin ve plastiğinin büyük çapta devam ettiği, halbuki Osmanlı mimarisinin daha çok başından itibaren -belki de Bizans'la yakın olmak hasebiyle, bunu da çok farklı şekillerde yorumlayabiliriz, ama vakıanın kendisi ortada- özgün arayışlar içinde olduğu kanaati, sanat tarihi için kabul görmüş bir değerlendirme.

Kurumlaşmaya bir yerde benzeyen ama bizi oradan başka bir yere taşıyacak bir şeye daha değinmek istiyorum o da, aile planlaması olarak düşünülebilir. Buna hanedan planlaması demeliyiz belki de. Ama sonuç olarak

düşünürseniz hanedanlar birer aile ve hanedan üzerinden kendini kurgulayan ve kurumlaştıran siyasî yapılar içinde en önemli birimlerden birisi. Bunun belli bir şekilde kurumlaşması gerekiyor. Şehzadeler ne olacak, kız çocuklar ne olacak, taht nasıl tevarüs edilecek vs. Bütün dünya hanedanlarının meselesi ve monarşik yönetim tarzlarının hepsinin ortak bünye sorununu ya da anayasa sorunu. Diğer hanedanların çocuklarını, komşu hanedanların, rakip hanedanların, vasal hanedanların çocuklarını esir alma ya da sarayda tutsak alma ya da kendi sarayına alma. Bu süreç; bir yerde bu ailelerin kendi aralarında, aileyi siyasî bir kapital olarak kullanan yaklaşımlarının ve rekabetlerinin tezahürü. Bu bağlamda Osmanlıların diğer beyliklerden çok daha başarılı, çok daha yaratıcı olduğunu düşünüyorum.

Belki Bizans'tan alınma denebilir ama bilhassa beyliklerle karşılaştırılacak bir örnek var: Saltanatın tek elde kalması, tekil tevarüs demek istiyorum şu anda buna veya "ekberiyet" metodu. Saltanatın tek kişinin elinde kalmasını sağlayacak adımları atmak. Bu kesin olarak teorileştirilmiş, kuramlaştırılmış bir şey değil ve ilk başında prensipleştirildiğinden dahi emin değiliz. Olmamış olabilir ama bir noktadan sonra prensipleştirildiğini biliyoruz. İlk başında şu veya bu şekilde bu adımlar atılıp, bu uygulama yerine getirilmiş. Nitekim Şahruh -1419 senesi zannediyorum- 1419'da Çelebi Mehmet'e yazdığı bir mektupta Çelebi Mehmet'i hala vasalı addeder, Timur'un oğlu olarak Şahruh, Çelebi Mehmet'e yazdığı mektupta yukarıdan hitap etmeyi sürdürür ve o mektupta mealen, "Üstelik sizin bu garip adetiniz de nerden çıktı? Bu zıppıktılık da nedir?" der. Osmanlılara bî-asıl deme hadisesi; hem Timur'u, hem de Karamanlıları anlatan *Şikari Tarihi*'nde çıkar karşımıza. Yani birtakım rakipleri şu veya bu şekilde, belki de kıskançlıkla Osmanlılara bir noktadan sonra, siz de nerden çıktınız şeklinde bir hitap tarzını benimsemişlerdir. Bilhassa bunu yapabilecek konumda olduklarında. Bu tarz bir üslup içinde saltanatın şehzadeler arasında paylaşılınmaması ve tek elde tevarüs edilmesi -ki Çelebi Mehmet'e geldiğimizde beşinci kuşaktan söz ediyoruz- Şahruh'un dikkatini çekmiştir, bu da "nereden çıktı" diye sorgular ve Çelebi Mehmet'in de cevabında çok hoş bir yorum vardır. Der ki: "Biz tecrübe ile bunun nizam için daha iyi olduğunu bulduk." Bu da tabii diğer beyliklere göre bir avantaj mıdır, değil midir çok tartışılır ama Osmanlıların tecrübü bilgi ile daha

çok hemhal olduklarını söyleyebiliriz. Belki de yaratıcılıklarını buna borçludurlar. Kurumsallaşmada da bu durumu hissetmek mümkün. Ama bu yine de sezgisel bir şey. Bariz olarak ortada olan şey: Saltanat Karasilerde, Aydınoğullarında, Germiyanogullarında, Çobanoğullarında ve diğerlerinde, belki bir kuşak oluyor, belki iki kuşak. Tesadüfler sonucu, dört beş kuşak elde toplanması karşımıza çıkan bir durum. Bunu bir tek Osmanlılar bir şekilde yapıyor. İlk başta dediğim gibi bu tesadüf de olabilir. Bu yönde atılmış adımlar ilk başta kardeş katli ile değil. Hikayeyi tam olarak bilmiyoruz. Doğru veya yanlış. Şehzade Alaaddin'in kardeşi Orhan Gazi lehine tahttan feragat ettiğini okuruz bazı rivayetlerde belki böyledir. Sonuç olarak önemli olan o adımın atılmasıdır. Taht tek elde kalsın. Kime kalsın? Orhan'da kalsın. Bir dahaki kuşak hakeza, bir dahaki kuşak hakeza ve bir noktadan sonra bu prensipleşir, zaten kurumsallaşır.

Kurumsallaşma, aile planlaması dediğim şey ve bizimseyicilik gibi umumi faktörlerin kullanılması bu şekilde özetlenebilir kanaatindeyim. Genel olarak Osmanlıların; - Orta Çağ Moğol devletlerinin şu veya bu sebepten ötürü en büyük belası olan, kimi zaman çok çabuk ama, birkaç kuşak içinde güçlü bir şekilde beliren -merkez-kaç güçlere ve parçalanma dinamiklerine karşı tedbir almakta ve o tedbirleri kurumsallaştırmakta, rakiplerinden ve komşularından çok daha başarılı oldukları kanaatindeyim.

Burada durayım isterseniz. Daha söyleyeceğim şeyler olabilir. Ama hem metodolojik kaygılarım, hem ampirik kaygılarım ve hem de genel hatlarıyla benim ne söylemek istediğim ortaya çıktı diyorsanız, ben burada durayım ve tartışmaya başlayalım.

Yunus Uğur: *Peki kitapta, bu son söyledikleriniz olacak mı?*

Cemal Kafadar: Evet efendim.

Oktay Özel: *Kitabın ne zaman çıkacağını söyleyebilir misiniz?*

Cemal Kafadar: Kitabı Eylül (2005) ayında teslim etmeyi hedefliyorum. İnşallah, Eylül'de teslim edersem ne zaman çıkar? Bilmiyorum. Kasım, Aralık, Ocak.

Dinleyici: *Hangi yayınevinden çıkacak acaba?*

Cemal Kafadar: Yayınevi de değişip duruyor. Sağ olsunlar çok tâlibi var. Ben Yapı Kredi Yayınları ile anlaşmıştım. Yapı Kredi'deki fetret devri sonucunu, oradan almayı uygun buldum. Kanat Yayınları'yla konuştum. Yeni bir tarih dizisi başlatıyorlarmış. Onlarla olacak gibi gözüküyor, ama bu arada Everest Yayınları da yeni bir tarih dizisi başlatacakmış. Onlar da ilgileniyorlar. Sağ olsunlar ilgileniyorlar, ama ben onu ikinci plana attım kendi kafamda. Önemli olan önce yapmak istediğim işi bitirmek.

Yunus Uğur: *İsterseniz hemen Oktay Bey'e geçelim, sonra tartışmaya devam edelim.*

Oktay Özel: Öncelikle çok teşekkür ederim... Hem düzenleyicilere, hem siz katılanlara, dinleyicilerimize, meslektaşlarımıza. Bu salonda ikinci defadır yine belki hak edilmemiş bir konumda yine Cemal Bey'le yan yana bulunuyorum. Bundan da ayrıca memnunum. Peki bu mesele ile ilgili ne dersiniz? Çünkü geçen dönem klasik dönem tartışmalarında hasbel kader bizi bir araya getiren bir boyut vardı. Peki kuruluş döneminde ne arıyorsunuz dersenez, onun da sebebi herhalde *Söğüt'ten İstanbul'a* (İmge Yay., 2. Baskı, 2005) kitabıdır. Bu kitap, ikinci baskısını nihayet yaptı. Herhalde şimdi kitapçılarda rahatça bulabilirsiniz. Bu kitap bir ihtiyaçtan doğdu. Kuruluş devri tartışmalarının 1980'lerden sonra yeniden bir ivme kazanmasına paralel olarak, Türkiye'den izlenen boyutunda bir çok sorunlar gözledim şahsen. Hem meslektaşlarım arasında, hem öğrenciler arasında, hem Osmanlı tarihi derslerini verirken. Aslında o karşılaştığım sorunlar birazcık da dayattı ve Kuruluş devri tartışmalarının historiyoğrafisini, tarih yazımındaki evrimini, kendi tarihçesini bizim en başta öğrencilerimizin, öğretmenlerimizin ve nihayet bizlerin daha rahat takip edebilmeleri gerektiğine inandık, Mehmet Öz arkadaşısıyla yaptık. Bu kitabı derledik daha doğrusu. Bu kitabı yazmadım ben, sadece giriş kısmını kaleme aldık hepsi o kadar.

Tabi bunu derlemiş olmak bu konuda söz söyleme hakkı verir mi insana? Şüpheli. Onun için ben bu kitaptan dolayı bana Kuruluş Devri'yle ilgili yine konferans teklifleri sağdan soldan geldikçe hep kaçamak güreştim, hep başkalarını öne sürdüm. Bakın başkaları var, siz onu çağırın dedim. Ama bu sefer kaçış yok. Bu işin bir tarafı ve benim konuyla ilgimin diğer

bir tarafı daha var. Osmanlı tarihi derslerini hasbel kader yine uzunca bir süredir veriyorum, baştan sona dersler şeklinde. İlk dönem "kuruluş", son dönem batırıyorum devleti, bitiriyoruz. Dolayısıyla bu insana hakikaten büyük bir perspektif de kazandırıyor. Dersler süresince çok şey öğreniyorsunuz. Aslında kuruluş devri, Osmanlı'nın 700. kuruluş yılında, yarattığı uygun ortamla benim de şahsî ilgimi çekti ve derslerimde, hemen hemen üç dört hafta bunları tartışıyorum o gün bu gündür. Cemal Bey'in tam zamanında çıkan kitabı bu tartışmaların çok daha sağlıklı zeminlerde gerçekleşmesine aslında çok uygun bir ortam hazırladı. Onu da burada belirtmek isterim.

Üçüncü bir ilğim, daha şahsî bir bilgi belki. Ben Colin Imber'le doktora tezi yaptım. Colin Imber'in Türkiye'de biraz da haksızca diyebileceğim bir şekilde lanse edilmesinde, tanınmasında farkında olmadan belki birazcık katkısı da bulan Halil hocamla da şu anda mesai yapıyorum. Birinin öğrencisi, diğerinin mesai arkadaşıyım. Bu konularda yine çalışan, katkıda bulunan önemli isimlerden bazıları da hocalarım oldu. Ahmet Yaşar Ocak'la Hacettepe'de, hem öğrenciliğimde hem sonraki dönemde sık sık tartıştığımız şeylerdi bunlar. Ama kitapta onun konularını tamamen dışarıda bırakmak zorunda kaldık, onun gerekçesini orada söylüyorum.

Bir son ilğim -hala burada birazcık bir şeyler söyleyebilme cesareti varsa, bana onu veren ilğimse- asıl doktora tezime vesilesiyle XVI.-XVII. yüzyıl Amasya'sıyla uğraşırken Amasya'nın geçmişteki hikayesini ve beyliklerden Osmanlı dönemine geçişini, o süreci de el alan bir bölüm vardır. Bilirsiniz defteroloji çalışmaları denir. Tahrir defterlerini alırsınız, XV. ve XVI. yüzyılın rakamsal verilerini sunar ve "işte tahrir defterlerine göre" diye başlarsınız. Ama iş oraya gelmeden önce, Osmanlılardan önce Ordu, Samsun, Amasya vs. -artık, nereyi çalışıyorsanız oraya- değinirsiniz. Dolayısıyla Amasya'nın Osmanlı öncesi Selçuklu beylikler dönemine de uzanan bir boyutu vardır doktora tezimin ve o boyuttan ben çok haz aldım. Her ne kadar tezin giriş kısmıysa da haz aldığım bir şeydi. Çok şey öğrendim. Yine Osmanlı tahrir defterlerinden çok şey öğrendim o döneme dair. Şimdi o çerçevede konumlandırıyorum kendimi ve burada Cemal Bey'in değerli, bu alandaki Osmanlı kuruluş devri tartışmalarındaki önemli katkısı vesilesiyle, birkaç söz de ben söylemek istiyorum.

Şimdi historiyoğrafi konusuna girmeye hiç gerek yok. Cemal Bey'in kitabı zaten bütün o historiyoğrafiyi, bu zamana kadar yapılmış kuruluş dönemiyle ilgili tarih yazımı tartışmasını çok güzel sunuyor, analiz ediyor, üstelik eleştirel bir şekilde bunu yapıyor. Bunu hepimiz zaten biliyorsunuz, tekrar etmeye gerek yok. Cemal Bey'in bütün o tartışmalar içindeki katkısı bence çok önemli. Kitabı, çıktığı andan itibaren ilk başlarda bazılarımız okumakta, anlamakta zorluk çektik. Bazı hocalarımız da bizzat dile getirdiler, onun için rahatlıkla söyleyebiliyorum. Belki alıştığımız hani o karşıtlıklar, siyah-beyazların dışında bir şeyler söylüyor ama o söyledikleri bizim kurgulanmış algılarımıza birazcık zor geliyor belki. Ne demek istiyor yani. Gaza mı diyor, değil mi? İlla bağlayacağız ya siyah-beyaz, yani bu Wittek'i yeniden üretiyor, yoksa çaktırmadan eleştiriyor mu? Yoksa başka bir şey söylemek istiyor da, biz mi anlamıyoruz? Bu tür şeyler de çok oldu. Buraya gelmeden önce tekrar okudum ve bana çok açık geldi ve ilk başlarda da neden zorlandığımızı anlayamadım doğrusu. Yıllarca o derslerde tekrar tekrar her seferinde başka bir öğrenci grubuyla aynı konuları tartışıyoruz. Bilkent'teki program böyle ve her seferinde ben tekrar bakıyorum tabi bunlara. Ama bu sefer baştan sona bir daha okuyunca, yani gayet makul, gayet anlaşılır ve üstelik de ikna edici bir kitap var karşımda. Hocam bu konuda neden hala zorlanıyor ben anlayabilmiş değilim.

Cemal Bey bugün de çok güzel bir şekilde, yine önemli boyutlarıyla sundu çalışmasının geri planındaki düşünceleri veya çalışmasının ana tezlerine dönük düşüncelerini. Meseleyi zaten esas olarak bir defa daha koydu ortaya. Kendi katkısı, kendi düşündüğünden çok fazla. Ben literatürün tamamını bir de kitabın tamamını, bir de böyle bir kitabı edite eden biri olarak okuyunca bir yere oturtmaya çalışıyoruz ister istemez ve hakikaten çok değerli bir yere, çok önemli bir katkı olarak oturtabiliyorum Cemal Bey'in kitabını.

Cemal Bey'in kitabı ne yaptı? Bu kısımda birazcık onu söyleyeyim. Sonra önümüzde Osmanlı'nın kuruluş devri tartışmalarında ileriye dönük hangi kulvarların var olduğuna değineyim ve bitireyim.

Cemal Bey'in kitabı aslında Türkiye'deki tarih yazımını, bence ayakları üzerine oturttu. Marx'ın Hegel felsefesini ters çevirdiğine ve ayakları üze-

rine oturttuğuna ilişkin sözler vardır ya! İşte ona benzer bir katkıdır Cemal Bey'in kitabı, ilk dönem Osmanlı araştırmaları için. Bunu abartısız ve inanarak, samimiyetle söylüyorum. Osmanlı kuruluş dönemine nasıl yaklaşmak gerekir yani bir tarihçi nasıl yaklaşmalı ve Osmanlı'nın kuruluş dönemi ve tarihi nasıl ele alınmalı sorusuna, o zamana kadarki tarih yazımının dayattığı ikilemlerin tıkanıklıkların ötesine geçerek ve farklı bir kulvar ve platformda sunarak cevap verdi. Değeri burada belki.

Bunun için de tabi ki Halil İnalıcık hocamızın tezi, çok kısa ve özlü de olsa hepimizde aynı etkiyi yaptı. Hakikaten tek faktör, indirgemeci yaklaşımların dışına çıkan ama hocası Fuat Köprülü kadar da işi dağıtmayıp yine dört faktöre, dört aşamalı sürece indiren ve anlaşılır bir şekilde söyleyen bir çalışmaydı ve pek çatışmacı da değildi Halil Bey'in yazdığı. Hani o arada Wittek'in kafasını yarayım, Köprülü'ye de çaktırmadan eleştiri yapayım, Imber'i de yere batırayım, bu arada Lindner'e de bir şamar atayım türünden tarzlara hiç girmeden ve aslında hepsinin öne sürdüğü boyutları bir araya getiren bir sentezdir. Halil Bey'in tarihçiliğinde aslında bu, çok baskın bir şeydir. Halil Bey'in çalışmalarını çok yakından izleyenler fark edecektir. İndirgemeci yaklaşımlardan hep uzak durur Halil Bey ve o zamana kadarki tarih yazımının öne sürdüğü argümanları da bir kalemde reddetmeden doğru bir şekilde yerine oturtup ona da bir yer açmaya çalışır. Cemal Bey'in kitabında kendisinin de belirttiği gibi çıkış noktası olarak Halil Bey'in çok önemli bir yeri vardır.

Bizimseyici, evet doğru ve Cemal Bey aslında Halil Bey'in o küçük on beş sayfalık makalesinden çok daha açılımlı ve çok önemli tartışmaları derinlemesine ele alan bir kitap çıkardı, o çok önemli. Nasıl yaklaşılması gerektiği, kaynakların nasıl okunması gerektiği ve bugün biz tarihçiler olarak bu meseleye yaklaştığımız zihinsel donanım ve duruşu da eleştiren ve "nasıl yaklaşmalıyız"ı da aslında gösteren bir çalışmadır. Bugünkü kavramlarımızla bugünkü anlayışlarımızla beş yüz yıl geriye gidip aynı unsurları, milletleri olduğu gibi orada da arama problemi. Belki tarih yazıcılarının bizimseyiciliğindeki aşırılığa dikkat çekiyor aslında. O açıdan da çok önemli buluyorum ben Cemal Bey'in katkısını.

Tabi ki bütün bunların altında Wittek'in tezi üzerinden, aslında yine siz onu çok iyi söylüyorsunuz orada. Formüle ediyorsunuz. Wittek'in kendi-

si'nin bile öyle formüle etmediği halde onun adına, bir gaza tezi teorisi üretildi aslında. Wittek'in kendisi onu çok dolaylı yapmıştı kitabında. Ama 1980'lerdeki tarihçiler, revizyonist dediğimiz eleştirel bakan kimi Osmanlı tarihçileri Wittek'in tezi üzerinden ve onun eleştirisi üzerinden Osmanlı'nın erken dönemini okuma, ele alma ve o konudaki düşüncelerini geliştirme fırsatı buldular. Ayrıca orada Wittek'in gaza ve gazilik tartışması, revizyonist yaklaşımların Colin Imber de dahil Heywood da dahil, -benim bu kitabıma bilerek aldığım bütün o revizyonist tartışmalar ve onların yazarları da dahil- hepsinin yaklaşımlarının merkezine oturdu ve ondan sonra Osmanlılar gazi miydi, değil miydi tartışmasına indirgendi. Koca bir kuruluş dönemini bir devlet yapısını, imparatorluğa bir süre sonra dönüşecek olan bir yapının kuruluş aşamalarını, ilk şekilleniş biçimlerini tek bir gaza mefhumuna bağladık ve hepimiz onun içinden ve onun etrafından tartışmaya zorlandık. Çünkü kafalarımız başka türlü düşünmüyor. Burada yine Cemal Bey'in çok önemli değerlendirmesine müsaadenizle atıfta bulunayım. Buradan aynı zamanda bir tarih yazımının sınırlılıklarına dönük de bir sonuç çıkacaktır. Wittek'in gaza tezi üzerinden daha da netleştirilen ve revizyonist tarihçilerin filolojik okumaları, biraz da kanonik tanımlamaları üzerinden, kendi alternatif gaza ve gazi tanımı üretmeleri konuyu aslında biraz içinden çıkılmaz bir hale getirdi. Cemal Bey bu tartışmayı da, bence, kitabında doğru ayaklarının üzerine oturttu. Tarihsel bir gaza ve gazi tanımı ve çerçevesi çizdi, teorik ve kanonik değil. Belki benim doktora hocam Colin Imber'in, daha hukukî metinler üzerinden böyle bir ahistorik, tarihsel olmayan bir gaza ve gazi tanımı yapıp onu tarihsel atmosferin gerçekliğine içine oturtan yaklaşımını eleştirdi. Ama haklıydı. Ve gazilerin ne anlama geldiğini, kendilerini nasıl tanımladıklarını konusunda -bence kitabın en değerli bölümlerinden biri- sayfalarca değerlendirmeler geliştirdi. Bu çok önemli. Aslında bize bir şeyi daha gösterdi bu: Gaza ve gazilik eksenli Osmanlı kuruluş devri tartışmaları; aslında tarihin değil, tarih yazımının sorunu idi. Osmanlı erken döneminin problemi değildi, ama biz tarihçiler onu önce kendimiz için bir problem haline getirdik, sonra da Osmanlı için problem ve ondan sonra Osmanlı'nın kuruluş dönemini de onun üzerinden açıklamaya çalıştık. Cemal Bey'in bu konulardaki katkıları bence bu tartışmaların, kitabın çıktığı zamandan sonraki seyrini aslında çok önemli ölçüde değiştirdi veya değişt-

tirmesi gerekir diye düşünüyorum. Türkçesinin genişletilmiş bir versiyonu olacağını söylüyor kendileri. O da çok güzel. Nerelerin, ne yönde, nasıl geliştiğini görmek de bizim için önemli.

Şimdi ne yapılabilir veya Osmanlı kuruluş devri bütün bu hem genel tarih yazımı ürünleri hem Cemal Bey'in özgün katkısı çerçevesinde nereye oturtulabilir diye düşündüğümüzde, yine bir geniş tarihsel çerçeve çizmek gereği önümüze çıkıyor. Hangi bağlamda yaklaşacağız? Osmanlı'nın kuruluş sürecini Selçuklu-Anadolu Beylikleri-Osmanlı çizgisinin içinde yine bir Köprülü tarzı işte bir Türkik-İslâmik bir süreklilik ekseninde mi ele alacağız? Anadolu boyutu, bağlantısı o kadar önemli değildir, aslında Marmara'nın batı yakasına bakmak lazım ya da Bizans eksenli bir çerçevede mi Osmanlı'nın kuruluşunu ele alacağız, açıklamaya çalışacağız tartışması sürüyor.

Bu ilebet de sürecek galiba. Bunun süreceğinin bir göstergesi de Heath Lowry hocamızın iki yıl önce çıkan kitabının, yine bu yaklaşımla ele alınmış olmasıdır. Bu çerçevenin kafalarda kurulabileceğine inanmıyorum ben. Ya o ya bu ikilemi-dikotomisi içinde çözülebileceğine inanmıyorum. Belki hem o, hem bu demek gerekir, Cemal Bey'in biraz önce kendi yaklaşımlarında vurguladığı gibi. Ama peki ne kadarı o, ne kadarı bu? Şimdi ondan sonra bir terazi ile ölçme mekanizması hemen devreye giriyor kafalarımızda. Ve istiyoruz ki % 51'i bir yanda, % 49'u öbür tarafta kalsın, durduğumuz yere göre. Böyle yaklaşılacak bir şey değil ve koca bir akademik tarih yazımını, modern tarih yazımını böyle vulgar bir çizgiye düşürmek ve bugünkü bizim zihinsel tutumlarımızla durduğumuz yerlerden geriye dönük, ideolojik kurgular geliştirmeye çalışmak bizi bir yere götürmez. Bugünkü derdimiz neyse onu çözebilir belki. O andaki konumumuzu meşrulaştırabilir. Karşımızda tartıştığımız birilerini ikna edebiliriz ama aslında Osmanlı'nın kuruluş devrini çok fazla da aydınlatmaya yarayacağını pek zannetmiyorum. Onun için tekrar kaynaklar üzerinden Cemal Bey'in haklı olarak vurguladığı gibi gitmek gerekecek.

Kaynak yaratacak halimiz var mı? Bir taraftan Colin Imber'in "atın bir kenara" tarzında Türkçe'ye tercüme edilen yaklaşımı, yani hayır bu kaynaklarla bu kadar, daha ötesi yapılmaz yaklaşımı; diğer taraftan da bu kay-

naklar bize her şeyi açıklar anlayışının ekstrem boyutlarını kesersek... Sonuçta bu kaynaklarla yaşayacağız, bu kaynakları tekrar okuyacağız. Bu kaynakların içindeki güvenilir, güvenilirmez, efsane, tarihsel, gerçek, her neyse bunları birbirinden kaç tarihçi kuşağı ayırmaya çalışacak, bu böyle devam edecek. Anlatsal kaynaklar kaçınılmaz. O kaynakları nasıl okuyabileceğimize dair Cemal Bey'in kitabı bence yine çok önemli bir katkı. Colin Imber'in okuyuş tarzıyla Cemal Bey'in okuyuş tarzı arasında çok önemli fark var. Imber'inkisi kanonik, filolojik donanım üzerine kurulu bir İngiliz tarzı; yani, geleneksel tarih yazımının yaklaşımıdır ve metinleri öne çıkarır. Onun tarihçilik tarzı da böyledir. Metinler üzerinden gider. Ama öte yandan Cemal Bey'in koyduğu daha tarihselleştirilmiş bir tanımlama, içeriğini doldurma çabası var. Tabii ki Cemal Bey'in yaptığıdır bizim için ileriye dönük, doğru örnek olan. Oradan gitmek zorundayız. Yoksa kapatmamız lazım.

Belki bir şeyi daha vurgulamam lazım. Cemal Bey'in çalışmalarıyla Feridun Emecen hocamızın çalışmasını ve hatta Heath Lowry'nin son kitabını bir arada okumak, hakikaten yeni ufuklar açar diye düşünüyorum. Cemal Bey'in kitabında çizdiği çerçeveye o dönemin atmosferine dönük tanımlamalarının üzerine, Anadolu ayağı için Emecen'in kitabına, belki Bizans ayağı için şimdilik kaydıyla Lowry'nin kitabına bakmak; bize, Osmanlı döneminin veya Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemindeki o konfederatist yapıyı -farklı bağlamlarda olsa da aynı şeyi söylüyorlar- gösterir. Emecen, Anadolu Beylikleri bağlamında Osmanlı'nın o beyliklerle ilişkisindeki konfederatif yapıya dikkat çeker. Heath Lowry ise, bunu Balkanlar bağlamında *predatory* sıfatı ile tanımlar.

Bu ikisi bize bir şeyi gösteriyor bence. Hem Anadolu ayağını, hem Balkanlar ayağını anlatsal kaynaklar üzerinden tekrar ve derinlemesine bir daha ele almak gerekecek. Anadolu ayağında belki beylik tarzı siyasi yapılanmaların doğasına dönük çok şey bulacağız. *Bezm ü rezm* benim için çok değerlidir mesela. Daha sonraki dönemden Şikâri'nin Karamanoğulları tarihi yine değerlidir. Bu iki metin bence hala Anadolu ayağı için incelenmeyi bekliyor. Balkan dönemi için belki bir karşılaştırma yapmak gerekirse... Neden Osmanlı'nın kuruluş dönemini yine aynı siyasî, coğrafî

bölgede yine aynı büyük emperyal yapıya karşı mücadele ederek kurulan mesela Bulgar ve Sırp krallıklarının kuruluş hikayeleri ve süreçleriyle karşılaştırmayı denemiyoruz? İllaki eş zamanlı olması gerekmez. Diyagonal bir okuma çok rahatlıkla yapılabilir ve belki oralardan da Balkanlar'ın içinde Bizans'a karşı kurulan Sırp ve Bulgar prenslikleriyle, Anadolu'daki beylikler ve onların içinden sıyrılan Osmanlı'nın kuruluşu üzerinde en azından bir ortak payda vardır, yani Bizans. Ve o çerçevede ne tür sorular geliştirilebilir? Anlamlı sorular sorulabilir mi? Bizans'a karşı verilen mücadelenin o mücadele içinde oluşan devlet yapılarına girdisi ne olmuştur? O tarihsel etkileşimin değişik boyutları neler olmuştur? Bu soru, bence geçerli bir soru ve belki bundan sonrası için, bizim Türkiye'deki tarih yazıcılığının henüz daha dil engeli yüzünden içine giremediği balkan kaynaklarına, Sırpça, Bulgarca vs. kaynaklara yeniden bir de bu gözle bakmak gerekebilir.

Son olarak, defteroloji bağlamında biraz daha kendi konumumu meşrulaştırarak kapatayım isterseniz. 1980'lerde sadece Osmanlı'nın kuruluş devri tartışmaları canlanmadı. Bizim defteroloji alanında çok ciddi tartışmalar yaşandı. 1970'lerin son yıllarından başlayıp 1980'lere damgasını vuran klasik, bildiğimiz standart defteroloji çalışmalarının içinde, alana yeni giren insanları korkutan bir şeyler oldu. Colin Heywood bir makale yazdı. Colin Heywood'un yazdığı makalenin anlaşılması, Cemal Bey'in yazdığı metne kıyasla ve bizim o zamanki çok yetersiz Türkiye temelli yabancı dil bilgimizle çok daha zordu. Ne diyor Colin Heywood? Biz bu alana girmeyelim mi demeye getiriyor diye çok korktuk. Halbuki öyle değil. Tekrar defteroloji alanını sorguladı ve o alanın temel kaynaklarını ve o alanın temel kaynakları olan tahrir defterlerini eksene alan bir revizyonist yaklaşım ortaya çıktı. Hemen hemen eş zamanlıdır bunlar. 1980'lerin başları, ortaları. Heath Lowry bildiğimiz eleştirel makalelerini yazdı. O zamana kadar tahrir defterlerini, oradaki bilgileri çok klişe, standart ele alan bizler; ondan sonra, bu rakamlar ne kadar bize gerçeği veriyor diye sormaya başladık. Bakıyorsunuz bir rakam 1450'de de aynı, 1600'de de aynı. Yani hiç mi değişme olmaz alınan vergide? Bu tartışmaların bir parçası Osmanlı kuruluş devriyle ilişkiliydi. Heywood'un yine aslında haklı olarak formüle edip gündeme getirdiği tartışma, tahrir defterlerinin de bir

başka türlü okunması gereğine dikkat çekiyordu. Tıpkı Cemal Bey'in kendi anlatı kaynakları için söylediğine benzer bir değerlendirmeye ortaya çıktı Colin Heywood. Tahrir defterlerindeki rakamlara değil, rakamların gerisindeki şeylere bir bakın; yani, kalitatif (niteliksel) boyutlara bir bakın, kantitatif (sayısal) veriler bizi bir yere götürmeyebilir diyordu. Asıl önemlisi de şuydu: Bunlar olabilir demeye getirdi. Ve aslında o zaman kastettiği; daha önceki dönemlerden itibaren o tarzda tahrir defterlerini okuyan, ama bizim kuşağın çok fazla önemsemediği belki de görmediği Irene Beldiceanu'nun Karoma eyaletine ait tahrir defterleri üzerinden yıllar önce yaptığı okumaların aslında değerini bize hatırlatan bir çalışmaydı Heywood'un çalışması. Ve ilk dönem tahrir defterlerinin Osmanlı'nın kuruluş dönemi ve yayılma sürecinde yayıldığı coğrafyadaki yerli devletler, beylikler, hanedanlar aristokrasi ile nasıl ilişki kurduğuna dair çok değerli bilgiler veriyordu ve o bağlamda, Osmanlı'nın bir başka boyutu karşımıza çıktı. Tahrir defterleri bize bunları da verdi. Osmanlı fethettiği bölgelerde yerli unsurları, aynı zamanda yerli yönetici eliti ve daha sonra, ikinci aşamasında halkı kendi sistemine nasıl entegre etti, burada hangi mekanizmaları kullandı. Bu geçiş içerici bir geçişti. Tamamen yok sayıcı ve ortadan kaldıracı bir geçiş değildi. Bir uzlaşmanın ifadesiydi birçok yerde ve Feridun Emecen, kitabında, tekrar beyliklerle Anadolu ölçeğinde bu uzlaşıcı boyuta, Osmanlı yayılmasının, bu anlamda uzlaşmacı niteliğine haklı olarak vurgu yapıyor. Bunun kurumsal taraflarına baktığımızda da aslında ilk tahrir defterleri hem Balkanlar'a, hem Anadolu'ya dönük Osmanlı yayılması açısından bizlere çok değerli bilgiler sunuyor. Bu sürecin mekanizmalarının değişik yerlerde ve hangi şekillerde işlediğini, benzerliklerin sınırını göstermesi açısından önemli.

Şimdi meseleyi, benim kendi çalışmama bağlayarak bitireceğim. Anadolu'ya baktığımızda aslında Rum ve Karaman eyaleti üzerinde çok büyük ölçüde karşımıza çıkan o malikane, dîvânî sistemi bu uzlaşmanın adıdır. Yani Osmanlı tımar sistemi içinde, vergilendirme sistemi içinde, bir alt başlık olarak okuduğumuz ve değerlendirdiğimiz bu uygulama, bu pratik aslında Osmanlı'nın Anadolu'daki ve yayıldığı diğer bölgelerdeki yerli aristokrasi, bey aileleri ve nüfuzlu ailelerle de uzlaşmasının bir ifadesidir. Bunu öyle okuduğumuz zaman; ilk tahrir defterlerindeki tımar sahipleri,

zeamet sahipleri oradaki kullanılan terminoloji, hepsi çok daha anlamlı bir çerçeveye oturuyor. Ben Amasya örneğinde yaptığım çalışmada bunu gördüm. Mardin bölgesinde de Osmanlı'nın o bölgeye dönük fetihleri sürecinde yine başka tarz ama benzer özellikler içeren ama kendine özgü nitelikleri de olan benzer bir içerici politika izlediğini gördük. Benzer bir şey, Balkanlarda zaten söz konusuydu. Bunu Halil Bey'in ve başkalarının çalışmalarından biliyoruz. Dolayısıyla bütün bu tartışmaların üzerinden, Cemal Bey'in kitabının narratif kaynaklara dönük bize açtığı yeni ufuklardan ve gösterdiği metodolojik yoldan Osmanlı ilk dönemlerine dair arşiv kaynaklarını da o gözle, o uyanıklıkla, sorularla deşerek ele alabiliriz. Bu anlamda çok fazla yeniden düşünüp bir şeyleri icat etmeye de gerek yok. Irene Beldiceanu'nun yıllar önce yaptığı çalışmalara ve Heywood'un yerinde ve zamanında uyarılarına bakılsa nerelerde neler yapılabileceğinin izlerini görmek çok kolay.

Dolayısıyla Osmanlı'nın kuruluş dönemi üzerine tartışmalar; bugün itibarıyla artık, kaynak sorunu ve kaynakların nasıl okunması gerektiğine dair bir sorunun peşinde, 'kaynak değerli midir, değil midir; atalım mı, atmayalım mı; inanalım mı, inanmayalım mı' türünde basit sorularla yaklaşılarak okunamayacak bir durumda. Dolayısıyla bu tarzda bir kaynak tartışmasını aşmamız gerekir. Her tür kaynağın hakikaten mevcut tarih yazımının soruları, kazanımları ışığında yeniden okunabilecek tarafları var. Her seferinde sorduğumuz soruya o kaynakların cevap verdiğini görme ihtimalimiz var. Soru sorarsanız kaynak size o sorunuzun cevabını verir; soru sormazsanız çok standart bir resmi her yerde her zaman görürsünüz ama ne soruyorsanız onun cevabını bulursunuz.

Cemal Bey'in çalışmasının "bize, belki tarihçilere en önemli katkısı nedir" diye sorarsanız; bence, Osmanlı'nın kuruluş devrine, o devrin temel problemlerine ve kaynaklarına nasıl yaklaşmak gerekir sorusuna çok doyurucu bir karşılık sunan bir çalışmadır. Bu anlamda tarih yazıcılığımız için çok önemli bir katkıdır. Sadece Osmanlı bağlamındaki tarih yazıcılığı için değil, aslında geç Orta Çağların ve Yeni Çağların bütün o eski dünyanın merkezinde, Akdeniz Orta Doğu havzasındaki benzer devletleşme süreçlerinin, özellikle İslâmî bir coğrafyada karşılaştırmalı analizi için de bize

çok önemli ipuçları ve çerçeve sunduğunu düşünüyorum. Bu anlamda katkısı Osmanlıyla sınırlı değil, daha geniş bir tarih yazımına katkıdır ben-
ce. Bunu da burada samimi olarak ve zevkle söyleyerek bitirmiş olayım.
Teşekkür ediyorum.

Yunus Uğur: *Oktay Bey'in müzakeresinde belirttiği mukayeseli kuruluş tartışmalarının gereği ve kaynakların, tahrir defterleri gibi arşivlere de yayılarak, sorular çerçevesinde tekrar tekrar okunması önerisi vurguyu hak ediyor doğrusu. Şimdi diğer görüşleri alalım isterseniz.*

Daha önceki oturumlarda yani önceki kitapların tartışılmasında sunumlar yapan Feridun Bey, İhsan Fazlıoğlu. Bülent Arı, Cengiz Şişman, Fatih Bayram'dan başlayarak tartışmaya devam edebiliriz

İhsan Fazlıoğlu: Öncelikle Türkiye Araştırmaları Merkezi'ne, böyle güzel bir toplantıyı organize ettiği için teşekkür ediyorum.

Açıkçası ben Cemal Bey'in böyle zanaatkârane bir üslupla meseleyi ele almasından hoşnut kaldım, ama daha önce bu sorunu ele alan insanların da kendisi gibi düşündüğünü varsaydığını zannettim. Böyle bir şey çıkar-
sıdır. Daha önce bu konuyu ele alan insanların tezlerini, onların kaygı-
larını da dikkate alarak incelemek gerektiğini düşünüyorum. Belki burası onun yeri değil, ama neticede, bütün geçmiş tartışmaları bir gelecek kaygısından hareketle yazılır diye düşünüyorum. Bu konuyu ele alan Gibbons gibi, Wittek gibi insanlar hangi kavramsal şemalarla hareket ettiler, ne tür sâikler onları böyle bir sorunu ele almaya itti ve bunu inşa ederken ne tür bir kavramsal çerçeve kullandılar? Bunu da dikkate almak gerekiyor diye düşünüyorum. Saf tarihçi mi yoksa saf bir zanaat üslubu mu takip ettiler bu konuyu ele alırken? Gerçekten ortada bir sorun var. Osmanlı büyük bir devlet, bunun kuruluşu, şartları, çok önemlidir deyip saf bir tarihçilik mi yaptılar? Yoksa bunun arkasında ya da bununla beraber yürüyen başka şemalar var mıydı? Bu konuda bir şeyler bekliyordum ama dediğim gibi belki de yeri ve zamanı değil.

Bunun dışında işin zanaat tarafına gelince, Gibbons'tan bu yana -buna zannediyorum Cemal Bey'in, Feridun Bey'in çalışmaları da dahil- ulema konusu üzerinde hemen hemen hiç durulmuyor. Yani bir devletin kurulu-

şunda özellikle İslâm dünyasında herhangi bir siyasî teşekkülün ortaya çıkmasında ulemanın -burada ulemayı geniş anlamıyla kullanıyorum, sülâhler de bu tanımlamanın içinde- yeri nedir? Çünkü İslâm dünyasında siyasî teşekküllerin farklılığına rağmen, ulemanın taşıdığı bir süreklilik var; bir zihniyet, ilmî, kavramsal, metafizik bir süreklilik var. Bu Endülüs'te de böyledir, Maveraünnehir'de de böyledir, Anadolu'da da böyledir. Şöyle bir soru soralım. Niçin Davud el- Kayseri Karaman'a değil de zayıf olduğunu söylediğimiz Osmanlı'ya gidiyor? Hadi diyelim ki, bunlar Türkmen ve bu meseleleri çok iyi bilmiyor olabilirler; ama Davud el-Kayseri bir Türkmen değil. Etnik olarak demiyorum, zihniyet olarak artık o İslâm metafiziğini özümsemiş, çok üst seviyede nazarî faaliyet yapan bir insan. Niçin orayı tercih ediyor da öteki tarafı tercih etmiyor? Ya da klasik kaynaklarda geçen değerli alimler, mesela Molla Fenari geç tarihli olsa bile, Mısır'da Seyyid Şerif'le, dönemin diğer büyük isimleriyle beraber okumuş olmasına rağmen dönüşte neden Osmanlı'yı tercih ediyor? Ahmedî niye Osmanlı'ya gidiyor? Hacı Paşa niye Osmanlı'ya gidiyor. Orada ne var? Ya da Bedrettin Simavî? Bu ulema, döneminin kalburüstü alimleri. Alim çok ama bunlar çok kalburüstü insanlar. Orayı tercih etmelerinin nedeni ne? Bence bu soru sorulmadı.

Bunun yanında, -çok kısa geçiyorum, hepsini tek tek ele almak mümkün değil- mesela Orhan Gazi'ye ya da Süleyman Paşa'ya sunulan dinî ilmî eserlerin hiçbirisi incelenmedi bugüne kadar. Tefsirler var, fen kitapları var, fen bilimlerine taalluk eden eserler var - bunları biz Bilim ve Sanat Vakfı'nda yürüttüğümüz bir atölye çalışmasında tespit ettik, bunlar üzerinde çalışmalar yapıyoruz- genelde kitabeler kullanılıyor. Acaba bu eserlerin dibacelerinde ne deniliyor? Bu eserlerin takdim edildiği sultanların övgüleri son derece önemlidir. Edebî eserler çok ciddi olarak henüz incelenmiş değil. O dönemde yazılmış bir sürü tasavvufî, edebî eser var. Mesela Aşık Paşa'nın eseri. Dolayısıyla Oktay Bey'in dediği gibi, kaynak yaratamayız ama yaratılmış kaynakların bence yarısı göz önünde bulundurulmuş değil. Mesela 1280 ile 1340 arasında Anadolu'da, özellikle Osmanlı coğrafyasını dikkate alan, bir tasavvuf yazması tespit ettik, henüz incelenmiş değil. Sarı Saltuk meselesine son derece farklı bir yaklaşım getiriyor. Bunlar daha çalışılmamış. Dolayısıyla kaynak yaratmak mümkün

değil tarihî bir hadise için ama mevcut kaynakların henüz yarısı ele alınmamış diye düşünüyorum.

Bunun yanında o dönemde Osmanlı'yı ziyaret eden Arap ve Bizans alimlerini diyelim tırnak içinde, mesela "Palamas" örneği hiç dikkate alınmıyor. Palamas'ın Orhan'ın sarayında yaptığı tartışmalarla ilgili kendi notları var. Referanslar yapılıyor ama çok ciddi bir şekilde ele alınmış değil. Mesela Süleyman Paşa'nın oğluyla yaptığı teolojik tartışmadan bahsediyor. Süleyman Paşa ve oğlu yani şehzade. Palamas gibi Selanik başpiskoposu, ortodoks teolojide önemli olan bir isimle nasıl teolojik tartışma yapar? Ne var orada? Nasıl bir eğitim görüyor bu insanlar? Ne tür bir eğitim almış Süleyman Paşa'nın oğlu Ahmet -ki Süleyman Paşa'nın böyle bir oğlu olup olmadığını da Palamas'tan öğreniyoruz-? Ya da Orhan'ın imamıyla yaptığı tartışmalardan bahsediyor. Kim bu imam ve o imamın bilgisi onunla boy ölçülecek seviyede mi ki onu ciddiye alıyor ve önemiyor? Özellikle İbrahimî dinler üzerinden geliştirdikleri İbrahimî din kavramı etrafında Osmanlı Bizans birlikteliği üzerine tartışmalar var. Bunlar çok üst seviyede tartışmalar. Bunlar üzerine çok ciddi durulduğu kanaatinde değilim.

Mesela Cemal Bey şöyle bir soru sordu. O dönemde Anadolu'da olsak beylikleri izleseک Osmanlı beyliğinin kazanıp, öne çıkıp çıkmayacağını tahmin edemeyebiliriz. Ama İbn Battuta çok farklı bir bakış açısı sergiliyor ve söylediğimizden çok daha farklı bir önem veriyor Osmanlı beyliğine. Bu açıdan İbni Battuta da çok iyi analiz edilmiş değil. Gerçekten öyle bir tasvir yapıyor ki, insan sanki oradaki en güçlü beylik Osmanlı beyliğiymiş gibi hissediyor. Özellikle Türkçe'sinden değil ama Arapça'sından meseleyi yeniden tahkik etmek lazım diye düşünüyorum.

Evet, son olarak Köprülü'nün dağınıklığı konusunda bir şey söylememe müsaade edin. Çünkü Köprülü'yü ben sunmuştum. Köprülü'nün dağınıklığını söyleyen özellikle yabancı tarihçiler, Köprülü'nün başladığı noktadan başlamadıkları için dağınık buluyorlar maalesef. Bu tespit ne kadar doğru bilmiyorum ama bunu hipotetik bir varsayım kabul edin. Batılı, Avrupalı tarihçiler Osmanlı tarihini nokta çalışmalarla inceliyorlar. Küreyi görmeden kürenin herhangi bir özelliğini geometrik olarak tespit edemeyiz. Ön-

ce kürenin bütünüyle ortaya çıkması lazım ki, oradaki bir noktanın kürenin şu ya da bu yerine göre özelliği tespit edilebilsin. En güçlüsünün bile, böyle bir bütüne bakışı, böyle bir küre tasavvuru yok. Dolayısıyla Köprülü'nün Oğuz çizgisini takip ederek Osmanlı'ya gelişini, o hattı takip etseler hiç de karışık değil. Bana hiç karışık gelmedi. Son derece de açık. Tabii ki tarihî bir vakıya nispetle çok nedenli bir bakış açısı ortaya koyması, bu çizgi takibinde hiç de karışık değil gibi geliyor bana. Teşekkür ederim.

Yunus Uğur: *Teşekkür ederiz. Yani cevap konumunda değiliz zaten ama bir açıklamanız varsa...*

Cemal Kafadar: Cevaptan çok diyalog gibi. İhsan Bey çok önemli şeylere değindi zaten. Bilhassa ulema meselesinde biraz durmak isteyeceğim.

İhsan Fazlıoğlu: *Affedersiniz, bir şey söylemek istiyorum. Halil İnalçık Bey iki hafta önce burada şöyle bir şey söyledi. "Ulema olmasaydı Osmanlı devleti kurulamazdı."*

Cemal Kafadar: Yakın zamanda ben de konuştum kendisiyle. O, Çandarlıları düşünüyor bu bağlamda ve onlarla birlikte oluşan birtakım şeyleri. Doğrudur. Çandarlılar üzerinde gerçi herkes duruyor. Ulemaya girmeden önce ilk söylediğimize değineyim. Daha önce bu konuyu ele alanların saf tarihçilikten öte birtakım kaygıları olup olmadığı meselesi. Muhakkak var. Aslında kitapta bunun üzerinde durmaya çalıştım. Kendi bağlamlarında onların zihnini kurcalayan daha geniş siyasî, felsefî meselelerde neye cevap arıyorlardı? İşte Gibbons bir ilahiyatçı, 1916'da I. Dünya Savaşı'nda belli bir yerde. Eğer bir tarihyografik değerlendirme yapacaksak bağlamı içinde yapabiliriz. Bağlamı içinde yapmak demek de onların zanaatlarının ya da mesleklerinin ve dar anlamındaki formasyonlarının ötesindeki kaygılarını, endişelerini, tercihlerini anlamak ama onun yapılacağı yerin burası olmadığını düşündüm, yoksa isterseniz onu da ayrıca tartışmaya açabiliriz. Muhakkak ki Köprülü ile Wittek'in 1930'larda bu konuda söz söylemiş olmasının bir önemi var. 1950'lerde değil, hatta 1980'lerde Wittek'e karşı çıkışını bile -haklı veya haksız bilemeyeceğim ama- o meslektaşların formasyonu, konumu ve kuşağı itibarıyla, Amerika'nın Vietnam tecrübesi ile ilintili olduğunu gördüm.

Ulema konusunda çok çok haklısınız, çok muazzam bir mesele veya şöyle diyelim bir yerde sizin istediğinizi, klasik tarihçi tabiriyle ifade edersek, erken dönem Osmanlı ve beylikler entelektüel tarihinin -bazılarımız bunu daha bir genişleterek entelektüel ve kültür tarihi diyecektir, ben de öylesini tercih ederim- yazılmadığı, hala yapılmadığı ve bu konuda nice kaynağın varolmasına rağmen hala okunmadığı konusunda çok haklısınız. Şimdiden sonra sahanın gelişeceği yönlerden birisi olarak görüyorum ben bunu. Yalnız sorunuzun uyandırdığı bir başka şey var. Yani metodolojik mesele, yine kitapta da değinmeye çalıştım. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sorusu tek bir soru değil. Çok katmanlı ve çok zamanlı bir soru. 1300'de Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili veya gittiği yön ve başarı ve zaaflarıyla ilgili açıklama modelimiz, 1370'de bambaşka olabilir. 1330'larda, 1360'larda vs. Bu soruyu değişik tarihler için tekrar tekrar sormalıyız. Sizin değindiğiniz kişilerin, mesela Davud el-Kayseri'nin niye Karaman yerine Osmanlı'yı tercih ettiği sorusunu cevaplandırma yönünde gidiş yolumuz, mutlaka Hacı Paşa sorusuna ya da Ahmedî, Bedrettin ve Molla Fenarî gibi birilerini değerlendirdirirken gideceğimiz yolla aynı olmayabilir. Davud el-Kayseri ile ilgili soruyu 1330'larla ilgili olarak cevaplandırmalıyız öncelikle. 1430'larda Molla Fenarî Kahire'den döndüğünde aynı açıklama geçerli olmayabilir. Hatta hiç geçerli olmayabilir. Yani onun, neden Osmanlılara döndüğü sorusu. Birtakım devamlılıklar da olabilir burada ama soruyu hiç olmazsa çok zamanlı, çok katmanlı sormaya hazır olmalıyız.

Kendimce sordum ben. Kitaba birçok şey girmiyor biliyorsunuz. Üstelik bildiğin her şeyi koymak tarzında bir tarihçilik vardır, bundan oldukça kaçındım. Pozitivizmin şahikası belki. Müthiş de yararlı bir şey. Birileri öyle yapınca doğrusunu söyleyeyim ben çok yararlanıyorum, çok taktir ediyorum ve kullanıp duruyorum. Ama bunu yapmamayı tercih ettim. Argümanı yerine getirmek için ne kadarı gerekiyorsa, o kadarını söylemekle yetindim. Ama Osmanlı tarihinin kuruluşu meselesi bir kitapla bitmez, o yüzden bir tartışmayla tüketilmeyecek bağlamda bir hale getirme çabası içindeydim diye bir giriş yaptım. Yani soru hakikaten bir kişiyi, bir kuşağı aşan bir soru. Zaten bir kuşağı aştığında bir dahaki kuşak kalkıp aynı şey-

leri -aynı soruları sorsa ve aynı kaynaklara baksa bile- yeniden değerlendirecek. Davud el-Kayserî'nin İbn Arabî'nin bunda bir önemi var mı ya da İbn Arabî düşüncesine belli bir şekilde yakınlık duymuş olmasının da bir önemi var mı? Anadolu'nun başka yerlerinde benzeri düşünceler var mı, varsa nerede var? Bu soruyu ben çok öteye götüremeyeceğim ama bu sorular geleceğe yönelik sorular. Eğer sahanın bu meseleyi ele alırken nerelere gideceğini tartışıyorsak, kısmen o büyük bir alan, bir serhat, o günlerin tabirini kullanırsak. Bazı durumlarda açıklamak çok kolay olabilir. Ahmedî niye tercih etti? Biliyorsunuz Ahmedî daha önce başkası için yazmıştı aynı eseri. Çok dar, politik konjonktürle de zaman zaman patronaj açıklamaları yapılabiliyor ama geniş olarak sorduğumuz soru, bunu çok aşan bir soru ve haklısın.

İbn Battuta'ya gelince, ben mahsus o soruyu çok zamanlı düşündüğüm için 1300-1330 arası ile sınırlı tuttum. İbn Battuta öncesi olsa idi ne olurdu? Çünkü İbn Battuta İznik'in alınışından sonra geliyor ve bence çok değişik bir durumla karşılaşılıyor. Batı Anadolu'nun siyasi güç dengeleri açısından İznik'in alınışı çok ciddi bir dönüm noktasıdır kanaatindeyim. Bursa o kadar değil bence. Tamam çok önemli ama İznik bambaşka bir şey. Davud el-Kayserî de İznik'ten sonra akla geliyor, medresenin kuruluşu hadisesi tabii orda akla geliyor ve Çandarlıların eğri müderris olarak geldilerse, ondan önce gelmiş olduklarına dair hiçbir veri yok elimizde. Hatta ondan sonra gelmiş olmaları kuvvetle muhtemel. Yani İznik'ten sonra belirli bir ulema göçü oluyor, serpilmekte olan Osmanlı Beyliğine doğru. Bu ulema göçünün tam kaynağı nedir? Ne gibi insanlar geliyor, ne gibi düşünceler taşıyor, kurulmakta olan devlete ne gibi durum, görüş ve tavırlar aktarıyorlar? Ancak bu sorularınızı devam ettiriyorum. Bir şey söyleyemeyeceğim.

Dinleyici: *Çandarlı'nın durumu ve kurumsallaşmadaki rolü çok önemli sayılmalı...*

Cemal Kafadar: Elbette. Dolayısıyla kurumlaşma açısından baktığımızda zaten ulemaya değiniliyor. Çandarlı çok sözü geçen bir insan bizlerin kitaplarında, ama entelektüel tarih olarak yok.

Oktay Özel: *Bu bence soruyla ilişkili bir şey. Kapatırken söyledim ya, ne sorarsanız onun karşılığını alıyorsunuz kaynaklardan. Değininip geçmek çok faktör analizinde her zaman yeterli değil ama onu da gördüm, o da var, biliyorum demek biraz önemli. Ama bu kadar söylüyorum diyebilirsiniz. Bu meşru bir şeydir ana argümanlar açısından. Cemal Bey'in de yaptığı gibi, her faktörün üzerine tek tek başka sorular, daha ayrıntılı sorularla gidilip her biri üzerinden doktora tezleri yapılan kadar bu sorular aynı geçerlilikte sorulacaktır bence. Belki yine Anadolu sahasına ait kaynaklar bize önemli cevaplar verecek. Emecen'in çokça durduğu beylikler üzerinde daha da derinleşecek çalışmalar. Kaynak yaratacak durumda değiliz ama aynı kaynakları her yeni soruyla birlikte yeniden okuduğumuzda belki ipuçlarını bulabileceğiz. Taşköprülüzade'nin Şakayık'ına belki bu gözle bir daha bakmak gerekir. Belki bir daha suyunu sıkarcasına bakmak gerekecek.*

Cemal Kafadar: Palamas'tan söz ediyordunuz mesela. Palamas'ın bir diğer özelliği, bir mistik ekolün kurucusu olması: Hesychasm. Palamas'ın bu mistik ekolünün entelektüel tarihiyle ilgili çeşitli çalışmalar var, çeşitli Avrupa dillerinde; ama bence Osmanlı bağlamını da ciddiye alacak biçimde daha yazılmadı. Bundan daha da bariz olan Plethon. XV. yüzyılın ilk yarısının dünya çapında en önemli düşünürlerinden birisi. Floransa konsülüne gittikten sonra İtalya'da önemli değişikliklere yol açmış Eflatuncu düşünür. Plethon'un Osmanlı sarayında yetiştiğini, bir dönem bulunduğunu hiç olmazsa rivayet ediyorlar. Kitapta ona değindim. Şimdi bunun sonuçları nedir? Hem Plethon için, hem Osmanlı sarayı için buradan ne anlayacağız? Bu sorular beni çok heyecanlandıran sorular. Şu anda aslında Plethon'un düşüncesi ile ilgili birtakım sonuçlara da vardım, öyle bir makale taslağım da var; ama yalnız sosyal düşüncesiyle, felsefesiyle ilgili değil. Biliyorsunuz sosyopolitik görüşleri de var. Zaten bildiğimiz Plethon'un en etraflı eseri Fatih Sultan Mehmet için yapılmış olan Arapça tercümedir. Kitabın Grekçe aslı yakılıyor kilise tarafından. Fatih Sultan Mehmet Arapça'ya tercüme ettirmiş yakılmadan önce ya da kalan kısmını. Bu kitap Topkapı Sarayı'nda bulunuyor.

Şimdi Plethon'un sosyopolitik düşüncesine ve Eflatuncu yaklaşımına baktığımızda ben orada çok fazla Osmanlılık görüyorum. Bu benim defor-

masyonum da olabilir. Bir diğ er mesele de; bizlerin -kitapta yine kaçınmaya çalıştığım - sürekli bir etkileyen-etkilenen paradigması içinde bu tür şeylere bakmış olmamız, yani 'Plethon Osmanlı etkisiyle böyle düşünmüştür ya da hayır, Osmanlılar Plethon etkisiyle böyle düşünmüşlerdir' gibi. Bu soru önemsiz bir soru değil, ama bu soruyu milletlerarası düzeyde günümüzde süre giden bir baklava-karagöz rekabetine çevirmek tehlikesi her zaman mevcut ve çok olagelmiş. Kim kimden ne aldı? Çok alan devletler kötü pasif, çok veren devletler iyi pozitif gibi yargılar manzumesi vardır. Bundan kaçınarak Bizans ve Osmanlı; Balkan ve Anadolu insanları arasındaki etkileşim meselesini yeniden çok ciddiyetle gözden geçirmeliyiz, buna eminim. Bunlar duruyor önümüzde. İyi ki de duruyor, yani yapılacak çok şey var arkadaşlar.

İhsan Fazlıoğlu: *Şimdi Plethon meselesi konusunda, kimin kimi etkilediğinden çok, birbirlerini nasıl etkiledikleri sorusunu sorarsak daha güzel bir soru olur. Benim kanaatim, Bedrettin Simavî ile son derece yakın ilişkisi var ve karşılıklı fikir alışverişinde bulunuyorlar -bunun maddî bir delili yok ama Simavî'nin görüşleri ile Plethon'un görüşleri arasında çok ciddi paralellikler var. Artı, zamanımıza gelen en eski İslâm Eflatuncu metni Fatih'in özel metnidir. Fatih'in tashihini taşıyan bir metindir. Dolayısıyla Plethon'la Fatih'in ilgilenmesi boşuna değil. Onun için ben diyorum ki kaynaklarımızın yarısı henüz daha incelenmedi. Ve bu kaynaklar ille de o dönemde telif edilmiş kaynaklar olmak zorunda değil. Daha önce telif edilmiş ama o dönemde mütalaa edilmiş kaynaklarımız var. Fatih'e sunulmuş Platon'un görüşleri ile Fatih'in davranışlarını bire bir mukayese eden eserler var kütüphanelerde. Yani işte Platon devletin yönetiminde şöyle söylüyor ulu hakanımız da böyle böyle yapıyor diye metin; hamışlı, karşılıklı mukayese yapan metinler var. Dolayısıyla bunları incelemeden bazı konular hakkında nihai kanaatte bulunmak zor. Onun için Plethon meselesi, ayrı bir konu ama çok önemli bir meseledir kanımca. Çünkü bizzat tarihatlarda bulunduğ u da söyleniyor kaynaklarda.*

Oktay Özel: *Bu bağlamda küçük bir şey söyleyebilir miyim, etkileşimle ilgili olarak? Hep kuruluş döneminde iç içe sınır boyunda yaşayanların, her iki tarafta yaşayanların geçişliliğ i, birbirlerinden etkilendiğ ini söylüyoruz*

ya! Ve o etkileşimin değişik tezahürleri üzerinde zaman zaman dururuz. İşte bu bahsettikleriniz de, onlardan birisi. Hep şunu düşünürüm. O dönemin birbirlerine göre konumlanmış değişik iki tarafı yani hükümdar aileleri birbirine rehine veriyor çocuklardan birini. Bu, her zaman, çatışan hanelerin ilişkilerinin bir temel boyutu olmuş gibi geliyor bana. Bunun çok değişik örnekleri vardır. Orta Çağ Batısında da var. Acaba düşünün şu anda hükümdar olan kişinin oğullarından birisi karşı tarafın, Bizans'ın sarayına verilmiş, orada yetişmiş, temel eğitimi orada almış. Oranın hakim eğitim sistemi, havası, tartışmaları ve geleneklerine aşina büyümüş, belki de onların etkisinde büyümüş. O şehzade bir süre sonra geliyor ve babasının arkasından bu tarafın hükümdarı oluyor. Şimdi hiç oraya gitmemiş olan birisinin hükümdar olmasıyla, o şekilde gelen birinin hükümdar olması arasında fark olması lazım. Bu, o dönemin beylikler-Bizans ilişkisinde de çok sık gördüğümüz bir özellik iken, bunu da bu bağlamda bir etkileşim kanalı olarak düşünmek mümkün müdür? Bu konunun üzerinde neden durmuyor, tezler yaptırmıyor, araştırma yaptırmıyorsunuz? En azından kimin kime, hangi dönemde hangi şehzadesini gönderdiği ve onların akıbetlerini ne olduğuyla ilgili bir sonuçlar çıkarılsa... Sadece etkileşim bağlamında belki ileriye dönük bir şey yapılabilecek bir konu olarak vurgulamak istedim, hepsi o kadar.

İhsan Fazlıoğlu: Bir de müsaade ederseniz, o dönemde yazılmış metinleri okumayla ilgili de bir problem var. Diyelim ki Hatipzâde bir eser yazıyor. Sanal diyalog dediğimiz bir tarzı kullanırlar genelde. "Fein kîle, ekul". Biz bunları çoğunlukla İslâm dünyası içinde yapılmış tartışmalar olarak okuyoruz. Plethon ismini, Arapça yazamaz, yazsa da onu kimse okumaz. Dolayısıyla "kîle"deki fail ya da soruyu soran kişi gizlidir, müstetirdir, bunlar o dönemin İstanbul'unda bulunan Plethon gibi kişiler olabilir. Dolayısıyla o dönemin eserlerini okurken özellikle 1550'ye kadar olan eserlerdeki tartışmalarda kanımca -böyle bir işaret hiçbir eserde görmedim ama- büyük oranda karşı tarafın soruları gibi okumakta fayda var. Çok enteresan soruları tartışıyorlar. Bu İslâm kültürünün doğal bir gelişimi olamaz. Ya aşılmış sorulardır bunlar bizim kültürümüzde, cevaplanmıştır bir şekilde, onları onlar bilirler dolayısıyla. Müslüman

halka cemaate yönelik bunu yazmış olamazlar. Mesela şu anda bulunduğumuz, Vefa, bu açıdan çok önemli bir yerdir. Molla Lütfü'nün Hıristiyan talebelerinin olması, burada Bizans'tan kalan entelektüellerle Sinan Paşa'nın, Molla Lütfü'nün, Şeyh Ebu'l Vefa'nın, sonra Müeyyedzade'nin tartışmalarına atıfta bulunulması söz konusu. Çok geniş atıfta bulunmayı beklemememiz lazım. Çünkü çok farklı bir durum, ama dediğim tarzda, sanal diyalog tarzında atıfta bulunulmasını yeniden incelemek, o dönemde hangi tartışmaların karşılıklı olarak yapıldığını görmek lazım diye düşünüyorum.

Cemal Kafadar: Bilim ve sanat vakfına somut bir öneri olabilir bu. XIV.-XV. yüzyıllar için çok ciddi bir entelektüel kültür tarihi çalışmasına ihtiyaç var.

İhsan Fazlıoğlu: *Şu anda tam da bu konuyla ilgili bir atölye devam ediyor.*

Günhan Börekçi: *İki güzel haber paylaşmak istiyorum. Bir tanesi yaklaşık altı ay önce Paul Lindner Bey yeni kitabını bitirmekte olduğunu söyledi. Bu günlerde bekliyoruz çıkmasını. Bir konuşmasında, yeni nümizmatik datalar bulduğunu da söyledi ve çok ilginçti bu söylediği data. Çünkü İlhanlılar ile Osmanlı'nın vassallık ilişkisine dair nümizmatik bir kanıt bulunduğunu, Osman Bey'in adına basılmış bir sikkede aynı anda İlhanlı hakanının da isminin geçtiğini söyledi. Mesela bence bu, tartışmayı çok alevlendirecek, başka boyutlara da sürükleyecek bir şey. Bu eski kaynakların başka bir gözle okunması vs. tahmin ediyorum daha çıkacak şeyler mutlaka var. Oktay Bey'in belirttiği gibi, Yunanca, Sırpça, Arapça, Farsça, Kıpçakça vs. belki birçok yeni kaynak da çıkabilir.*

İkincisi de biraz daha disiplinler arası bir öneri. Mesela İnalçık hocamız şimdi arkeolojik, etnografik yöntemlerle çalışıyor sağlığının elverdiği kadar. Arkeoloji bize çok önemli şeyler söylüyor ama onun dışında da mesela XIV. yüzyılda veba fenomeni var. Veba gerçekten Osmanlı'nın yükselişindeki askerî gücü –insan gücü burada söz konusu– ne kadar etkiledi? Bizans'ı negatif, Osmanlı'yı pozitif mi etkilemiştir. Bununla ilgili iklim tarihi çalışmalarında yeni yeni bazı metodolojik gelişmeler oluyor. Belli po-

len cinslerinden vebanın geçip geçmediğini anlayabiliyor. Tabii bu tarihçilerin işi değil. Bilim adamlarının işi. Belli metodolojilerle çalışanların. Türkiye’de bu da eksik. Biz kendi tarihçiliğimize çok çaba gösteriyoruz, herkes takdir ediyor ama keşke bir dentrokronoloji diyelim, ağaç halkalarını çalışanlar da özellikle Marmara bölgesini biraz deşseler. Ama güzel olan bu da yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladı.

Bu aile planlamasıyla ilgili söylediğiniz tek vâris meselesi gerçekten Osmanlı’nın bir farklılığı. Osmanlı’ya özel, yani gerilim içinde özel diye tanımladınız, ama orada ‘Osmanlı özeldi demek istiyorsunuz’ sanki. Osmanlı’nın bağlamı çok özel ama herhangi bir serhat boyundaki buna benzer bir oluşumun, askeriye başta olmak üzere, bir hanedana dönmesine bakabiliriz. Mesela Çin’e bakabiliriz, İber yarımadasında bakabiliriz hatta Afrika’da bile bakılabilir. Belli kabileler arasında ne farklılık görüyorsunuz onu merak ettim. Mesela bir Selçuk geleneğinden bir Tür-Moğol geleneğinden farklı mı olur bunu merak ediyorum.

Cemal Kafadar: Haberler için teşekkürler. Nümizmatik faslı önemli. Lindner’in ne zamandır çalıştığını biliyorduk, çok güzel bir haber bitmesi. Özellikle dediğim gibi, mülkün, birkaç kuşak boyunca tek elde toplanması, şu veya bu şekilde kastedilmiş olsun veya olmasın, bir süre sonra farkına varılmış ve kastedilmiş bir hal alıyor. Mülkün parçalanmaması, bu açıdan çok yerle karşılaştırılabilir dediğiniz gibi. Benim için önemli olan soru; Osmanlıları rakip beyliklere göre avantajlı kılan ya da özel kılan bir şeyin olup olmadığıydı. Diğer beyliklere baktığımızda bunu göstermek çok kolay. Onlarda hakikaten yok benzeri bir devamlılık. Bir kuşak olursa dahi o, çok büyük bir erkek evladın olması diğerlerinin de çok küçük olması gibi faktörlerle hep açıklanabilecek durumlar. Onun dışında ikinci kuşakta muhakkak paylaşıldı. Yoksa Marovenjler de paylaşıyor. Mesela dünya tarihinde –bir de böyle bir takıntı vardır– sadece Türk ananesi olarak bilinir bu. Türklerin ananesi olabilir de, sadece Türkler’in ananesi midir? Tartışılacak bir çok olay var dünya tarihinde. Bu, apanaj sistemi denilen bir sistem ve onun sonucunda ya da ona bağlı olarak mülkün hanedanın ortak malı olarak görülmesi ve mirasta da bunun bu şekilde bir rol oynaması babında. Karolenjlerden önceki Marovenjler çok bariz bir

örnek, Büveyhoğulları. Türklerin çok iyi bilinen Anadolu'ya geliş tarihinden önce var. Malazgirt'ten çok çok önceleri. Bu tür şeyler karşılaştırılmaya değer ama benim için, Osmanlılarla ilgili somut tarihî soru, komşularına göre hangi pozisyonda olduklarıdır. Olay bu. Veba, iklim tarihi, çevre tarihi bir diğer serhat. Vakti olsa Oktay Bey mutlaka girecekti, onun sonuna doğru yapmak istediği, daha doğrusu yaptı da. Sahanın bu yönde gitmesi gerekir diyerekten bıraktığı, ama aslında bu kitapta benim de eksiklik olarak gördüğüm bir husus. Hiç olmazsa değinmeler yoluyla madf tarih boyutlu olması ve bununla birlikte neler yapılabileceği?

Tahrirlerin geçmişine yönelik Irene Beldiceanu'dan bir iki örnek aldım buraya ama çok somut olaylarla ilgili, metodolojik bir argüman geliştirmedim. Beldiceanu'nun çok güzel örneklerini verdim. Yani Osmanlı dönemi Karaman tahrirlerine bakarak Karamanoğulları dönemiyle ilgili bir takım verilerden yola çıkarak veba, iklim tarihi, çevre tarihi vs. yapılabilir. Son zamanlarda yörede çalışıyorum. Batı Trakya'da, Kızıldeli Tekkesi, Seyyid Ali Sultan Dergahı civarında. Somut bir zaman veremiyorum ama uzun vadedeki hedefim o yörenin uzun dönemli bir sosyal ve çevre tarihini yazabilmek. Üç yıl olur, beş yıl olur bilemiyorum. Bu bağlamda epidemiyoloji çok önemli. Belki yapamayız dediniz, ama yapılıyor. Bir meslektaşım, bölümden bir arkadaşım, Bizans tarihçisi, Bizans'ın İtalya'da yönettiği kısımlarla yönetmediği kısımlarda genetik hastalıklar karşılaştırmasını yaptı. Karşılıklı etkileşim ve diyet konularının tarihine bakabilmek için. Yani insanlar arası seyr ü sefer, geçişlilikten söz ediyoruz hep biz. Bunu ölçebilmenin bazı yolları da olacaktır. Hele hele şimdilerde karşımıza çıkan tarihî epidemiyoloji buna imkan veriyor. Bunu ırkçı teorilere filan götürme tehlikesi her zaman var. Çok korkuyorum bu yeni genetik araştırma modelinden. Ama bunun etik ve metodolojik sorunlarının farkında olarak kullanmazsak da yanlış olur gibime geliyor. Seyr ü sefer ve bilhassa diyetle ilgili çok önemli sonuçlar çıkarabiliyoruz bunlardan. Hayvan ve insan dişlerine bakarak kaç kuşak öncesine kadar giden diyet özelliklerini çıkarabiliyoruz şimdilerde. Bunları bizim erken Osmanlı tarihi için kullanmamamız için hiçbir sebep yok.

Oktay Özel: *Şöyle bir zorluk var orada. Yapılamayacağı için söylemiyorum. On sene kadar önce Hacettepe Üniversitesi'nde bu bahsettiğiniz*

tarzda inter-disipliner bir proje geliştirdik. Tarihçi, antropolog, arkeolog ve onların bilim alanları alt disiplinlerine – bu kemiklerle, dişlerle uğraşanlar dahil- hitap ediyordu. Hacettepe şanslı bir üniversiteydi o anlamda. Yabancılar da vardı işin içine soktuğumuz. Ben de heyecanla işin organizasyonunu yapıyorum, tarihçi olarak sorular soruyorum. Öbürüne gidiyorum sen katılır mısın, hepsi heyecanla evet cevabını veriyor. Yapmaya çalıştığımız şey, XVII. yüzyılı, yüzey araştırması veya arkeolojik kazılarla birlikte, tarihçilerin bazı sorularına cevap verecek bir yönde inceleyebilir miyiz? Ama sorun şu noktada başladı. Bugüne doğru Selçuklu, Osmanlı dönemine doğru geldikçe mezar açamıyorsunuz mesela. İzin vermediler. Osmanlı arkeolojisi tartışmaları yeni gündeme girmişti işte ve biz onlarla uğraşıp bu olur mu, olmaz mı derken, bu işlerin izin prosedürünü bilen diğer disiplinlerden arkadaşlarla birlikte onların çabasını beklerken falan, bizim heyecanımız, onların enerjisi, sonunda da zaten önümüze bürokratik engeller çıkınca bu proje kaldı. O projenin metnini hatıra olarak dosyamda saklıyorum. Hâlâ duruyor. Olsaydı belki ilk olacaktı hakikaten.

Kayıp köyleri arayacaktık ki kayıp köy nedir ki? Kayıp köy aramak, Avrupa'da 150 yıldır yapılan bir şey. Orta Çağcıların peynir ekmek gibi yaptıkları şeyler. Ben de Celali isyanları dönemini çalışmıştım ve sonuçlardan biri şuydu: Celali İsyenlarından önceki dönemde Amasya bölgesinde ve kırsalındaki köy yerleşimlerinin % 40'ı ortadan kalkıyor. Nereye gitti bunlar? Bir kısmı sonradan yeniden nüfus alıyor, başka isimlerle veya aynı isimle çıkıyor karşımıza ama epeycesini, % 30'u ilelebet kayboluyor. Onların izini sürelim demiştik. Yine projenin bir başka boyutu şuydu: Tam dediğiniz gibi, Celali İsyenları dönemi "Little ice age" dönemine denk düşüyor yani "küçük buzul çağı tartışmaları," iklimsel değişime, kıtlık, hastalık, kötü beslenme vs. Bunlar tabii ki o dönemde yaşayıp ölenlerin dış yapılarına yansımış olmalıymış, fizik antropologu meslektaşımızın söylediklerine göre, çok rahatlıkla o dönemden kalma bir köy ve onun mezarı açılabilirse bu dediğimiz şeyler o disiplinlerin kendi uzmanlık alanı içinden bize çok şey söyleyebiliyormuş. Bunlara ulaşmak mümkünmüş. Ama dediğim gibi, kaldı. Aslında devam etmeli, önü açılmalı. Ama Türkiye'de belki bürokrasinin engeli de, o vesileyle arkeologların, sanat tarihçilerinin önündeki engeli de gördüm. Biraz şevkim kırıldı doğrusu. Yine araştırmalar

yaşılabilir, yüzey araştırmaları. İşte Halil Bey ön ayak oldu Eskişehir’de yapılıyor. Ama ne oluyor? Halil bey burada duruyor, onlar orada duruyor. Onlar yayınlıyor, şunu bulduk, bunu bulduk. Halil Bey’in haberi yok. Öyle garip bir iletişimsizlik ve yani tarihçilere değmiyor oradan çıkantar ve işin işine tarihçiler de girmeyince, şunu bulduk, bunu bulduk, orda da taş var burada da duvar varın ötesine geçmiyor. Yani Türkiye’de, inter-disipliner çalışmanın tam mantığını da henüz kavrayabilmiş değiliz. Yani ondan bundan bahsedince birbirinden kopuk olarak, işte o da var, bu da var, çeker de var, elma da var. Tabii ki bu olmuyor. Onlardan anlamlı bir bütün çıkardığınızda inter-disipliner bir sonuca ulaşıyorsunuz. Orada da çok güçlükler var ama, değinmedim ama değinebilecek çok şey var.

İster istemez, Türkiye aslında modern tarih yazıcılığını çok yakından takip ediyor. Yeni kuşaklarla birlikte, onun merkezinde yer alıyor. Türkiye’deki tarihçilik, tarih yazımı 15 yıl önceki konumunda değil, 10 yıl önceki konumunda da değil. Bence bölgedeki, çevresindeki bütün dört yönden çevresine bakarsanız belki en gelişmiş tarih yazıcılıklarından birisi olma potansiyeline sahip ve bunun örnekleri de var. Dedikleriniz ister istemez gelecek. Yani bir öğrenci, gözünü karartmış bir öğrenci bu alana da girer, engeli de açar, o kazıyı da yaptırır. İleride bunun olacağını da ümit ediyoruz, ama oraya gidecek yani izole alanlarda bir şey yapmanın da vakti geçti her halde, hiç kimse de öyle yapmayacak yeni kuşaklardan.

Fatih Bayram: Ben Osmanlı’nın kuruluş tartışmalarında yeterince mukayeseli bir çalışmanın yapılamadığı görüşündeyim. Özellikle üç imparatorluk, Osmanlı, Safevi, Moğol veya Babür imparatorluklarının kuruluş meselesinin mukayeseli bir tarzda ele alınması gerekir. Özellikle beni cezbeden bir şeyh Edebalı figürü, şeyh Edebalı-Osman Gazi ilişkisi. Moğol imparatorluğunda, Babürlüler’de Babür-Hoca Ubeydullah Ahrar ilişkisi ve Safeviler’de şeyh Safıyyüddin figürü. Bu üç figürün birlikte ele alınması gerekir diye düşünüyorum. Beylikler bağlamında da ilginç bir örnek var. şikârî’nin bahsettiği Karamanoğlu tarihinde Nure Sofi örneği var. 7 yıl uzlete çekiliyor, tahtı Karaman’a devrediyor ve Karaman beyliği ortaya çıkıyor. Bu figürler bence yeterince incelenmeli. Bence sizin kitabınızın başlığı da bu açıdan manidar. Hacı Bayram Veli gibi önemli bir suffi figür-

ründen alınmış bir başlık: İki cihan Âresinde. Yani kuruluş tartışmalarında bir anlamda İhsan Bey'in de vurguladığı gibi sufizmin rolü de incelenmeli diye düşünüyorum.

Yunus Uğur: *İsterseniz burada bitirelim. Zira iki buçuk saati aşan bir tartışma oldu. Çok teşekkürler; hem size hem dinleyicilerimize. Bu tartışma dediğiniz gibi bitmeyecek, bitmemesi gerekir.*

OSMANLI KURULUŞ TARTIŞMALARI İLE İLGİLİ SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

- Ahmedî, *İskendernâme*, İsmail Ünver (haz.), Ankara, 1983.
- Alderson, A. D., *The Structure of the Ottoman Dynasty*, Oxford, 1956.
- Artuk, İ., "Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Gâzi'ye ait Sikke", *I. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Bildirileri*, Ankara, 1980.
- Astarâbâdî, *Bezme ü Rezm*, İstanbul, 1928.
- Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (N. Atsız neşri, *Osmanlı Tarihleri*), İstanbul, 1949.
- Ataoğlu, Remzi, "Kayı Boyu Hakkında Bazı Bilgiler", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kurucusu Osman Gâzi ve Dönemi-Sempozyumu Sonuç Bildirileri*, Bursa, 1996 içinde.
- Babinger, F., *Geschichtsschreiber der Osmanen and ihre Werke*, (Leipzig, 1927) [Türkçesi: *Osmanlı Tarih Yazarları*, çev.: C. Üçok, Ankara, 1982].
- Babinger, F., *Beitrage zur frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien* (XIV.-XV. Jahrhundert), Münih, 1944.
- Beldiceanu-Steinherr, I. *Recherches sur les actes des regnes des sultans Osman, Orkhan et Murad I*, Societas Academica Dacoromana, Münih, 1967.
- Beldiceanu-Steinherr, "Bitinya'da Gayrimüslim Nüfus", E. Zachariadou (ed.), *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, İstanbul, 1997 içinde, s. 8-22.
- Cahen, C., *Pre-Ottoman Turkey*, Londra, 1968 [*Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul: Tarih Vakfı Yay., 2000].
- Cantemir, Demetrius, *History of the Growth and Decay of the Ottoman Empire*, çev. N. Tindale, 1734 [*Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, 3 cilt, çev. Özdemir Çobanoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay, 1979].
- Demirtaş [Sümer], Faruk, "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Kayılar", *Belleten*, 1948, c. XII, sy. 47.
- Divitçioğlu, S., *Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu*, İstanbul, 1996.
- Emecen, Feridun, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul: Kitabevi Yay., 2001.
- Emecen, Feridun, "Osmanlı Siyasi Tarihi: Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya", Ekmeleddin İhsanoğlu (ed.), *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İstanbul, 1994, s. 1-63.
- Erzi, H. A., "Osmanlı Devleti'nin Kurucusunun İsmi Meselesi", *Türkiyât Mecmuası*, 1940-1942, sy. 7-8.
- Gallotta, Aldo, "Oğuz Efsanesi' ve Osmanlı Devletinin Kökenleri: Bir İnceleme", Elizabeth A. Zachariadou (ed.), *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*.

- Gibbons, Herbert Adams, *The Foundation of the Ottoman Empire: A History of the Osmanlis up to the Death of Bayezid I (1300-1403)*, Oxford: Clarendon Press, 1916. [Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, çev. Ragıp Hulusi, İstanbul: Devlet Matbaası, 1928].
- Giese, Friedrich, "Einleitung zu meiner Textausgabe der Altosmanischen Anonymen Chroniken", *Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte*, c. I, 1922.
- Giese, Friedrich, "Das Problem der Entstehung des Osmanischen Reiches", *Zeitschrift für Semitistik und verwandte Gebiete*, 1924, sy. 2.
- Giese, Friedrich, *Die Altosmanische anonymen Chroniken, Tevârih-i Âl-i Osman, I. Metin ve Nüşahalar*, Breslau, 1922; II. Çeviri, Leipzig, 1925.
- Giese, Friedrich, "Zum Literatischen Problem der Frühosmanischen Chroniken", *Orientalistische Literaturzeitung*, 1926, sy. 29.
- Giese, Friedrich, (çev., yay.), *Die Altosmanische Chronik des Aşıkpaşazade*, Leipzig, 1929.
- Heywood, Colin, "Boundless Dreams of Levant, Paul Wittek, the George, Kreis and the Writing of Ottoman History", *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1989, sy. 1.
- Heywood, Colin, "Between Historical Myth and Mythohistory: The Limits of Ottoman History", *Byzantine and Modern Greek Studies*, 1988, sy. 12, s. 315-345.
- Heywood, Colin, "Osmanlı Devletinin Kuruluş Problemi: Yeni Hipotez Hakkında Bazı Düşünceler", H. İnalçık (ed.), *Osmanlı*, c. I, s. 137—145, Ankara, 1999.
- Heywood, Colin, "Wittek and Austrian Tradition", *Journal of Royal Asiatic Society*, 1998, sy. 1.
- Huart, Clement, "Les Origines de l'Empire Ottoman", *Journal des Savants*, 1917, sy. 15, s. 157—166.
- Hüsameddin, H., "Orhan Bey Vakfiyesi", *Türk Tarih Encümeni*, 1926, c. XVI, sy. 17 [94], s. 284—301.
- İdris, Mevlana (İdris-i Bitlisi), *Hesht-Bihisht (Heşt Behişt)/ Sekiz Cennet*.
- Imber, Colin, "Osman Gazi Efsanesi", E. Zachariadou (ed.), *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*.
- Imber, Colin, *The Ottoman Empire, 1300-1650: The Structure of Power*, New York: Palgrave Macmillan, 2002.
- Imber, Colin, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, İstanbul: ISIS Press, 1990
- Imber, Colin, "What Does Ghazi Actually Mean?", Ç. Balım-Harding ve C. Imber (eds.), *The Balance of Truth: Essays in Honour of Professor Geoffrey Lewis*, İstanbul, 2000 içinde.
- Imber, Colin, "The Ottoman Dynastic Myth", *Turcica*, 1987, sy. 19.
- Imber, Colin, "Cannon and Apocrypha in Early Ottoman History", C. Heywood ve C. Imber (eds.), *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Ménage*, İstanbul: Isis Yay., 1994 içinde.
- İnalçık, Halil, *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600*, Londra, 1973 [Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300 – 1600, çev.: Ruşen Sezer, İstanbul, YKY, 2003].

- İnalçık, Halil. "The Question of the Emergence of the Ottoman State". *International Journal of Turkish Studies*, 1981, sy. 2.
- İnalçık, Halil. "The Rise of Ottoman Historiography", Bernard Lewis ve P. M. Holt (eds.), *Historians of the Middle East*, Londra, Oxford University Press, 1962, s. 152-167.
- İnalçık, Halil. "İbn Hacer'de Osmanlılara Dair Haberler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1948, sy. 6.
- İnalçık, Halil. "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna", Fuad Köprülü Armağanı, Ankara, 1953 içinde.
- İnalçık, Halil. "Osman Gâzi's Siege of Nicaea and the Battle of Bapheus", E. Zachariadou (ed.), *Osmanlı Beyliği, 1300-1389*, s. 78-105.
- İnalçık, Halil. "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamica*, 1954, sy. 2, s. 103-129.
- İnalçık, Halil. "How to Read Aşıkpaşazâde's History", C. Heywood ve C. Imber (eds.), *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Menage* içinde.
- İnalçık, Halil. "The Rise of Turcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium and the Crusades", *Byzantinische Forschungen*, 1985, sy. 9.
- İnalçık, Halil. ve M. Oğuz. *Gazavât-ı Murad b. Mehemed Han*, Ankara: TTK Basımevi, 1978.
- Jennings, R. "Some Thoughts on the Gazi-thesis", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 1986, sy. 76, s. 151—62.
- Kafadar, Cemal. *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*, Berkeley ve Los Angeles: University of California Press, 1995.
- Kafadar, Cemal. "Osman Beg and his Uncle: Murder in the Family?", C. Heywood ve C. Imber (eds.), *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Menage* içinde.
- Kaldy-Nagy, Gyula. "The Holy War (jihad) in the first centuries of the Ottoman Empire", *Harvard Ukrainian Studies*, 1979-1980, sy. 3-4.
- Köprülü, F., *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: TTK, 1991.
- Köprülü, F., (trans. G. Leiser), *The Origins of the Ottoman Empire*, Albany, 1992.
- Köprülü, F., "Anadolu'da İslamiyet", *Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, H. 1338-1340, sy. 3-4 [Anadolu'da İslamiyet, çev. Ragıp Hulusi, İstanbul: İnsan Yay., 1996].
- Köprülü, F., "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meselesi", *Belleten*, 1943, c. VII, sy. 28.
- Köprülü, F., *Osmanlı'nın Etnik Kökeni*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999.
- Köprülü, F., "Oğuzlar'ın Etnolojisi Üzerine Tarihi Notlar", *Türkiyat Mecmuası*, 1925, sy. 1
- Köprülü, F., "Notes on the History of the Beyliks in Anatolia", *Türkiyat Mecmuası*, 1928, sy. 2, s. 1-32.
- Köprülü, F., "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Te'siri Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, 1931, s. 165—313.

- Köprülü, F., *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul: Ötügen Yay., 1986.
- Kreutel, Richard E. (çev., haz., yay.), "Vom Hirtenzelt zur Hohen Pforte. Frühzeit und Aufstieg des Osmanenreiches nach der Chronik", "Denkwürdigkeiten und Zeitläufe des Hauses Osman" vom Derwisch Ahmed, genannt 'Aşık Paşa-Sohn, 2. baskı, Graz, Viyana, Köln, 1959.
- Kramers, J. H., "Wer war Osman?", *Acta Orientalia*, 1928, sy. 6.
- Levend, Agah S., *Gazavatnâmeler*, Ankara, 1956.
- Lindner, Rudi, P., *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington, 1983 [Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar, Ankara: İmge Kitabevi Yay., 2001].
- Lindner, Rudi, "Stimulus and justification in early Ottoman history", *Greek Orthodox Theological Review*, 1982, sy. 27, s. 207—224.
- Lowry, Heath, *The Nature of the Early Ottoman State*, New York: SUNY, 2003.
- Menage, V. L., *A Survey of the Early Ottoman Histories*, Londra, 1961.
- Menage, V. L., "The Beginnings of the Ottoman Historiography", B. Lewis ve P. M. Holt (eds.), *Historians of the Middle East* içinde.
- Menage, V. L., *Neshri's History of the Ottomans: The Sources and the Development of the Text*, Londra, 1962.
- Menage, V. L., "On the Recessions of Uruj's History of the Ottomans", *BSOAS*, 1967, sy. 30.
- Menage, V. L., "The Annals of Murad II", *BSOAS*, 1976, sy. 39.
- Menage, V. L., "The Menakib of Yahshi Faqih", *BSOAS*, 1963, sy. 26.
- Neşrî, Mehmed, *Neşrî Tarihi, Kitab-ı Cihan-nüma*, F. R. Unat ve M. A. Köymen (haz.), 2 cilt, Ankara, 1949-1957.
- Oruç Bey, *Oruç Beğ Tarihi*, N. Atsız (haz.), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, (tarihsiz).
- Öz, Mehmet, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Meselesi Üzerine Bazı Görüşler", *VI. Osmanlı Sempozyumu* (Söğüt, Eylül 1991), Ankara, 1992.
- Özel, Oktay ve Mehmet Öz, *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000.
- Sevim, Ali, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleyman Şah*, Ankara: TTK Yay., 1990.
- Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri, Boy Teşkilatı Destanları*, Ankara, 1967.
- Sümer, Faruk, "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Kayılar", *Bellekten*, 1948, sy. 12, s. 575-615.
- Sümer, Faruk, "Kayı", *İA ve EI2*.
- Taeschner, F. ve Wittek, P., "Die Vezirfamilie der Gandarlyzâde und ihre Denkmalen", *Der Islam*, 1929, sy. 18.
- Tekin, Şinasi, "Türk Dünyasında 'Gaza' ve 'Cihad' Kavramları Üzerine Düşünceler: Başlangıçtan Osmanlıların Fetret Devrine Kadar", *Tarih ve Toplum*, Ocak 1993, sy. 109, s. 9—18.

- Tekin, Şinasi. "Gazi teriminin Anadolu ile Akdeniz Bölgesinde İtibarını Yeniden Kazanması", *Tarih ve Toplum*, Şubat 1993, sy. 110, s. 73—80.
- Uzunçarşılı, İ. H., *Afyon Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, Isaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey ve Eğirdir'deki Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit Oğulları Hakkında Malumat*, İstanbul, 1929.
- Uzunçarşılı, İ. H., "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi", *Bellekten*, 1941, c. V, sy. 11.
- Vryonis, Speros. "The Byzantine Legacy and Ottoman Forms", *Dumbarton Oaks Papers* 1969-1970, sy. 23-24, s. 251-308.
- Vryonis, Speros. "The Ottoman Conquest of Thessaloniki in 1430", A. A. M. Bryer ve Heath Lowry (eds.), *Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society*, Birmingham, 1986 içinde.
- Yücel, Yaşar. *XIII-XIV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi: Çoban-oğulları Candar-oğulları Beylikleri*, Ankara, 1980.
- Werner, Ernst. *Büyük Bir Devletin Doğuşu-Osmanlılar, 1300—1482*, c. I: *Osmanlı Feodalizminin Oluşum Süreci*, (İstanbul: Alan Yay., 1986); c. II: *Halk Ayaklanmaları ve Askeri Feodalizm* (İstanbul: Alan Yay., 1988).
- Witteck, Paul. *The Rise of the Ottoman Empire*, Londra: The Royal Asiatic Society, 1938. (*Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*) çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul: Pencere Yay., 2000).
- Witteck, Paul. "La Formation de l'Empire Ottoman", V. E. M. (ed.), Londra, 1982.
- Witteck, Paul. "Zum Quellenproblem der ältesten Osmanischen Chronikern", *MOG*, 1922, sy. 1.
- Witteck, Paul. "Neues zu Aşıkpasazâde", *MOG*, 1923-1925, sy. 2.
- Witteck, Paul. "Der Stammbaum der Osmanen", *Der Islam*, 1925, sy. 14.
- Witteck, Paul. "The Taking of Aydos Castle: A Ghazi Legend and Its Transformation", G. Makdisi (ed.), *Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A. R. Gibb*, Leiden, 1965.
- Zachariadou, E. A., "Orkhan", *EI2*.
- Zachariadou, E. A., "Holy War in the Aegean during the Fourteenth Century", *Mediterranean Historical Review*, 1989, sy. 4.
- Zachariadou, E. A., "The Emirate of Karasi and that of the Ottomans: Two Rival States", E. A. Zachariadou (ed.), *The Ottoman Emirate [Osmanlı Beyliği: 1300-1389]* içinde.
- Zachariadou, E. A., *Religious Dialogue between Byzantines and Turks During the Ottoman Expansion*, Religionsgespräche im Mittelalter, Wolfenbütteler Mittelalten Studien, 1993.
- Zachariadou, E. A., "The Oghuz Tribes: The Silence of Byzantine Sources", *Homages à Claude Cahen*, Res Orientales IV, Itinéraires d'Orient, Leuven, 1994.